

Válka a konflikt v české literatuře

# Jan Hus, husitství a husitské války

---

Daniel Soukup,  
Matouš Jaluška (eds.)

---

V. kongres  
světové  
literárněvědné  
bohemistiky

---





V. kongres světové literárněvědné bohemistiky  
Válka a konflikt v české literatuře

# Jan Hus, husitství a husitské války a jejich dopad na českou kulturu

---

Daniel Soukup,  
Matouš Jaluška  
(eds.)

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,  
Nakladatelství Akropolis  
Praha 2016

## KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Jan Hus, husitství a husitské války a jejich dopad na českou kulturu : V. kongres světové literárněvědné bohemistiky Válka a konflikt v české literatuře / Daniel Soukup, Matouš Jaluška (eds.). – Vydání první. – Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. : Akropolis, 2016. – 184 stran  
ISBN 978-80-88069-16-4 (Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. ; brožováno). – ISBN 978-80-7470-119-1 (Tomáš Filip – Akropolis ; brožováno)

27-337 \* 27-1 \* 27-7-028.79 \* 27-878.4 \* 355.48:2 \* 27-285.4 \* 316.73 \* 82:7.04 \*  
821.162.3 \* 316.344.8(=162.3) \* (437.3)

- Hus, Jan, asi 1371–1415
- křesťanští reformátoři – Česko – 14.–15. století
- křesťanská teologie – Česko – 15. století
- reforma církve – Česko – 15. století
- husitství – Česko – 15. století
- náboženské války – Česko – 15. století
- křesťanské polemiky – 15.–20. století
- kulturní vlivy – Česko – 15.–20. století
- literární náměty – 15.–20. století
- česká literatura – 15.–20. století
- češství – 15.–20. století
- sborníky konferencí
- kolektivní monografie

316.7 – Sociologie kultury. Kulturní život [1]  
821.162.3.09 – Česká literatura (o ní) [11]

Publikace vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj  
výzkumné instituce 68378068.

Knihy vychází s laskavou podporou AV ČR.



Akademie věd  
České republiky

Lektorovali: Mgr. Jan Kvapil, Ph.D., Mgr. Barbora Hanzová

All texts — all rights reserved!

© Editors Daniel Soukup, Matouš Jaluška, 2016

© Graphic & Cover Design Jan Šerých, 2016

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2016

© Filip Tomáš — Akropolis, 2016

ISBN 978-80-88069-16-4 (Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.)  
ISBN 978-80-7470-119-1 (Filip Tomáš — Akropolis)

# Obsah

## Úvodem

Kde je v husitských válkách Jan Hus? ——— 11

Thomas A. Fudge

K Husovu Quodlibetu ——— 34

Viktor Viktora

Eucharistické profanační legendy jako polemika s husitstvím  
a útok proti Židům ——— 42

Daniel Soukup

Jan Hus a páté přikázání ——— 54

Milada Homolková

Slovesa války ——— 64

Alena M. Černá

Utajená knihovna?

K osudům bechyňské minoritské knihovny v době husitství ——— 74

Marta Hradilová

Ohlas Husovho učenia v staršej slovenskej literatúre ——— 82

Erika Brtáňová

Jan Hus v textech dvou autorů z počátku 17. století ——— 91

Hana Bočková

Jan Hus jako téma literární historie 19. století  
(1792–1915) ——— 102

Jan Malura

„Revoluce otrásající trůnem i oltářem“: Obraz husitství  
v cenzurních dokumentech první poloviny 19. století ——— 114

Petr Píša

Podoby tiskové cenzury za první světové války  
(na příkladu husovských tisků) ——— 124

Michal Charypar

Hus v české poezii devatenáctého století ——— 135

Robert Kolár — Petr Plecháč

Konflikt ducha a meče: Tematizace husitských válek v básnických  
skladbách Jana Erazima Vocela ——— 145

Iva Krejčová

*Husitská trilogie* z polské perspektivy ——— 160

Radosław Łazarz

Medailony autorů ——— 169

Jmenný rejstřík ——— 175

# Úvodem

Čtenáři vkládáme do rukou svazek příspěvků z V. kongresu světové literárněvědné bohemistiky, sjednocených v sekci nazvané „Ktož jsou boží bojovníci. Jan Hus — husitství — husitské války“. Kongres se jejím prostřednictvím připojil k celoročnímu připomínání 600. výročí kostnických událostí. Pronesené příspěvky se zaměřily zejména na dopad a ohlas Husova učení a celého husitského hnutí v kultuře 15. věku, ale i následujících staletí.

Devastace způsobená husitskými válkami významně ovlivnila kulturní život pozdně středověkých Čech. Zaniklo velké množství klášterů či městských škol, soudobých center vzdělání. Odchodem univerzitních mistrů a uzavřením některých fakult také vážně poklesl význam pražské univerzity. Husovo učení se však zároveň stalo důležitým inspiračním zdrojem pro nově se formující reformační kulturu nejen českých zemí a poskytlo originální podněty pro literaturu či výtvarné umění budoucích dob, zejména v rámci dlouhodobého procesu konstrukce a emancipace českého národa. Tato témata sledují autoři jednotlivých příspěvků v co největší šíři a pokud možno rovněž v interdisciplinárních přesazích. Nesoustředí se přitom jen na mediivistická témata, ale prozkoumávají rovněž nejrůznější podoby druhého života Jana Husa a jeho následovníků. Texty jsou v této knize řazeny chronologicky



a do jisté míry nabízejí příběh o recepci Jana Husa a jeho myšlenek od středověku po současnost, dovolujeme si však čtenáře vyzvat k tomu, aby plodné paralely hledal i napříč svazkem.

Knihu otevírá obsáhlý příspěvek Thomase A. Fudge, který zazněl v úvodu kongresového pléna a jenž čtenáře seznamuje s jednou z kapitol jeho nové knihy *Jan Hus between Time and Eternity* (2015). Novozélandský badatel se v něm zamýšlí nad příčinou toho, proč v kronikách první křížové výpravy proti Čechám psaných z husitské perspektivy chybí zmínka o Janu Husovi a jeho učení. Podle autora lze tuto skutečnost vysvětlit tím, že symbol Jana Husa a jeho mučednické smrti přešel nedlouho po jeho smrti do stádia latence a nadále působil jen v podobě husy, kalicha a v označení přívrženců jako husitů. Vnímáme tento text jako ukázkou toho, jakým způsobem lze husitskou problematiku nahlédnout perspektivou zahraničního bádání, a proto ji v nezměněné podobě předkládáme k diskusi.

Viktor Viktora ze Západočeské univerzity v Plzni podává v dalším příspěvku rozbor žánru kvodlibetu Jana Husa a hlouběji nahlíží do Husova způsobu charakteristiky postav, tedy jednotlivých účastníků slavnostního kvodlibetního sezení. Daniel Soukup, reprezentující pořadatelský Ústav pro českou literaturu AV ČR, následně věnuje pozornost středověkým textům spojeným s kauzami domnělých znesvěcení hostií Židy, které ve středoevropském prostoru vstoupily do polemiky mezi stoupenci přijímání podobojí a pod jednou způsobou.

Milada Homolková z Ústavu pro jazyk český AV ČR se zaměřila na analýzu Husových názorů na morální imperativ „nezabiješ“ ve velkém *Výkladu na Desatero*. Pozornost věnovala zejména struktuře výkladu, jak nám do ní dovoluje nahlédnout rejstřík „Zpravidlo neb Ukazovadlo“, a dále strategii citování teologických autorit. Alena M. Černá z téže instituce komentuje a dokládá širokou paletu sloves významově spojených s válkou ve *Starých letopisech českých* a ukazuje způsoby jejich užití. Díky jejímu příspěvku lze získat povědomí o tom, jak tenze husitských válek a náboženských nepokojů vstupovaly do výpovědí lidí, kteří je přímo zažívali. Marta Hradilová z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR zaměřuje svůj příspěvek knihovědně a kodikologicky a sleduje procesy zániku a přesunu knižních fondů jihočeských minoritských klášterů během husitských válek. Daří se jí přitom identifikovat skupinu rukopisů původně z Bechyně, které jsou dnes dochované v českokrumlovském konventu.

Erika Brtáňová, výzkumná pracovnice Ústavu slovenské literatury SAV, v následujícím příspěvku mapuje recepci Husova díla v raném

novověku a upozorňuje na dílo nitranského kanovníka a Husova současníka Jána Lauriniho z Račic a na souvislost mezi jeho chápáním církve jako společenství lidí předurčených k spasení a ekleziologií Jana Husa. Husovu druhému životu v raném novověku se věnuje i Hana Bočková z Masarykovy univerzity v Brně, a to na příkladu spisů Havla Phaetona Žalanského o kostnických mučednících a *Paralelismu* Kašpara Artopoci Pardubského.

V dalším textu se Jan Malura z Ostravské univerzity věnuje proměněnám nazírání na odkaz Jana Husa před jubilejním rokem 1915. S ním vstupujeme mezi příspěvky pronesené ve druhém dni červnové konference, zaměřené na problematiku obrazu husitství v 19. a 20. století. Petr Píša z Ústavu pro českou literaturu AV ČR nabízí čtenáři analýzu přístupu cenzurního aparátu rakouského mocnářství k publikacím s husitskou tematikou a sleduje vývoj tohoto přístupu v čase. V podobně zaměřeném příspěvku zkoumá Michal Charypar zásahy cenzury při přípravě publikací k 500. výročí upálení Jana Husa v situaci první světové války, která s sebou mimo jiné přinesla i obnovení předběžné cenzury. Společný příspěvek versologů Petra Plecháče a Roberta Kolára z Ústavu pro českou literaturu AV ČR podává na základě elektronického *Korpusu českého verše* výklad o kontextu užití Husova jména v české poezii 19. století. Iva Krejčová, další zástupkyně Ústavu pro českou literaturu, zkoumá podoby tematizace husitských válek v básnických skladbách Jana Erazima Vocela a popisuje proces, při kterém Vocel postupně ubírá na bojovném duchu a přetváří svůj obraz husitství do podoby konstruktivního vlastenectví. Závěrečný text Radosława Łazarze zkoumá polskou postmoderní obdobu Jiráskovy *Husitské trilogie*, která před nedávnem vzešla z pera spisovatele fantastiky Andrzeje Sapkowského, a ukazuje, jakým způsobem tematika husitských válek rezonuje v současných diskusích o polské historii vedených zejména na stránkách periodik spojených s katolickou církví.

Součástí programu husitologické sekce kongresu se stala rovněž inaugurace výstavy *Tyto sem kniežky napsal... Putování díla Jana Husa z 15. do 21. století*, která nabízí přehled Husova literárního díla a mapuje pokusy o jeho vydávání v průběhu věků. Připravil ji Jan Pišna z Ústavu pro českou literaturu AV ČR a výstavní panely uzpůsobené k tisku si lze stáhnout v sekci „Literatura ke stažení“ na stránkách pracoviště autora.<sup>1</sup>

V pořadí V. kongres světové literárněvědné bohemistiky se uskutečnil ve dnech 29. června — 4. července 2015 v Praze. Zúčastnilo

<sup>1</sup> Viz <http://www.ucl.cas.cz/cs/verejnosti-a-skolam/literatura-ke-stazeni> [přístup 2. 12. 2015].

se celkem 150 účastníků z dvaceti zemí světa (Austrálie, Belgie, Bulharsko, ČR, Francie, Chorvatsko, Itálie, Japonsko, Jižní Korea, Kanada, Maďarsko, Německo, Polsko, Rakousko, Rusko, Slovensko, Švýcarsko, Turecko, USA, Velká Británie); z České republiky bylo celkem 75 účastníků. Hlavním pořadatelem byl Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, v. v. i., spolupořadatelem Ústav české literatury a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Ústav bohemistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Ústav slovenskej literatúry SAV a Památník národního písemnictví. Záštitu nad akcí přijali předseda Senátu Parlamentu ČR Milan Štěch, ministr kultury ČR Mgr. Daniel Herman, předseda Akademie věd ČR prof. Ing. Jiří Drahoš, DrSc., dr. h. c., a radní hl. m. Prahy Jan Wolf.

Kongres finančně podpořila Akademie věd ČR, Magistrát hl. m. Prahy a Ministerstvo kultury ČR.

Daniel Soukup, Matouš Jaluška, Jan Pišna  
*Editori svazku*

# Kde je v husitských válkách Jan Hus?<sup>1</sup>

— Thomas A. Fudge —

Čechami zmítaly po dvě desetiletí náboženské války v podobě vojenských klání, o nichž se v některých pramenech mluví jako o „duchovních turnajích“ (*spirituale torneamentum*), přičemž někteří jejich účastníci jsou označováni jako „duchovní rytířstvo“ (*militia spiritualis*).<sup>2</sup> Tyto konflikty vyvolaly protiopatření popisovaná z jiného úhlu pohledu jako „spanilé jízdy“ (Palacký 1829: 79). Násilnosti se stupňovaly a tekla krev. „Magdeburská kronika“ (*Die Magdeburger Schöppenchronik*) zaznamenává, že v době první křížové výpravy proti husitům byl konflikt naplněný nenávisť a zajatce na obou stranách boje nečekal jiný osud než strašlivá smrt (Hegel 1869: 354). Tuto chmurnou vyhlídku na obou stranách konfliktu oslabovaly nabízené odměny. Římskokatolická církev vydávala plnomocné odpustky všem, kdo na sebe vzali kříž boje proti heretikům, a slíbila jim „vydatný příděl duchovního bohatství udíleného atletům Krista“, což zahrnuje „úplné odpuštění všech jejich hříchů“ a příslib života věčného.<sup>3</sup>

---

1 Anglická verze tohoto příspěvku byla poprvé publikována jako 8. kapitola knihy *Jan Hus between Time and Eternity* (Fudge 2015: 157–186). Přeloženo s autorovým svolením.

2 Termín je třikrát použit v manifestu datovaném 15. ledna 1427 sepsaném franskými rytíři (Palacký 1873: 478–481).

3 Viz např. papežskou bulu *Omnium plasmatoris domini* (1. března 1420), vydanou proti husitům (Palacký 1873: 17–20).

Kacíři přitom věřili, že jakožto „boží bojovníci“ budou věrní válečníci za své ztráty odměněni Kristem a že kdokoli položí v tomto boji svůj život pro Boha, získá život věčný (srov. Nejedlý 1956: 342–344). Mezi popravou Jana Husa a propuknutím násilností v českých zemích není žádná přímá příčinná souvislost. Byly tu jiné faktory, které podněcovaly institucionalizaci hereze a protahovaly válku.<sup>4</sup>

Plameny v Kostnici, které pohltily Husa a Jeronýma Pražského nicméně přispěly k požáru, který vešel ve známost jako husitské války. Přesná role Husa v tomto boji však zůstává nejasná.

Předpokládá se, že Hus byl symbolem opozice vůči Zikmundovi ve vztahu jak ke křížové výpravě, tak k Zikmundovým politickým aspiracím. Tyto domněnky a předpoklady se nicméně neopírají o žádné jasné vymezené důkazy. Lze argumentovat tím, že zvěsti o králově pokrytectví se donesly do Čech a zůstaly v paměti. V závěru slyšení 8. června 1415 v Kostnici se král vyjádřil před preláty, aniž by věděl, že jeho slova byla pronesena v doslechu mužů spřátelených s Janem Husem. Zikmund prelátům řekl, že podle jeho názoru by Hus měl být popraven, pokud neodvolá, ale že i kdyby svoje omyly vzal zpět, není žádný dobrý důvod mu věřit. Král naznačil, že na jakýkoli slib daný Husem se nelze spolehnout, a důrazně prohlásil, že on sám by rozhodně nevěřil ničemu, k čemu se Hus zaváže. Václav z Dubé, Jan z Chlumu a Petr z Mladoňovic tato slova slyšeli a poslední z nich je zaznamenal pro příští generace ve svém spisu *Relatio* (Novotný 1932: 109–110). Není možné obhajovat tvrzení, které by se nezakládalo na ničem jiném než na domněnce, že tato králova slova zůstala v myslích božích bojovníků, když se vydávali na bojiště, aby hájili svou náboženskou praxi. Je nicméně zcela zřejmé, že počáteční motivace ke křížovým výpravám proti heretikům v Čechách zahrnovala zhoubný vliv Jana Husa. Pro příklad: Kostnický koncil sestavil v únoru roku 1418 usnesení proti husitům, která nabádala k vymýcení Husovy hereze, jeho „nově představených myšlenek“, omylů, které vyhlášoval a které koncil již dříve odsoudil, „odsouzených článků“ prosazovaných Husem, jeho zavržených spisů a všech „herezí a omylů“ obhajovaných tímž Janem Husem (Höfler 1856: 240–243). To by naznačovalo, že zájmy koncilu vyjádřené v úředním dokumentu se promítaly do následné křížové výpravy. Mnoho příslušníků české šlechty se přirozeně stavělo proti ní a ve svém odsuzování Zikmunda odkazovali na hanebnou a proradnou vraždu Jana Husa (Palacký 1844: 210–212).

4 Užitečné shrnutí podává Norman Housley (Housley 2002: 33–61).

Pražští činitelé, na něž tlačily síly církve a císařství, se pokoušeli získat spojení a stejně jako šlechtici poukazovali na nespravedlivé jednání s Husem ze strany Zikmunda, který „krutě rozkázal, aby Jan Hus, muž vzpomínaný a uznávaný pro svoji čistotu, který žil nanejvýš obdivuhodným způsobem mezi mnohými, aniž by se mu někdo vyrovnal, byl odsouzen a upálen na hranici, a oklamal ho královským příslibem ochrany“.<sup>5</sup> Do jaké míry toto vše utvářelo postoj obrácený proti křížové výpravě, není zcela jasné.

Jedním z hlavních zdrojů pro ranou fázi tažení proti husitům je *Husitská kronika*.<sup>6</sup> Její text se zachoval v několika rukopisech.<sup>7</sup> Jejím autorem je Vavřinec z Březové, který žil přibližně v letech 1370 až 1437. Byl farářem v nejméně dvou farnostech, z nichž jednou byly Louny, významné město v ústeckém regionu severozápadně od Prahy. V blíže neurčené době po jmenování do těchto církevních funkcí byl zaměstnán jako písař na dvoře krále Václava IV. a je možné, že působil v královské kanceláři, nicméně podrobnosti nejsou známy (Pekař 1930: 37; Goll 1893: xx–xl). Někdy v době po smrti krále v roce 1419 se chopil úřadu na Novém Městě pražském, kde měl přístup k nedocenitelným dokumentům, které využil při sestavování kroniky.<sup>8</sup>

Vavřinec měl také učitelské místo na Karlově univerzitě v Praze, ačkoli tato pozice byla omezená vzhledem k tomu, že husitská revoluce univerzitu prakticky uzavřela (Kaminský 1972: 86–87). Zmínku o Vavřincovi nalezneme v písní z roku 1427 o neúspěšném pokusu o nastolení vlády Zikmunda Korybutoviče, synovce litevského velkoknížete, který měl v letech 1422 a 1427 v Čechách jistou politickou moc.

Hodít se k nim [nepřátelům knížete] mistr Vavřinec  
 byt' jim opravil konec;  
 umieť písmo přeložiti:  
 z pravdy křivdu učiniti.  
 (Havránek — Hrabák — Daňhelka 1963: 327–331)

5 Viz např. dopis dózeti benátskému a městské radě 10. července 1420 (Palacký 1873: 39–43).

6 Latinský text editoval Jaroslav Goll (1893: 329–534).

7 Existují tři základní rukopisy. Nejstarším z nich byl rukopis městské knihovny ve Vratislavi č. 199, fols. 121r–199v, datovaný podle explicitu rokem 1467. Vratislavský rukopis je dnes ztracený. Dalšími jsou rukopisy pražské Národní knihovny č. 1 D 10, fols. 258r–344v, který je nutno datovat do pozdního 15. století, a č. 11 D 8, který pochází z počátku 16. století, ale je na několika místech poškozen. Jsou z něj vytrženy stránky na začátku, uprostřed a na konci.

8 Václav Flajšhans (Flajšhans 1934) podrobně popisuje kronikářovo kritické užití dalších zdrojů.

Poslední jednoznačný odkaz na jeho osobu v pramenech pochází z roku 1437 a lze důvodně předpokládat, že jeho život musel skončit v tomto roce nebo nedlouho poté. Další významná díla z jeho pera důležitá pro dobu husitskou zahrnují dvě působivé politické satiry namířené na Zikmunda a epickou báseň oslavující vítězství husitských armád nad křižáky při pátém a posledním křižáckém střetnutí poblíž města Domažlice na jihozápadě Čech v roce 1431, kdy boží bojovníci zahnali křižácké armády na útek.<sup>9</sup> Za povšimnutí stojí, že Hus není v básni o délce kolem 10 000 slov vůbec zmíněn.

*Husitská kronika* pokrývá období od roku 1414 po konec roku 1421, ale končí náhle během bitvy u Kutné Hory stručnou větou „et factio mane...” (a když nastalo ráno). Mezi mnoha možnostmi se zdají figurvat dvě základní vysvětlení. Zaprvé, autor sestavoval svoji kroniku mezi polovinou a koncem třicátých let 15. století a jeho práci přerušila smrt.<sup>10</sup> Zadruhé, psal svoje dílo jako jakýsi deník v průběhu samotných událostí, ale během boje Jana Žižky s králem Zikmundem u Kutné Hory odložil pero a ke kronice se již nikdy nevrátil.<sup>11</sup>

Prameny z 15. století odhalují, že dílo bylo nedokončené. Pokud by se měla neúplnost kroniky připisovat poškození, muselo by k němu dojít do třiceti let od smrti autora a rukopisných dokladů, které by tuto interpretaci podporovaly, je opravdu mizivé množství. Zdá se pravděpodobné, že Vavřinec psal svoji kroniku po částech mezi druhým a čtvrtým desetiletím 15. století. Rozdílnosti v rukopisech vypovídají o tom, že autorovo rozpoložení bylo v různých fázích psaní různé. Doklady v jednotlivých zachovaných rukopisech tento závěr podporují. Neexistují žádná průkazná svědectví, podle nichž by bylo možné datovat období mezi sepsáním jednotlivých částí. Prokázalo se, že původně bylo v kronice několik dodatečných zápisů, ty ale nezasahují dál než do ledna 1422 a postrádají relativní úplnost většiny kroniky až po bitvu u Kutné Hory.<sup>12</sup>

Vavřinec z Březové byl nepopíratelně husitou patřícím k umírněným pražanům. Vyhýbal se radikálním sklonům táboritského a orebitského

9 Politické satiry editoval Jiří Daňhelka (1952: 23–40). Epickou báseň editoval Jaroslav Goll (Goll 1893: 545–563). Ohledně páté křížové výpravy viz recentní práci Marka Whelana (Whelan 2014).

10 Argumenty pro tento názor předložil F. M. Bartoš (Bartoš 1920).

11 Bartoš poukazuje na to, že v kronice nikde nenajdeme doklad toho, že by její text nebyl deníkem (Bartoš 1920: 196).

12 Václav Flajšhans ukazuje, že ačkoli poslední datovaný zápis v kronice je z 21. prosince 1421, jsou zde narážky na události až do 6. ledna 1422 nebo na dobytí Německého Brodu (Flajšhans 1933).

bratrstva s jejich důrazem na „boží boj“, stejně jako pražské husitské frakci spojené s knězem Janem Želivským. Dokládá to jeho postoj, když popisuje tyto husitské skupiny, a také fakt, že mnoho významných věcí týkajících se těchto radikálnějších frakcí ze své kroniky vynechal. Na druhou stranu nesympatizoval ani s velmi konzervativními skupinami mezi pražany, zejména těmi spojenými s Janem z Příbrami, který si přál pouze to, aby oficiální církev schválila kalich pro laiky, a který by jinak mohl spokojeně zůstat součástí římskokatolické církve. Vavřinec tedy byl pevným husitou spíše konzervativního směru, který se vyhýbal politickým a teologickým extrémům charakteristickým pro širší hnutí až do poloviny 15. století. V jeho kronice je jen velmi málo dokladů otevřeně svědčících o předpojatosti, překrucování nebo manipulaci klíčových událostí a témat. To lze v mnoha případech ověřit komparativní textovou analýzou primárních pramenných materiálů z první generace husitských dějin. Je rozumné toto dílo považovat za věrné, přesné a užitečné (ačkoli tendenční) vyličení dějin husitství po konec roku 1421. Můžeme tedy očekávat, že zjistíme poměrně zásadní roli Jana Husa v událostech a vývoji této fáze české historie. Toto období koneckonců přímo navazuje na to, co mnoho badatelů označuje jako dobu Husovu.

Kronika začíná příchodem utrakvismu do Prahy díky Jakoubkovi ze Stříbra na podzim roku 1414. Zvláštní je, že ztracený vratislavský rukopis (nejstarší dochovaná rukopisná verze) obsahoval dodatek, který připisoval původ utrakvismu Petrovi z Drážďan.<sup>13</sup> Struktura kroniky podává rané dějiny husitství převážně chronologickým způsobem. Jakoli kronika nesympatizuje s katolicizujícími tendencemi mužů, jako byl Jan z Příbrami, stejně tak se zdržuje otevřeného útoku na ně. Totéž nelze říci o postoji k táboritům a knězi Želivskému. Táboritská teologie spolu s jejich náboženskou a sociální praxí byly pro muže Vavřinceva typu odpudivé. Vojsenská síla radikálních bratrstev nicméně ve válce proti Zikmundovi a při opakované hrozbě křížových výprav představovala nezpochybnitelnou výhodu. *Husitská kronika*, chycená mezi kládívem a kovádlinou, se pokouší překonat tento nebezpečný rozpor mezi odsouzením táboritů jakožto kacířské sekty a jejich vykreslením jakožto nutného zla, či dokonce oceňovaného spojence v boji za osvobození pravd křesťanské víry a konečné nastolení zákona božího. Z tohoto důvodu je velká část zmínek o táboritech dvojznačná: opovržení vůči

13 Dodatkem v rukopisu se zabývala Petra Mutlová (Mutlová 2010: 17). Na jiném místě (ibid.: 84, 140) tvrdí, že propojení se nezakládá na spolehlivých dokladech.



jejich radikálnosti uprostřed vděčnosti za jejich přítomnost a zdatnost tváří v tvář hrozbě likvidace ze strany nepřátel Boha. Tento konflikt nemá jednoduché řešení. Vavřinec z Březové zůstává důsledně buď otevřeně nepřátelský, nebo alespoň vyjadřuje zásadní výhrady.

Jednou z nesporných výhod kroniky je skutečnost, že Vavřinec není jen pouhým vypravěčem historických událostí. Je očividně dobře obeznámen s teologickými nuancemi a uznává, že náboženství hraje v husitské revoluci centrální roli. Proto je kronika protkaná aluzemi na teologii a teologické dispute a pojednáními o nich. Z některých pasáží lze oprávněně soudit, že kronika je teologickou historií. To ovšem neznamená, že Vavřinec rozuměl povaze a následkům teologických sporů mezi pražany a tábority. Na rozdíl od historie táboritů, kodifikované ve vyprávění o sporech mezi tábořskými kněžími a pražskými mistry, jak je sepsal jejich biskup Mikuláš z Pelhřimova po roce 1435, Vavřinec spíše využívá teologie jako opory pro svůj narativ, a ne obráceně.<sup>14</sup> Jinak řečeno teologie se zdá být využívána ve službách jistého záměru. Tato přesvědčivá možnost spolu s vytrvalým soustředěním na umírněný pražský pohled na věc dělá z *Husitské kroniky* veskrze tendenční, nicméně rozhodně ne nehodnotný narativ. V tomto směru představuje jednu z cenných odboček v kronice zpracování takzvané sekty adamitů, která představovala ultra-radikální verzi táboritské ideologie. Adamité byli nakonec z Tábora vyhnáni a vyvražděni spravedlivě rozhořčeným Janem Žižkou (Fudge 2014: 11–14).

Možná jediným místem, kde se s *Husitskou kronikou* musí zacházet velmi obezřetně, je vyličení táboritské vojenské doktríny a praxe. Objevuje se zde tendence tábority demonizovat a zobrazovat je jako krvežíznivé násilníky operující jako teroristé pod rouškou náboženské reformace. Vavřinec věnuje významný prostor zvěrstvům páchaným táboritskými bratrstvy, aniž by jakkoli zmínil skutečnost, že pražané se dopouštěli prakticky stejného jednání a stejně tak samozřejmě i křičáci spolu s německými a uherskými vojáky loajálními králi Zikmundovi. Zdá se, že se jedná o promyšlenou snahu v tomto směru tábority kritizovat a zároveň poukázat na to, že pražané dosahují vyšší morální a lidské úrovně. Rozdíl je ovšem povrchní a bezvýznamný. Populární kněz Jan Želivský patří v *Husitské kronice* do podobné emocionální oblasti jako táborité. Lze tu vysledovat zřetelnou předpojatost vůči tomuto radikálnímu kazateli. Autor však ani přes zřetelně nepřátelský

14 Míněna kronika *Chronicon causam sacerdotum thaboritorum continens et magistrorum Pragensium eiusque impugnaciones* (Höfler 1865: 475–820).

postoj nemohl popírat skutečnost, že Želivský měl nesmírný vliv na dění v Praze až do svého zavraždění 9. března 1422, které bohužel spadá do doby po sepsání Vavřincova díla (ibid.: 111–132). Muži jako Želivský, Martin Húska, Mikuláš z Pelhřimova, Václav Koranda z Plzně a v menší míře ani Jan Žižka nepředstavovali typ vůdců vhodný pro Vavřincovu vizi husitství. Lze přirozeně očekávat, že kronika místo toho představí a vymezí duchovní a intelektuální dědictví Jana Husa. Toto očekávání zůstane nenaplněné. Počátkem 20. let 15. století bylo zřejmé, že podezřelí radikálové z výše uvedeného seznamu hrají roli neotřesitelných vůdců, a to zejména ve vztahu ke křížové výpravě kázané a vedené proti kacířům v Čechách, a husitský program v podobě agendy radikálních táboritů se zdál být předurčený k přežití a vítězství. Základním společným jmenovatelem zůstávaly čtyři články pražské a zejména otázka kalicha pro laiky, která se v *Husitské kronice* zřetelně objevuje jako zásadní *raison d'être* celého hnutí. Posun zaměření od zavedení kalicha pro laiky v roce 1414 k brutálnímu vojenskému teroru 20. let nelze přehlížet ani popírat. Jeho následky ovšem znamenaly, že Jakoubka zastínil Želivský, Křišťana z Prachatic Koranda a morální reformu Jana Husa vojenská doktrína Jana Žižky, a tak pražané pomalu upadali do pozadí ve stínu táboritů. Tento přechod *Husitskou kronikou* v jejím průběhu znatelně otrásá, přestože hlavní pozornost je věnována Praze a o Táboru se (v rozporu s historickou skutečností) mluví pouze ve vztahu k ní. Jediným zdrojem útěchy pro muže Vavřincova typu byla skutečnost, že alespoň kalich se dočkal vítězství.

Vavřinec začíná svou kroniku s lítostí, ale také s vědomím dějinné důležitosti a odhodláním zaznamenat události, které přinesly Čechám mezinárodní pozornost. Jeho text má v sobě více než jen náznak rozčarování.

Třebas při úvaze o nynější jak mnohostranné, tak ohromné zkáze a pohromě kdysi šťastného a slavného království Českého, která všude se šíříc je sžírá a rozkolem domácí války pustoší, mé smysly jsou otupělé a rozum zármutkem zmatený ochabuje v svěžesti ducha, přece, aby budoucí potomstvo českého národa nebylo připraveno o známost tohoto hrozného, ba odstrašujícího pádu a žalostnou nečinností nekleslo v podobný nebo horší, a zvláště pro zachování, záchranu a sílu čisté víry a přátelských vztahů, pokládal jsem za potřebné písemně do této knihy s věrností zaznamenati to, co jsem spolehlivýma očima a ušima vpravdě poznal.

(Vavřinec z Březové, 2. předmluva, viz Goll 1893: 329)

Pokud by čtenář očekával, že si kronika za výchozí bod vezme Husovu popravu, bude zklamán. Kronikář začíná svůj výklad zprávou o zavedení utrakvistické praxe v Praze poté, co Hus odjel do Kostnice. Stránky *Husitské kroniky* se Husovu životu a působení kupodivu v zásadě vyhýbají, ačkoli věnují značnou pozornost jeho neblahému osudu a později i konci jeho kolegy Jeronýma Pražského během procesu kostnického koncilu. Tato skutečnost zdá se naznačuje, že Vavřinec nepovažoval život a dílo Jana Husa za ústřední ve vývoji nábožensky reformního hnutí, které nabralo spád po kostnickém koncilu a které představovalo tak mohutnou a neústupnou opozici, že dalo celému období příchutí strašlivé tragédie.

Co tedy o Husovi Vavřinec z Březové do své kroniky zahrnul? Nejprve je Hus popsán jako „svatého písma kazatel z kaply z Betléma, kterýžto v svých kázáních pokrytství, pýchu, zpupnost, lakomství, smilstvo, svatokupectví a jiné hříchy kněžstva stále hyzdil a oznamoval, aby mohl ten stav kněžský k životu apoštolskému zase přivéstí“. Následkem toho Jan Hus „od toho kněžstva šelmového u veliké nenávisti jmín byl jest“ (ibid.: 331). To je podstata a souhrn kronikářova narativu o Husovi během jeho působení v Praze. Kronika zaznamenává Husův příchod do Kostnice, jeho zatčení, povahu jeho nepřátel a jeho spisy z vězení. Kronikář si všímá zatmění slunce 7. června 1415, kdy „zatmělo se jest všecko slunce, tak že nemohli jsou mše sloužiti bez světla, na znamení, že slunce spravedlivosti Krystus v srdcích prelátských mnohých na smrt Mistra Jana Husi v blízkém času skrze concilium dychtějících bylo zatmělo“ (ibid.: 338).<sup>15</sup>

Stručně je popsáno soudní řízení a proces vedoucí k Husovu odsouzení za kacířství. Kronika nakonec uvádí, že Jan Hus, „svatého písma baccalář učený, muž životem a mravy se stkvoucí a věrný kazatel čtení svatého, k složenému svědectví falešnému a mistra Štěpána Páleče, doktora svatého písma, a Michala de Causis, faráře od svatého Vojtěcha z Nového města Pražského, z strany kněžstva českého ustavičnému nabádání, krále Zikmunda ponoukání [...] skrze to concilium constanské k smrti jest odsouzen a neprávě potupen“ (ibid.: 338). Znovu tu narážíme na zmínku o čerstvě zvoleném římském králi, který hraje zásadní roli v tažení proti husitům. Jakmile je v *Husitské kronice* zaznamenána Husova poprava, stopy po něm v dalším textu jsou nečetné a řídké. Nalezeme varování před následováním Husova „šelmového učení“, které

15 Zatmění zaznamenává Petr z Mladoňovic ve svém spisu *Relatio* (Novotný 1932: 74), který je s velkou pravděpodobností zdrojem, o nějž se *Husitská kronika* opírá.

přichází z Kostnice, projevy pobouření nad jeho smrtí v Čechách, uvalení interdiktu na Prahu kvůli němu. Další odkazy na Husa najdeme v kontextu procesu s Jeronýmem Pražským a v rozhodnutí krále Václava zlikvidovat ty, kdo nadále zastávají doktríny Viklefovy a Husovy. Další zmínka se týká jednoho konkrétního incidentu ze 17. srpna 1419, kdy byli radikály napadeni kartuziánští mniši, protože údajně souhlasili s Husovou smrtí (ibid.: 339, 341–343, 346–347). Poslední významný odkaz k Husovi před příchodem křižáků se nachází mezi pravidly nově založené táboritské komunity, který Husa spojuje s eschatologickými očekáváními těchto heretiků.

Item v tom příští přijde Krystus v oblacích nebeských a u velebnosti s angely svými. A všickni, kteříž zemřeli sou s Krystem neb v Krystu, tělesně vstanouce, první přijdou s ním, mající souditi živé i mrtvé. Potom všickni vyvolení, kteří tehďáž živi zůstanou, budou od konce země spolu v těle pozachváceni s nimi v oblacích (k) potkáni s Krystem v povětří, jakož apoštol. A pravili, že se to brzo stane v krátkých letech, tak že z nás živi zůstalí uzří ty věci a svatě vstávající a mezi nimi Mistra Jana Husi. Nebo ukrátí pán Bůh světa času pomsty pospíchaje pro své vyvolené.

(ibid.: 416)

Eschatologické vyhlídky raného husitského hnutí a nadšené očekávání mužů, jako byl Vavřinec z Březové, se odrážejí ve fragmentech ztraceného rukopisu *Husitské kroniky*.

Ve jméno svaté svrchované a nerozdílné Trojice požehnané, k jejížto chvále toto sebrání příhod časův, kteréž se dály v nejkřesťanštějším království Českém a margkrabství Moravském při letě 1414 a tak dále, pro budoucí památku, kteráž by milovníkův zákona božího a jeho nejsvětější pravdy pověst slavnou povyšovala a jeho nepřemožené pravdy protivníkův a hánčí ohyzdnou nešlechtnost zlobivosti oznamovala, umínil jsem sepsati, práci s potem podstoupiti s pilností. Protož ten muoj rač pomocník býti, z něhožto jsou všecky věci a skrze něho učiněny a v něm. Jemužto jest chvála na věky věkův. Amen.<sup>16</sup>

Tato předmluva naznačuje, že táboritský vzdor vůči starým náboženským pořádkům byl povzbuzován oddaností náboženské obnově a přesvědčením o spravedlivosti jeho programu. Boží bojovníci nebyli

16 Vavřinec z Březové, *Origo et diarium belli hussitici* (Ludewig 1724: 124; srov. Goll 1893: 329).

pouhou směsí různorodých mužů, nýbrž společenstvím vyvoleným Bohem. Úsilí o hodnoty raného křesťanství vyžadovalo věrnost pravdě a ochotu za tuto pravdu bojovat (Kaminsky 2013: 306). Alternativní předmluva poskytuje přesvědčivé podklady domněnce, že kronika byla psána současně s vývojem událostí a že dílo existovalo přinejmenším ve dvou recenzích. Vavřinec mohl v neznámé době své dílo upravovat a s dodatky nebo změnami je rozhodně nutno počítat. Badatelé si ku příkladu povšimli, že v kronice se několika různými způsoby mluví o důležitém vojevůdci Janu Žižkovi. Je např. označován jako *familiaris* krále, později jako „kapitán táboritů“, jinde je zkratka jen Žižka a ještě jinde je nazýván „bratr Žižka“.<sup>17</sup> Tento proces přepracovávání kroniky by mohl mít na svědomí Vavřincovu nedokončenou sugestivní větu „et factu mane...“, která ve čtenáři vzbuzuje otázku: co se dělo dál?

Jednou z důležitých otázek je, kde byla vzpomínka na Husa v období mezi roky 1420 a 1437? Poté, co na české půdě vypukla křížová výprava, nacházíme ve Vavřincově *Husitské kronice* pouhé tři významné zmínky o Husovi. První se nachází mezi články zemského sněmu, který se sešel v Čáslavi v červnu 1421 (Heymann 1954). Mezi stížnostmi vznesenými proti Zikmundovi bylo následující obvinění: „První neřád, že Vaše Milost Mistra Jana Husí pod svým glejtem dopustila upáliti na hanbu a potupu všemu českému jazyku“ (Emler 1893: 489). Král Zikmund samozřejmě popřel, že by byl měl cokoli do činění s Husovým osudem. V tomto smyslu národnímu shromáždění odpověděl, zůstal nicméně odhodlaný uskutečňovat svůj záměr násilného potlačení všech hnutí, která se kolem památky Jana Husa soustřeďovala. V říjnu se král dostal do Brna, hlavního města Moravy, s celými 60 000 vojáky (Heymann 1955: 287). Svolal do Brna moravské barony a „vydal pro ně glejt“. Čeští páni ovšem nevěděli, že byli vlákáni do pastí.

Mezitím pánům král [Zikmund] osídlo připravil, ze všech stran města lidem oděným osadil a tepruv svůj úmysl a žádost pánům a rytířstvu oznámil řka, že jest je proto svolal, aby od čtyř artykulův, jakožto od bludných a kacířských, odstupovali a jich se odpřisáhnuce, pokání hodné od náměstka legáta, kterýž tu tehdáž byl, přijali. A když za několik dní rozmyšlovali se, co by činiti jměli, vidouce, že král s prchlivostí svého propovědění žádá od nich ihned odpovědi, vidouce také Uhry v odění k rozkázání královu hotové, strachem poražení povolili sou učiniti vůli královskou, odpřisáhli sou se a též králi proti těm čtyřem artikulům, kterýchž prvé neústupně bránili, pomáhati slíbili.

17 Pro postřehy ohledně Žižky viz Josef Pekař (Pekař 1930: 38; idem 1935: 60–67).

Slova vynucené přísahy obsahovala prohlášení a slib, že poté nebudou následovat kázání Jana Husa a zavazují se „nešířit je slovem, skutkem ani radou“ (Goll 1893: 527). Těmto kajícím kacířům pak bylo odpuštěno a byli osvobozeni od jakéhokoli vyobcování nebo odsudku, které na ně na základě jejich hereze mohly dopadnout, a klatba uvaleaná na šlechtice kvůli jejich prohřeškům byla odvolána. Toto vše způsobili tím, že se pošetile a nečestně drželi učení a omylů Jana Husa (ibid.: 528–529).

Zdá se, že existuje pravděpodobný důkaz prima facie, který podporuje pozdější tvrzení táboorského biskupa, že „v Království českém a Markrabství moravském bylo mnoho upřímných žáků přivábeno a přivedeno ke spravedlnosti skrze vytrvalost mistra Jana Husa a Jeronýma Pražského spolu s navštívením božím“<sup>18</sup>.

Jakkoli skutečný může tento teologický nebo morální vliv být, v dobových dokumentech jsou jen velmi nepatrné podklady pro názor, že Hus hrál klíčovou roli v povědomí ať už křížáků, nebo kacířů během náboženských válek, které jsou obvykle nazývány husitskými válkami. *Husitská kronika* zaznamenává, že během prvního křížového tažení v červenci 1420 se na Prahu sešlo více než 150 000 vojáků z celých tří tuctů národů. „Každý den se postavili na nejvyšší kopec nad řekou, naproti klášteru svatého Kříže a kostelu svatého Valentina, a vyli jako vlci přes řeku do města: ‚Ha, ha, Hus, Hus, heretik, heretik.‘“ Nicméně jakmile Jan Žižka císařská vojska rozdrtil, Vavřinec suše poznamenal, že „již Němci nevolali: ‚Hus kacer, Hus kacer,‘ ale pokojně každý den přemýšleovali, kterak by z země české vyjdouce mohli se na svá obydlí vrátiti“<sup>19</sup>.

Odkaz na Husa v křížácké provokaci je zajímavý, ale z tak mála nelze usuzovat příliš moc. Pokřikování jména popraveného kacíře nemusí odrážet nic více než slogan, jehož účelem bylo dráždit a ponižovat. *Husitská kronika* po první křížové výpravě a císařově pokrytectví v Brně o Husovi prakticky mlčí. Máme k dispozici devět dopisů a vojenský řád z pera Jana Žižky, a ačkoli se v nich opakovaně vyskytují zmínky o čtyřech artikulech pražských, Hus zmiňován není.<sup>20</sup> Z pohledu pramenů jsme konfrontováni s Husovou podivnou smrtí.

Jinde ve zprávách o husitských válkách najdeme jen mizivé stopy po Husovi. Táboritský manifest z roku 1430 opakuje známou písničku

18 Mikuláš z Pelhřimova, *Chronicon causam sacerdotum thaboritorum continens* (Höfler 1865: 477).

19 Uvedená čísla jsou absurdní, ale popis je v prameni uveden (Goll 1893: 384–385). Viz také pozdější reflexi (ibid.: 390).

20 Dokumenty se objevují u Fredericka G. Heymanna (Heymann 1955: 485–497).

o nespravedlivých popravách Husa a Jeronýma s opovržlivým shrnutím, že nebyli usvědčeni z omylu prostřednictvím biblických důkazů, nýbrž „přemoženi zpupným a křivým násilím“.<sup>21</sup>

Latinský manifest z následujícího roku uvádí podobné tvrzení, že smrt Husa a Jeronýma byla výsledkem „zvolného a nespravedlivého násilí“ (Palacký 1857: 153–170). Je samozřejmě možné poukázat na ritualizované odkazy na *Hussistae* nebo podobné fráze prakticky ve všech bulách. *Hussistae* je nicméně příliš generalizovaný pojem a nelze ho smysluplně chápat jako odkaz na Jana Husa. Co se názvosloví týče, je poučné se znovu vrátit k *Husitské kronice* a vzít v úvahu to, co o odkazu Jana Husa říká Vavřinec z Březové. „Odkud jméno a počátek vzali. [...] Léta od narození syna božího 1419 kněží, kazatelé čtení svatého, přídržice se kázání Mistra Jana Husi a rozdávání těla a krve pána Ježíše Krysta rozmnožující pod obojí způsobou, tehdáž Husáci, Wigleffové nazváni byli, obého pohlaví z rozličných království Českého krajín, měst a vsí“ (Goll 1893: 344–345). Pojem „husita“ byl sice těmi, kdo nesouhlasili s učením a praktikami Jana Husa, nepochybně zamýšlen jako hanlivý přídomek, mohl nicméně mít také pozitivnější konotace. Na českém území bylo občas používáno sebeoznačení toho, „kdo byl zastáncem Jana Husa a stoupencem přijímání z kalicha“. Nešlo o žádné náležité jméno, nýbrž o vyjádření identity. *Husitská kronika* popisuje některé komunity reformovaného náboženství přesně těmito slovy: „ti, kdo byli zastánci utrakvistického přijímání reformovaného náboženství a učení mistra Husa“. Po celých Čechách se utrakvistus praktikoval coby ústřední prvek reformované víry a provolával se kult Jana Husa (Kaminský 1967: 175, 206, 249). V této kronice se vyskytuje řada zmínek o těch, kdo podporovali Husovo učení nebo se jím řídili, a zhruba dvacetkrát je zde použito sousloví „přijímání z kalicha“ nebo podobný pojem.<sup>22</sup> Máme doklady o tom, že již za Husova života někteří příslušníci české šlechty chtěli Husovu činnost podporovat.<sup>23</sup>

Sluší se také říct, že mnoho Čechů nechtělo být označováno za „husity“, neboť chtěli být raději známí jako následovníci Krista než jako žáci Jana Husa. S vědomím této skutečnosti bylo na Basilejském koncilu učiněno doporučení, že při příjezdu Čechů na koncil by mohlo být vhodnější se vyhybat označení, které by je mohlo zbytečně provokovat (Seibt 1965: 14).

21 Viz český text vydaný Amedeem Molnárem (Molnár 1986: 156–170).

22 Viz Vavřinec z Březové, *Historia Hussitica* (Goll 1893: 330, 340, 341, 344–346 pro zmínky o Husově učení a 352, 355, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 384, 385, 427 pro kalich).

23 Viz *Relatio* Petra z Mladoňovic (Novotný 1932: 44).



Při zkoumání role, přítomnosti nebo vlivu Jana Husa v historii husitských válek v Čechách je třeba vzít v potaz Husovo myšlení týkající se věci jako násilí, válka a křížové výpravy. Jeho postoj k nim lze stručně nastínit. Hus ve svém *Výkladu desatera* v zásadě zastával názor, že žádné nezákonné zabíjení bez soudu není dovoleno a nemělo by být tolerováno.<sup>24</sup>

Nemáme žádné doklady o tom, že by se Hus jakkoli zabýval otázkami trestu smrti nebo teorií spravedlivé války, ani že by se kdy těmto tématům věnoval v teoretických úvahách (Kejř 2007). Byl ovšem neoblomný v přesvědčení, že popravování kacířů je nezákonné (Fudge 2015). To nebylo všeobecně rozšířeným míněním a Husovi v této věci oponoval zejména Jean Gerson (Palacký 1869: 186). Hus ve své době kritizoval sklony k násilí a vedení válek, někdy kvůli těm nejmalichernějším věcem, a poukazoval na to, že přitom „smilníci, zkažení kněží, hráči a další zjevné hříšníci“ byli zřídka vůbec pokáráni.<sup>25</sup> Hus často spojoval kritiku společnosti se zkažeností církve a na tom se zakládala jeho oddanost reformnímu programu.

Bylo dobře známo, že Jan Hus zaujal jednoznačně nesouhlasné stanovisko vůči kázání kříže v kontextu křížových výprav. Lze také odhalit, že bod, v němž se král Václav IV. a Jan Hus začali rozcházet, má původ právě v tomto nesouhlasu. Existují doklady o tom, že Hus pronášel kázání, v nichž tvrdě kritizoval, napadal a vyvracel prohlášení křížáckých bul, které nabízely odpuštění hříchů těm, kdo pomohou ve svaté válce.<sup>26</sup>

Nemáme žádné důkazy o tom, že by Hus toleroval politické účely křížových výprav, a naopak nacházíme přesně opačný postoj (Daňhelka 1992: 68–69). Hus při vědomí toho, že mnoho biskupů a kněží jeho doby mělo ve zvyku vést války ve víře, že je to součástí jejich povinností hlásat evangelium, položil přímou otázku, zda je správné, aby příslušníci svatých řádů zabíjeli lidi. Je to řečnická otázka a Husova odpověď naznačuje, že takové jednání není v souladu se zákonem božím. Hus pozvedl zrcadlo Kristovo, a i přes argumenty podávané ve prospěch těchto praktik usiloval o oddělení víry od násilí. Z tohoto závěru vycházel, když nabádal své kolegy, kteří se křížových výprav zastávali, aby se vzdali válečnictví, které z jeho pohledu představovalo pochybnou cestu ke spáse, a místo toho se snažil přesvědčit své čtenáře

24 Hus, *Výklad desatera* (Daňhelka 1975: 207, 212, 327).

25 Hus, *Výklad delší na desatero přikázanie* (Daňhelka 1975: 21).

26 Viz např. silná slova odporu k této praxi v jeho českém spisu *Postiła* (Daňhelka 1992: 69).



a posluchače o tom, že je lepší zemřít pro Krista než se uchýlovat k násilí, ať už k obraně Boha, nebo jako k nástroji obrácení na víru.<sup>27</sup>

Hus odhalil neřešitelný hlavolam a náboženský gordický uzel v obrazu biskupů ve zbroji, se zbraněmi v rukou a na válečných koních, jak se účastní násilností. Ty lze jedině odsoudit, postavíme-li je do kontrastu s raněným, ukřížovaným Kristem. Ten přijal a vytrpěl smrt pro spásu lidstva, zatímco oni zabíjeli lidi proto, aby ovládli svět. Tyto dva postoje spolu tvořily nelehký svazek, který byl odsouzený k neúspěchu kvůli nesmiřitelným rozporům. Například roku 1411 se objevila křížácká iniciativa proti králi Ladislavu I. Neapolskému s podporou papežského úřadu Jana XXIII. Následujícího roku byly vydány odpustky coby prostředek financování války. Hus se rezolutně postavil proti tomuto návrhu na základě toho, že bula o křížové výpravě spadala mimo jakákoli přijatelná kritéria ať už pro křížácké tažení, nebo pro odpustky, a Hus zastával názor, že tento konflikt se ani vzdáleně nepřibližuje spravedlivé válce (Eršil 1966: 393–396). Hus se veřejně v kázáních i ve svých polemických traktátech vyjadřoval v tom smyslu, že křížácká bula byla nepřátelská vůči křesťanské víře a připojení odpustků k tažení bylo nemístné.<sup>28</sup>

Prozkoumání Husových kázání a jeho spisů odhaluje jeho kritiku řady kontroverzních záležitostí. Hus dával najevo svůj nesouhlas s celou škálou věcí, které považoval za odporující Písmu, a tím pádem kacířské, a tedy neslučitelné s křesťanskou vírou. Na tomto dlouhém seznamu najdeme odpustky, křížové výpravy a svatokupectví. Každá z těchto záležitostí, tvrdil Hus, má společenské a politické důsledky. Nákup a prodej odpustků — potvrzení, která držitelé zajišťují odpuštění části nebo celého dočasného trestu dlužného Bohu za hřích poté, co byla odpuštěna vina — představovalo součást svatokupeckého obchodování a v kontextu ofenzivy Jana XXIII. proti neapolskému králi často prorůstalo do vojenské doktríny.<sup>29</sup>

V Husových spisech není žádný přesvědčivý podklad pro domněnku, že Hus byl zastáncem válek nebo vojenských tažení. Ve skutečnosti, jak jsme již viděli, v roce 1412 byl silně proti válečnému smýšlení. Našly se nicméně hlasy, které Husa přinejmenším zčásti obviňovaly

27 Hus, *Výklad desatera*, kapitola 48 (Daňhelka 1975: 221–36), a *Contra octo doctores* (Eršil 1966: 447).

28 Tyto výhrady najdeme v kázáních pronesených v Betlémské kapli 22. a 29. května 1412. Rukopis sign. XII F 1, fols. 49v–51r tvrdí, že kříž křížáků není svěděctvím Krista a že jak křížové tažení, tak odpustky na jeho podporu jsou podezřelé a nevhodné pro lid. Viz také Hus, *Contra cruciatam* (Eršil 1966: 129–39).

29 Hus, *O svatokupectví* (Daňhelka 1985: 201) a *Questiones, De Indulgentiis* (Kejř 2004: 112–119).

ze „strašlivé tragédie“, která postihla Čechy v době husitských válek. Argumentovalo se tím, že se Hus dostatečně nedistancoval od jedu, který zachvátíl křesťanství v době Konstantinově. Hus pokračoval v pití z „měchů velké nevěstky“, které vytrvale plnily svět krví a mnohé upevňovaly ve vraždění.<sup>30</sup>

Jinými slovy doktrína dvou mečů, často třímaných církví, poskvřnila pravdu Kristovu, a dokonce ani Hus se tomuto smrtícímu učení nedokázal vyhnout. Proto Husovi kritici prohlašovali, „že Hus tím, jak směle vykládal boží přikázání ‚nezabiješ‘ a jak nechával prince a rytíře odcházet do boje, uvrhoval lid do krve... [Tímto] Hus a všichni ostatní pijí plnými doušky lidskou krev, když chválí to, co odporuje pravdě...“, a přijímají pomoc od světské moci. Tímto dal Hus přednost společnosti králů před činy apoštolů.<sup>31</sup>

Pokud se na Husa podíváme tak, jak se jeví, těžko bychom mu mohli připisovat to, že by nějak zvlášť inspiroval k tažení proti nepříteli. Pokud přijmeme argumenty a postřehy Petra Chelčického, můžeme u Husa najít jistý souhlas s vyvoláním války na obranu pravdy. Co v dobových narativích chybí, jsou přesvědčivá kauzální spojení Husa s formulováním vojenské doktríny a filozofie vyznávané božími bojovníky.

Kde zůstala vzpomínka na Jana Husa během husitských válek? Pokud lze brát kroniku Vavřince z Březové jako relevantní zdroj, Hus v narativích o této době nijak výrazně nefiguruje. Znamená to snad, že je v emocionálních či psychologických rozměrech husitských válek zcela nepřítomen? Na tuto otázku se těžko dává odpověď. Víme z pramenů, že v liturgii se Hus připomínal od roku 1416 dále a že texty sepsané bezprostředně u příležitosti jeho smrti představují barvitý základ pro tyto následné oslavy. Zde se člověku nabízí pomyšlení na druhou část *Relatia* Petra z Mladoňovic a na *Passio* Jana Bradáčka (Novotný 1932: 25–120).<sup>32</sup>

Prozkoumání liturgických pramenů husitských dějin ukazuje, že prvotní vzpomínkové oslavy Husa byly proměnlivé a schopné rozšiřování, které později zahrnovalo Jeronýma Pražského a řadu dalších bezejmenných, kteří padli během husitských válek při obraně kalicha a věrnosti památce Jana Husa. Lze také vypátrat v liturgických

30 Hus, *Výklad viery*, kapitoly 45–48 (Daňhelka 1975: 210–236).

31 Petr Chelčický, *Replika proti Rokycanovi* (Černý 1898). Traktát se datuje do poloviny 30. let 15. století.

32 Srov. *Passio etc secundum Iohannem Barbatum, rusticum quadratum* (Novotný 1932: 14–24). Do angličtiny přeložil a komentářem opatřil Thomas A. Fudge (Fudge 2011).

rukopisech ilustrace, které zobrazují masové popravy husitských kacířů v šachtách stříbrných dolů v Kutné Hoře.<sup>33</sup>

Čeští kronikáři potvrzují, že se taková zvěrstva děla, a všímají si např. toho, že v roce 1492 byly kutnohorské stříbrné doly znovuotevřeny a vydaly děsivé tajemství skryté více než pětasedmdesát let: ostatky mužů a žen vržených do šachet nepřáteli Jana Husa a reformované náboženské praxe v Čechách. Ostatky obětí zahrnovaly Jana Chůdku, kněze z Kouřimi. Všechny tyto oběti násilí byly přičteny k počtu věrných a zahrnuty mezi vznešené zástupy českých mučedníků, kteří odmítali opustit svoji víru (Šimek—Kaňák 1959: 304). Existují prameny, které naznačují, že Jan Žižka, přední osobnost husitských válek, stejně jako Michael Polák, mnohem pozdější mučedník, se také objevili v paletě českých mučedníků (Bartoš 1966: 229).<sup>34</sup>

Nic z tohoto nicméně nelze nijak smysluplně propojit s křížovými výpravami proti kacířským husitům.<sup>35</sup> Tato otázka tedy zůstává v podstatě neobjasněná: jakým způsobem se vzpomínka na Husa projevila jako faktor ovlivňující husitské války? Historik marně pátrá po záblescích Husa mezi stíny náboženské války a křížáckých násilností. Jeho přítomnost je předpokládána, jeho vliv připouštěn, památka na něj považována za samozřejmost.

Tato myšlenka je kontroverzní, existují nicméně nějaké doklady toho, že vzpomínka na Jana Husa byla vizuálně patrná v divadle války, vystavovaná příležitostně na praporech. V záplavě husitské ikonografie najdeme zobrazení husy, které se objevuje před rokem 1419 (Šmahel 2002: 151). Je možné, že nejstarší doklad husy jakožto symbolu Jana Husa lze najít v hrubé kresbě s nápisem „Husska“ na margu rukopisné kopie Husovy práce v otázce laického přijímání pod obojí způsobou.<sup>36</sup>

V tomto korpusu vizuálních dokladů lze najít celou škálu příkladů Husa v podobě husy. Existují samozřejmě i jiná užití husy a některé případy jsou matoucí a mohou, ale nemusí být chápány jako odkaz na Husa. Například rubová strana listu latinské bible z 15. století

33 Viz např. Smíškovský graduál, Vídeň, ÖNB sign. 15492, fol. 285r, kde se iluminace objevuje na první stránce introitu pro svátek sv. mučedníků. Záznam relevantních událostí se nachází v kronice Vavřince z Březové (Goll 1893: 352). Bylo poukázáno na to, že toto téma je zřetelné v antifoně k *Magnificat* v textech pro Jana Husa (Holeton 1990: 147).

34 Bartoš necituje pro své tvrzení žádný pramen. Ohledně Poláka viz Joel Seltzer (Seltzer 2004: 158–161).

35 Nejnovější zhodnocení vzpomínkových oslav zahrnují díla Thomase A. Fudge (Fudge 2015: 175–188) a Davida Holetona s Hanou Vlhovou-Wörner (Holeton – Vlhová-Wörner 2015).

36 *De sanguine Christi sub specie vini*, Basilejská univerzitní knihovna, sign. A X 66, fol. 347r (srov. Šmahel 2002: 151–152).

odhaluje „táborského bratra“ se symbolem kalicha na rameni a husou zastrčenou za opaskem.<sup>37</sup>

Zdá se být poněkud přehnaným závěrem tvrdit s jakoukoli určitostí, že tato husa by měla být chápána jako nenápadný odkaz na Jana Husa. Symbol kalicha na husitských praporech potvrzuje řada pramenů.<sup>38</sup> Husa se objevuje také na mědirytinách z 20. let 15. století.<sup>39</sup> Nepřímé narážky na Husa se vyskytují v umění pozdně středověkých Čech. Na titulní straně latinské exegeze pavlovských epištol od Jana Rokycany se nachází komická kresba husy zastrašované šlechticem ozbrojeným kuší.<sup>40</sup> Jinde se vyskytuje pro tuto záležitost relevantnější karikatura křižáka třímajícího meč a štít, který se zdá ohrožovat bezbrannou husu.<sup>41</sup>

Když obrátíme pozornost k vyobrazením křižácké války, najdeme několikrát provokativní symbol husy na obrazech bitev během křižových výprav proti husitům. Nejrozsáhlejší sbírka takových vyobrazení náboženských válek v českých zemích se nachází v rakouské národní knihovně ve Vídni. Jedná se o dílo Eberharda Windeckeho *Životopis německého císaře Žikmunda* z roku 1443, bohatě ilustrované barevnými kresbami Diebolda Laubera, který provozoval dílnu v Hagenau v Dolním Sasku.<sup>42</sup>

Tento rukopis obsahuje 46 celostránkových kreseb zvláště relevantních pro husitské války, které ilustrují české dějiny od upálení Jana Husa roku 1415 po Zikmundovu smrt v roce 1437. Význam husy na husitských praporech není zcela jasný a stal se předmětem sporů mezi historiky a jinými badateli. Sám nadále zastávám názor, že husa někdy může být vizuálním symbolem Husa a neměla by být považována za alternativní motiv konkurující kalichu, nýbrž správněji za komplementární symbol (srov. Šmahel 2002: 156). Tato teze dává smysl, pokud si připomeneme sebeoznačení jistých Čechů, kteří se popisovali jako „zastánci Jana Husa a stoupenci přijímání z kalicha“. Ztotožnění husy s Husem je navíc srovnatelně silné jako podobné typy identifikace ve středověkých zdrojích.

37 Státní okresní archiv Tábor, sign. 195 (viz Fudge 1998: 147).

38 Ludolf Zaháňský, *De longevo schismate* (Loserth 1880: 533). Ludolf byl opatem augustiniánského kláštera ve slezské Zaháni. Svou kroniku sepsal v roce 1421.

39 Paříž, Louvre, kolekce Rothschild. Vycházím z Františka Šmahela (Šmahel 2002: 156–157).

40 Praha, knihovna Národního muzea sign. II D 1b, fol. 1v, s letopočtem 1466 (Stejskal–Voit 1990: 61; Šmahel 2002: 152).

41 Žaltář Hanuše z Kolovrat (1438), Praha, Národní knihovna, sign. Osek 71, fol. 14v (Stejskal–Voit 1990: 152).

42 „Historia imperatoris Sigismundi germanica“, Vídeň, ÖNB sign. 13975. Tento pramen jsem studoval na počátku 90. let, ale pro souhrnný popis viz u Františka Šmahela (Šmahel 2002: 157–158).

Je vyzývavým tvrzením, že vzpomínka na Jana Husa a kalich byly někdy vzájemně si konkurujícími symboly husitské náboženské praxe. Ve sbírce barevných kreseb vídeňského rukopisu Windeckova životopisu Zikmunda lze na několika vyobrazeních nalézt husu na válečných praporech.<sup>43</sup> Nejstarším z nich by mohla být holandská rytina z doby kolem roku 1430, na které husitský válečník drží zdvižený prapor s vyobrazením husy. K těm zajímavějším a kontroverznějším patří dvojstránková ilustrace scény z bitvy husitských božích bojovníků a císařských vojsk představujících křížáky, kteří přišli vymýtit kacířství a bránit jedinou pravou víru.<sup>44</sup>

Na levé straně proti sobě stojí křížáci a husité, kteří se schovali před zbraněmi a nápirem druhé strany a shromáždili se pod ochranou obrovských přenosných štítů. Za každým z nich je zhruba patnáct bojovníků. Křížáci nad svou formací mávají bílým praporem s červeným křížem, zatímco husitští boží bojovníci mají na štítu zepředu nápadné vyobrazení husy, která pije ze zlatého kalicha. Neurčitý význam má skutečnost, že husa byla zasažena křížáckým šípem. Přesný význam raněné husy zůstává otevřený interpretaci. Napravo od tohoto střetu je matoucí vizuální sdělení v podobě proslulé husitské vozové hradby, vyvinuté a velmi schopně využívané Janem Žižkou. Na stanu kacířů je zřetelně patrný symbol kalicha. Nad bitevní scénou se nezastíněný a všem zúčastněným viditelný vznáší červený prapor, na němž jsou vidět rysy husy. Je to doklad přítomnosti Jana Husa v mentalitě křížáků? Co husa znamená v kontextu dějin husitství a jak máme rozumět Husovi jakožto huse mezi božími bojovníky? Je to pouhá propaganda míněná jako provokace obležených kacířů? Jde o vizuální protějšek hanlivého pokřikování křížáků z roku 1420, kdy hulákali přes řeku Vltavu na Prahu: „Ha, Ha, Hus, Hus, heretik, heretik“? Vyobrazení jako ta, která se nacházejí ve Vídni na stránkách Windeckeho *Životopisu německého císaře Zikmunda*, poskytují oporu pro záměrné propojení dvou převládajících symbolů raně husitské éry — symbolů, které hrají nějakou roli buď v husitské identitě, nebo jako reflexe vnímání kacířů ze strany křížáků. Výskyt husy lze možná považovat za odkaz na Husa také v případě malé, ne nápadné husy viditelné na oděvu husitského posla, který je vyobrazený, jak roku 1431 přichází ke králi Zikmundovi a doručuje mu dokument.<sup>45</sup>

43 Vídeň, ÖNB sign. 13975, fols.155r, 275r, 298r, 312v a 343r.

44 Johannes Hartlieb, *Liber de arte bellica gemanicus*, Vídeň, ÖNB sign. 3062, fols. 147v-148r. Jsem si vědom nedostatku podkladů pro atribuci Hartliebovi. Vyobrazení bylo reprodukováno v *The Magnificent Ride* (Fudge 1998: 127).

45 Vídeň, ÖNB sign. 13975, fol. 312v.

Je možné, že symbol husy lze chápat pouze v pejorativním významu? Měla by husa na praporech božích bojovníků a v husitské ikonografii být považována za lehce zastřený nebo mírně zašifrovaný symbol Jana Husa nebo poukázání na jeho přítomnost, jakkoli skrytou? Mezi husitology je rozšířené mínění, že prapory s obrazem husy nemají žádnou smysluplnou spojitost s Janem Husem. Ve skutečnosti většina badatelů, kteří se touto otázkou detailně zabývali, trvá na tom, že husité pravděpodobně nepoužívali během válek žádné prapory, na kterých by se objevovala husa, natož pak prapory nebo ikonografická zobrazení, která by měla za cíl reflektovat povědomí o Husovi nebo jeho památku.<sup>46</sup>

Není snadné tuto záhadu rozluštit. Navzdory hlavnímu názorovému a interpretačnímu proudu věřím, že motiv husy pravděpodobně využíván byl, přinejmenším v některých případech pokud ne samotnými husity, pak jejich nepřáteli, kteří měli v úmyslu husity zesměšnit nebo ponížít použitím paralely k dobře známé souvislosti mezi kacířem upáleným v Kostnici a symbolem jeho zvířecího jmenovce. Dokud se neobjeví určitější doklady, které by tuto hypotézu vyvracely, měla by zůstat otevřenou možností interpretace.

Otázka Jana Husa a křížových výprav proti kacířům v Čechách, podporovaných církví a císařstvím a usilovně odrážených muži, jako byli Žižka, Prokop Holý a boží bojovníci, nedovoluje žádnou konečnou odpověď. Argumenty pro pevné závěry tedy nutně vycházejí buď *ex silentio* (což je při studiu historie vždy pochybná praktika), nebo se zakládají na velmi vratkých důkazech. Uvážlivější by snad bylo vyvodit závěr, který je nasnadě, totiž že mlčení pramenů je významné a nemá smysl se domnívat, že Hus zůstal v myšlení a pohnutkách až už křížáků, nebo božích bojovníků tak hluboce a veskrze přítomný, že by představoval prvek, který by bylo lze jednoduše považovat za samozřejmý, anebo vliv tak zřejmý, že by nebylo třeba ho jmenovat. Poté, co bezútešná temnota dlouhé noci války, křížových výprav a násilí tohoto strašlivého dopuštění skončila, jak křížáci, tak boží bojovníci postupně jednoduše zmizeli v temnotě dějin. A tak, „když nastalo ráno...“, byl Jan Hus v záznamech o husitských válkách překvapivě nepřítomný. V těchto válkách se bojovalo a vítězilo z jiných důvodů než kvůli vzpomínce na mrtvého kněze.

*Přeložila Adéla Špínová*

---

46 Výjimku představuje Karel Stejskal (Stejskal—Voit 1990: 33), který věří, že existovaly husitské prapory nesoucí motiv husy.

## **Prameny**

ČERNÝ, Karel

1898 „Klasobraní po rukopisích“, *Listy filologické* XXV, s. 391–395

DAŇHELKA, Jiří (ed.)

1952 *Husitské skladby budyšinského rukopisu* (Praha: Orbis)

1975 *Magistri Iohannis Hus Opera omnia 1* (Praha: ČSAV)

1985 *Magistri Iohannis Hus Opera omnia 4* (Praha: Academia)

1992 *Magistri Iohannis Hus Opera omnia 2* (Praha: Academia)

ERŠIL, Jaroslav (ed.)

1966 *Polemica. Magistri Iohannis Hus Opera omnia 12* (Praha: Academia)

GOLL, Jaroslav (ed.)

1893 *Fontes rerum bohemicarum – Prameny dějin českých, Tom. V* (Praha: Nadání Františka Palackého), též <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=178> [přístup: 10. 11. 2015]

HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef – DAŇHELKA, Jiří (eds.)

1963 *Výbor z české literatury doby husitské 1* (Praha: ČSAV), též <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data//antologie/zliteratury/VZCL1/VZCL1.pdf> [přístup 10. 11. 2015]

HEGEL, Karl (ed.)

1869 *Die Chroniken der deutschen Städte 7* (Leipzig: Hirzel)

HÖFLER, Karl Adolf Constation (ed.)

1856 *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen 1* (Wien: Kaiserliche königliche Hof- und Staatsdruckerei)

1865 *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen 2* (Wien: Kaiserliche königliche Hof- und Staatsdruckerei), též <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=37&bookid=375> [přístup: 10. 11. 2015]

KEJŘ, Jiří (ed.)

2004 *Magistri Iohannis Hus Opera omnia 19a* (Turnhout: Brepols)

LOSERTH, Johann (ed.)

1880 *Archiv für österreichische geschichte 60* (Wien: Carl Gerold's Sohn)

LUDEWIG, Johann Peter von (ed.)

1724 *Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum ac monumentorum, ineditorum adhuc 6* (Frankfurt am Main: s. n.), též <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10738598> [přístup: 10. 11. 2015]

MOLNÁR, Amedeo (ed.)

1986 *Husitské manifesty* (Praha: Odeon)



NOVOTNÝ, Václav (ed.)

1932 *Fontes rerum bohemicarum — Prameny dějin českých 8* (Praha: Nadání Františka Palackého), též <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=182> [přístup 10. 11. 2015]

PALACKÝ, František (ed.)

1829 *Scriptores rerum bohemicarum 3* (Praha: J. H. Pospíšil)

1844 *Archiv český 3* (Praha: Kronberger a Řivnáč)

1857 *Monumenta conciliorum generalium seculi Decimi Quinti 1* (Wien: Kaiserliche königliche Hof- und Staatsdruckerei)

1869 *Documenta Mag. Ioannis Hus vitam, doctrinam, causam in constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403—1418 motas illustrantia* (Prag: Tempsky)

1873 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges 1* (Prag: Tempsky)

STEJSKAL, Karel — VOIT, Petr

1990 *Illuminované rukopisy doby husitské* (Praha: Národní knihovna)

ŠIMEK, František — KAŇÁK, Miloslav

1959 *Staré letopisy české z rukopisu Křížovnického* (Praha: SNKLHU)

## Literatura

BARTOŠ, František Michálek

1920 „Z husitského i bratrského dějepiscectví IV. Z nových i starých spisů Vavřince z Březové“, *Časopis českého musea* XCIV, s. 193—203

1966 *Husitská revoluce 2. Vláda bratrstev a její pád 1426—1437* (Praha: ČSAV)

FLAJŠHANS, Václav

1933 „M. Vavřinec“, *Český časopis historický* XXXIX, č. 3—4, s. 564—576

1934 „Traktáty Husovy a Kronika Vavřincova“, *Listy filologické* LXI, s. 54—66

FUDGE, Thomas A.

1998 *The Magnificent Ride. The First Reformation in Hussite Bohemia* (Aldershot: Ashgate)

2011 „Jan Hus at Calvary. The Text of an Early Fifteenth-Century Passio“, *Journal of Moravian History* XI, s. 45—81

2014 *Heresy and Hussites in Late Medieval Europe* (Aldershot: Ashgate)

2015 *Jan Hus between Time and Eternity. Reconsidering a Medieval Heretic* (Lanham: Lexington Books)

HEYMANN, Frederick G.

1954 „The National Assembly of Čáslav“, *Medievalia et Humanistica* VIII, s. 32—55

1955 *John Žizka and the Hussite Revolution* (Princeton: Princeton University Press)



HOLETON, David R.

1990 „The Office of Jan Hus. An Unrecorded Antiphonary in the Metropolitan Library of Estergom“, in J. Neil Alexander (ed.): *Time and Community* (Washington D. C.: The Pastoral Press), s. 137–152

HOLETON, David R. — VLHOVÁ-WÖRNER, Hana

„The Second Life of Jan Hus. Liturgy, Commemoration, and Music“, in František Šmahel — Ota Pavlíček (eds.): *A Companion to Jan Hus* (Leiden—Boston: Brill), s. 289–324

HOUSLEY, Norman

2002 *Religious Warfare in Europe 1400–1536* (Oxford: Oxford University Press)

KAMINSKY, Howard

1967 *A History of the Hussite Revolution* (Los Angeles — Berkeley: University of California Press)

1972 „The University of Prague in the Hussite Revolution. The Role of the Masters“, in John W. Baldwin — Richard A. Goldthwaite (eds.): *Universities in Politics. Case Studies from the Late Middle Ages and Early Modern Period* (Baltimore: Johns Hopkins University Press), s. 79–106

2013 „The Greatness of a Small Nation. The Hussite Moment of Bohemian History“, in Beata Wojciechowska — Waldemar Kowalski (eds.): *Rycerze, wędrowcy, kaczerze. Studia z historii średniowiecznej i wczesnonowożytnej Europy Środkowej* (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego), s. 297–308

KEJŘ, Jiří

2007 „The Death Penalty during the Bohemian Wars of Religion“, *The Bohemian Reformation and Religious Practice 6*, s. 143–163

MUTLOVÁ, Petra

2010 *Radicals and Heretics. Rethinking the Dresden School in Prague*, disertační práce, Budapest: Central European University

NEJEDLÝ, Zdeněk

1956 *Dějiny husitského zpěvu 6* (Praha: ČSAV)

PEKAŘ, Josef

1930 *Žižka a jeho doba 1* (Praha: Vesmír)

1935 *Žižka a jeho doba 2* (Praha: Vesmír)

SEIBT, Ferdinand

1965 *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution* (Köln: Böhlau)

SELTZER, Joel

2004 „Re-envisioning the Saint’s life in Utraquist Historical Writing“, *The Bohemian Reformation and Religious Practice 5*, č. 1, s. 147–166

ŠMAHEL, František

2002 „The War of Symbols. The Goose and the Chalice Against the Cross“, *The Bohemian Reformation and Religious Practice 4*, s. 151–159, <http://www.brrp.org/proceedings/brrp4/smahel.pdf> [přístup 10. 11. 2015]

WHELAN, Mark

2014 „Walter of Schwarzenberg and the Fifth Hussite Crusade Reconsidered (1431)“, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung CXXII*, č. 2, s. 322–335

## **Where Is Jan Hus in the Hussite Crusade?**

The author seeks traces of John Hus in texts from the early years of the Hussite Revolution (esp. Laurentius of Březová's *Chronicon Hussitarum*) and, based on this search, asserts that this reformer's presence is surprisingly scarce there. Based on the lack of decisive evidence, he reaches the conclusion that this silence is significant and that “there is no point in assuming that Hus remained in the thinking and motives of either the crusaders or the warriors of God so deeply and so thoroughly that he constituted a factor which might simply be taken for granted.”

# K Husovu Quodlibetu

— Viktor Viktora —

*Quodlibet* je v rámci tvorby Jana Husa dílem ojedinělým tematicky i žánrově. Text je úzce spjat s Husovým působením na univerzitě, kde byl v roce 1411 pověřen organizovat a vést kvodlibetní disputaci (viz Stein—Ryba 1948). V podstatě v něm není patrna žádná ze základních tematických linií jeho tvorby — ani teologická, ani reformačně-kritická. Kvodlibetní disputace se na pražské univerzitě začaly pořádat na přelomu 14. a 15. století (Kejř 1971: 23n). Na evropských univerzitách se uskutečňovaly od druhé poloviny 13. století. Původně je pořádaly teologické fakulty, postupně se jejich organizování ujímaly fakulty artistické. Při kvodlibetech se diskusně setkávali učitelé fakult i vybraní absolventi a ve svých vystoupeních probírali nejrůznější otázky (*quodlibet* — cokoliv). Disputace měly slavnostní, reprezentativní ráz a dodržovaly jisté organizační zásady. Největší nároky kladly na kvodlibetáře, kteří byli pověřováni jejich řízením. Náročné však byly i pro disputující. Tematika nebyla striktně určena, ale obrysově měla sledovat vědecký zájem nebo zaměření disputujícího. Jak disputující, tak kvodlibetář museli prokázat argumentační a řečnickou pohotovost a logickou přesnost. Reprezentovali tedy svou úroveň i úroveň mateřské univerzity.

Současně tak byly sledovány zřetele poznávací, vzdělávací, aplikační i osobnostní. Kvodlibetář musel navíc pro disputující připravit vhodná témata — kwestie, představit disputující a počítat s diskusí *ex abrupto*.

Zachovalo se jen několik kvodlibetních rukopisných kompletů. Vůbec první zmínka o kvodlibetních pravidlech byla zaznamenána v roce 1379 (Šmahel 2013: 109). První známý kvodlibet vedl v Praze roku 1395 Mikuláš Magni z Javoří (ibid.: 72). Do roku 1408 se konalo pět kvodlibetů. Uceleněji jsou zachovány materiály z let 1409 (Matěj z Knína), 1411 (Jan Hus), 1412 (Michal z Mohelnic), 1416 (Šimon z Tišnova), 1417 (Prokop z Kladrub). Pak kvodlibety ustaly. Jako jediný byl zpracován a vydán Husův *Quodlibet* v dokonalé moderní edici (Ryba 1948).

Jan Hus připravoval lednový kvodlibet v posledním období svého akademického i vědeckého soustředění. Byl sice unaven viklefovskými půtkami, ale ještě byl respektován a mohl spoléhat na svou pevnou pozici. To ovšem netušil, že v únoru 1411 nad ním vyhlásí kardinál Odo de Colonna klatbu pro neposlušnost. Hus se totiž nedostavil o rok dříve k soudnímu řízení u kurie. Mimo jiné jako jeden z důvodů neúčasti uváděl i svou nutnou přípravu k řízení kvodlibetu. Při soudním řízení se projednávalo jeho odvolání proti klatbě, kterou na něj uvalil arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburka, a proti spálení Viklefových spisů na arcibiskupův příkaz.

Husova kvodlibetní funkce zasáhla do období, kdy po vydání Kutnohorského dekretu měla univerzita prokázat, že její úroveň neklesla. Jan Hus také diskusi orientoval tak, aby se vyhnula bezprostřední reakci na dobové události, i když narážka na spor o Viklefovy názory se v několika kvestiích ozvala.

Žánr kvodlibetu patří k typu „nebeletristické“ literární tvorby. Je výrazně spjat s univerzitním prostředím. Nebyl to však ani soubor vědeckých pojednání. Výrazněji se v něm projevovaly logické postupy vrcholné scholastiky, individuální rysy dokazující celek znalostí diskutujícího a jeho schopnost reakce, argumentace. Koncem 14. století získávaly univerzity respektované postavení. Jejich stanoviska, analýzy, argumentace byly brány v potaz při politických i teologických rozhodováních představitelů státu i církve. Navíc se ke slovu dostávala i možnost odlehčeného, vtipného postřehu, to zvláště v připojovaném, většinou humorném tématu nazývaném „probleuma“, jež předcházelo přednesu kwestie.

V úvodním projevu svého kvodlibetu položil Hus otázku Boha: „Zda závisí nejlepší uspořádání vesmíru na první bytosti, rozumově činné a neproměnné, všemohoucí a vševědoucí?“ (Havránek—Hrabák—Daňhelka

1963: 115). Položená otázka odpovídá duchu kvodlibetů — Bůh a jeho dílo přirozeně museli dominovat. Duchu kvodlibetů odpovídá i překvapivý počet citací jmen antických, tedy pohanských osobností. Hus většinu disputujících při představování přirovnal k nějaké starověké osobnosti — bylo to čtyřicet Řeků, osm Římanů, dva Arabové a dvě biblické postavy (Noe, apoštol Pavel). Nelze pochybovat o křesťanských základech i cílech univerzitního vzdělání. Osobnosti pohanského starověku však připomínány byly, i když hlubiny jejich myšlení zůstávaly netknuté. V závěru *Quodlibetu*, kde Hus tolerantně zhodnotil každého disputujícího, se objevuje dovětek: „A budtež muži stálí, v pravdě jednomyslní, učíce pravdě nebojácně. Nebojte se protivníků pravdy, milujte se navzájem, mládež vzdělávejte!“ (ibid.: 118–119). Zdůraznění pravdy zní jako předzvěst *Výkladu Viery, Desatera a Páteře* z roku 1412, kde pasáž o pravdě došla své proslulosti.

Dalo by se pokračovat ve všeobecné charakteristice *Quodlibetu*. Rád bych upozornil na jeden rys, který přispívá k jeho zmíněné ojedinelosti v kontextu Husova díla. Jde o úvodní proslovy, v nichž Jan Hus představoval disputující. V řadě případů vystihoval jejich individuální rysy, uváděl to, co tyto rysy mohlo připomínat, nebo je zasazoval do širších souvislostí. Se zřetelem k disputujícím volil tematiku jejich vystoupení. Tímto zřetelem k individuální charakteristice je tedy *Quodlibet* ojedinelý. Hus tu vlastně modeloval „literární“ postavy.

Ve středověké epice lze zhruba rozlišit trojí pojetí postav podle žánru, s nímž jsou spojeny. V hagiografii šlo o světce, v kronikách o reálnou, existující osobnost, v ostatních dílech, pro něž byla charakteristická fabulace, šlo o postavu vymyšlenou. V každém z těchto žánrů byla postava utvářena podle určitého schématu. Osobnosti charakterizované v *Quodlibetu* se z tohoto kontextu vyčleňují. Byly to osobnosti žijící, současné, v jistém smyslu známé či proslulé. Nemohly tedy podléhat běžné literární stylizaci. Nebyly také řazeny do příběhové linie. Hus je necharakterizoval se zřetelem k celkovému představení jejich díla, nepodařilo se jim životopisy, neřadil je do dobového kontextu ani do polemiky. S jistým individualizujícím zaměřením, nepostrádajícím postřeh či vtipný dovětek, disputujícího představil. Uvědomíme-li si, že renesance mimo jiné nově utvářela postavu s jejími individuálními, charakteristickými rysy, s jejím třetím — psychologickým — rozměrem, pak *Quodlibet* vytváří v souvislostech Husova díla netypický celek jako by předjímající renesanční práci s literární postavou.

Jedenáct let před *Quodlibetem* determinoval Jan Hus bakaláře Václava ze Sušice. Podal jeho charakteristiku, jakousi chválu průměru

a prostřednosti: „[...] třpytí se tvář, v níž se mísí krev a mléko, třpytí se prostředně velká postava, když není ani příliš dlouhý, aby vyčníval nad prostřednost jako Atlas, ani příliš malý, aby mu chybělo do prostřednosti, jako vskutku chybí některým zde přítomným, kteří se mohou s pidimužky ohánět cepem na peci. Ani lysohlavý, jako jsou jiní, takže ho nemohou napadat sovy v domnění, že jde o lesknoucí se lunu [...].“ Pokračuje další charakteristika — kulatá hlava, rovné vlasy, okrouhlá a výmluvná ústa. Prostředně veliký nos — Václav ze Sušice neměl totiž skobu, že by se za ni mohl schovat, neměl „ani pršáček, kterým by připomínal opičáka, nýbrž ve všech jednotlivostech zachovává prostřednost“ (ibid.: 96). Opět se tu objevují náznaky jisté „praindividualizace“.

Všimněme si nyní některých charakteristik v *Quodlibetu*. Celkem neznámý Ctibor z Velvar, přirovnaný k Noemovi, byl představen takto: „[...] rád pije víno jako druhý Noe, tedy aby se mohl raději rozhodnout pro víno, kdyby mu bylo předloženo pivo i víno, jichž si máme z předložených věcí vybrat to nejlepší [...].“ Možné nedorozumění vzápětí mírní, v pokračování položí kvéstii, téma disputace: „[...] tak jako Noemovi, velkému filosofu, po právu se mu předkládá otázka v tomto znění: Zda kterýkoli člověk, který, jsou-li mu předložena dvě dobra, bude dělat menší dobro a pomine dobro větší, dopouští se smrtelného hříchu?“ (ibid.: 116).

Na Jakoubka ze Stříbra (přiřazen Empedoklés) Hus prozradil jeho nemuzikálnost: „Také náš velebný mistr je hudebník znamenitý, takový, o kterém praví Alan v díle o nářku přírody: Tu osel prázdným hýkáním obtěžuje zjemnělý sluch, jako by někdo obráceně hrál na varhany a dopouštěl se hrubých chyb v hudbě. Náš mistr totiž dovede tak zladit hlas, že jej nedokáže náležitě pozvednout z c na f.“ V pokračování pak Hus opět mírní tón a připravuje přechod k položení otázky: „Ale poněvadž v ladění hlasu nijak podstatně nespočívá přemítání, proto jeho přemítavá mysl dbá všeho ladění jenom nepatrně, naproti tomu napodobuje zásady Empedoklovy v obtížnějších věcech“ (ibid.: 117).

Jiného druhu je téměř žánrový obrázek týkající se manželství, v němž snad ani po polovici tisíciletí nic neztrácí na barvitosti. Jan Hus uvádí Havla (Gallus) z Úterý přirovnávaje ho k Theofrastovi (asi 372 — asi 277 př. n. l.), Aristotelovu pokračovateli, který se v samostatném uvažování projevoval také jako polyhistor. Ten v nedochovaném spisu *O sňatku* položil otázku, „zda moudrý muž má pojmout manželku. A když [Theofrastos] tvrdil, že i kdyby byla půvabná, povolná, kdyby se narodila váženým rodičům, byla bohatá, dodal: tohle se v manželství zřídká

přihodí. Moudrý tedy nemusí toužit po manželce. Za prvé je zdržován ve studiu filozofie, nikdo totiž nemůže sloužit současně knihám i manželce. Je mnoho věcí, na které musí brát v manželství ohled: Drahocenné zlatem krumplované látky, drahé kameny, utrácení, služky, rozličný nábytek. Konečně po všechny noci žvatlavé otázky: „Ona se nastrojena ukazuje na veřejnosti, všichni ji ctí, já jsem mezi ženami přehlížena. Proč ses ohlížel za sousedkou? Proč jsi mluvil se služkou? Co jsi mi přinesl?“ Přidej k tomu, že neexistuje žádná volba manželky, ale kterákoliv se objeví, ta tě může získat. Je-li prchlivá, hloupá, nehezká, pyšná, páchne, to teprve poznáme po svatbě. Koupě koně, osla a býka, psa i toho nejprostšího se nejdříve rozváží, než se uzavře; jedině manželku nelze prohlédnout, než padne rozhodnutí o sňatku. Je nutno se obávat svěřit jí celý dům. Jestliže chceš něco rozhodnout sám, bude si myslit, že nemá tvou důvěru, začne nenávidět, vyvolá hádky, a jestliže hned nezareaguješ, připraví jed. K čemu je pečlivé hlídání, když necudnou manželku nelze uhlídat, cudnou není třeba střežit. Půvabná je snadno milována. Ošklivá touží po milování neměně. Nesnadné je střežit, co se líbí ostatním; obtížné je vlastnit, co se nikomu nelíbí [...]. Lépe je být učený než sázet vše na peníze“ (Ryba 1948: 72–73).<sup>1</sup>

Jiný duch vane z uvedení Štěpána z Pálče. Jeho přátelství s Janem Husem již tehdy brázdily četné trhliny. Pálčec však byl univerzitní i teologickou autoritou. Hus ho přirovnal k řeckému politologovi a řečníku Isokratovi (436–338 př. n. l.), který se neúčastnil politického života, hledal možnosti vyřešení sociálních a válečných konfliktů řeckých obcí a udržení jejich jednoty v zápase s nepřitelem. Tím stále zůstávala Perse. Napadne přitom myšlenka, zda za přiřazením svorného Isokrata

1 Text originálu: [...] an vir sapiens ducat uxorem. Et cum dixisset, si pulcra esset, si morigerata, si honestis parentibus or[na]ta sit, an dives sit, et statim intulit: Hec raro concordant in nuptiis. Non igitur est ducenda uxor sapienti. Primum enim impediuntur studia philosophie nec potest quisquam libris et uxori pariter servire. Multa sunt, quo in matrimoniorum usus sunt necessaria: preciose vestes auri, gemme, sumptus, ancille, supp[er]e<e>lex varia. Demum per omnes notes garule questiones. »Illa ornacior procedit in publicum; hec honoratur ab omnibus, ego in conventu feminarum misera despicio. Cur aspiciebas vicinam? Cur cum ancilla loquebaris? De foro veniens quid attulisti?« Adde, quod nulla uxoris est electio, sed qualiscumque venerit, est habenda. Si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si fetida, qualiscunq[ue] sit, primo post nuptias discimus. Equus, asinus et bos, canis et vilissima mancipia prius probantur et sic emuntur; sola uxor non ostenditur, ne ante displiceat, quam ducatur. Si totam ei domum comiseris, timendum est. Si aliquid tibi in arbitrio reservaveris, fidem sibi adhiberi non putabit et in odium vertitur et iurgia concitabit et, nisi cito consue[re]ris, parat venena. Verum quid prodest diligens custodia, cum uxor inpudica non possit servari, pudica autem non debeat? Pulcra facile adamatur, feda facile concupiscit. Difficile est custodire, quo plures amant; molestum est possidere, quo nullus habere vel amare signatur [...]. Pocius est doctum esse, quam peccunie confidentem. (Překlad V. V.)

nestál v pozadí vzrůstající spor s bývalým přítelem. Podobnou tendenci by bylo možno pocítovat i v podtónu úvodních kvodlibetářových slov: „Sám však Isokratés, posluchač filozofa Gorgia, od mládí lpěl na ctnostech, prchaje před veřejnými mýsty a často se utíkaje do chrámů božstev. Ve svých *Povzbuzeních* napsal Iomoniovi toto: „Buď věrný bohům nejen tím, že je ctíš, ale i tím, že zachováš slovo své přísahy; ono je ukazatelem potřeby, toto znakem řádnosti [...]. Strach je větší vina než trest. Jsi-li zlý, máš strach ze smrti. Jsi-li dobrý, příroda ti dá dobře zemřít a bohové ti budou příznivě nakloněni; nestrachuj se.“ Problema, tentokrát bez úsměvu a s etickým důrazem, znělo: „Proč lidé hřeší, když mají přirozeně inklinovat k dobru a odklánět se od zla nepravosti?“ (ibid.: 58).<sup>2</sup>

Vavřínc z Březové tehdy ještě nezískal proslulost svou *Husitskou kronikou*. Jemu Hus přiřadil životopisce Plútarcha. Zřejmě proto, že Vavřínc jako dvořan krále Václava IV. připravoval pro dvůr česky psanou kroniku světa. Nedokončil ji, rukopis není znám. Hus ho představil několika větami a s Plútarchovou argumentací. Navíc podtónově zaznívá Husův názor konvenující s Plútarchem, který začal krystalizovat v Husových kázáních o panovníkovi i církevním hodnostáři nežijícím ve hříchu. Také sám Plútarchos se snažil vštípit vladařům čtyři zásady – samozřejmou úctu k bohům, sebeovládání, kázeň úředníků a ochranu poddaných. To jsou čtyři pravidla vznešených, kteří, pokud je budou zachovávat, stanou se vskutku vznešenými (ibid.: 69, kwestie 70).<sup>3</sup> Jako téma kwestie určil: „Zda jsou lepší vznešení ze vznešenosti rodu než vznešení z důstojnosti mravů.“ Problema nebylo vylehčeno: „Proč, jak známe z obecné zkušenosti, jsou vznešení ze vznešeného rodu více ctěni než vznešení nkuosení?“

Jeroným Pražský byl připodobněn k jednomu ze zakladatelů stoické školy, Chrysippovi. Hus upozornil na Jeronýmovy čtyři magisterské tituly získané na univerzitách v Praze, Paříži, Kolíně nad Rýnem a Heidelbergu. Proslulost ho podle Husa staví na roveň Chrysippovi. Jeho charakteristiku doprovází výběr Chrysippových sentencí

2 Text originálu: Qui quidem Ysocrates, auditor Gorgie philosophi, a iuventute adhesit virtutibus, fugiens loca publica et confugiens frequenter ad deorum templa. Scripsit in Exortacionibus suis ad Iomonium sic: „Fidelis esto diis non tantum ymolans, sed iure iurando perseverans; blud enim indicium opum est, hoc autem probitatis signum.“ Formida magis crimen quam dampnum. Si malus est, mores formida exitum, si bonus, bene mori natura et dii tibi prestant; noli timere. Problema: Quare homines peccant, cum naturaliter debent ad bonum virtutis inclinari et a malo vicii declinare. (Překlad V. V.)

3 Kwestie: Utrum ex generis nobilitate nobiles nobilibus ex morum honestate sint meliores. (Překlad V. V.)



zdůrazňujících Jeronýmovu učenost, moudrost, ctnost. „Moudrému nic nechybí, a přece mnoho potřebuje; naproti tomu hloupý nepotřebuje nic, nemusí totiž ničeho užívat, ale postrádá vše.“ „To jediné je dobré, co je ušlechtilé.“ „K správnému životu nechybí nic tomu, kdo je ctnostný.“ „Jedině moudrý je bohatý.“ [...] „Pošetilí jsou ti, kteří nectí mravy, některé totiž přitahuje lakota, jiného přepych, jiného zloba“ (ibid.: 150).<sup>4</sup>

Bylo vybráno několik charakteristik, jimiž Jan Hus uvedl a představil účastníky kvodlibetu. Charakteristiky nejsou stereotypní, neinklinují k obecnosti, nejsou jen formálním uvedením disputujícího, respektují i odborné zaměření disputujícího. Nešlo přitom o průběh a obsah disputací, ale právě o zmíněné charakteristiky. Jimi totiž Hus modeloval podobu osobnosti s jejími individuálními rysy týkajícími se zjevu i charakteru. Každý z představovaných tedy vystupoval jako individualita se svými odlišnými rysy a vlastnostmi. Renesanční umění začalo nově pojímat osobnost především v jejích individualizujících rysech na rozdíl od obecnosti a stereotypnosti středověku. V Husově díle se tato problematika jinak nevyskytuje, právě proto je *Quodlibet* výjimečný. V české literatuře druhé poloviny 14. století se začínaly objevovat náznaky zmíněného nového pojetí postavy. Jde o překlady *Kroniky trojánské* nebo *Polova Milionu*. Ale jde také o náznaky v zábavném eposu — lze tu nalézt tendenci k individualizaci i náznaky psychologického vhledu do nitra postavy, a to dokonce i v přefeknutích hlavních postav satiry *Podkoní a žák*. U Marka Pola jde o cestopis, ostatní jsou fabulovaná díla. *Quodlibet* do tohoto kontextu nelze řadit. Ale projev pojetí postavy, který u Husa jinde nelze pozorovat, je tu evidentní. Jan Hus nestudoval v cizině, nejsou známy jeho styky s evropskými učenci. Není možné uvažovat o jeho prerenesančních sklonech. Hus v našem prostředí nicméně patří k osobnostem, jejichž tvorba svědčí o tom, že umělecký vývoj podobný Itálii a později západní Evropě by v českém prostředí byl možný. Následující vývoj — husitství a protihusitské intervence katolictví — tyto náznaky eliminovaly (srov. Viktora 2002). Pokud se týká ostatních kvodlibetů pražské univerzity, měly by být při dalším studiu porovnávány i v této oblasti, tedy jak kvodlibetáři představovali jednotlivé disputující. Potvrdila by se buď Husova výjimečnost, nebo obecnější vývojová tendence.

4 Text originálu: Sapiens nulla re eget et tamen multis rebus illi opus est; e contra stulto nulla enim re scit uti, sed omnibus eget; Id solum bonum est, quid honestum est; Nichil deest ei ad recte vivendum, in quo virtus est [...]; Stulti autem sunt, qui mores non component, alius enim in avariciam, alius in luxuriam, alius in furiam inclinatur. (Překlad V. V.)

## **Prameny**

HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef – DAŇHELKA, Jiří et al. (eds.)  
1963 *Výbor z české literatury husitské doby 1* (Praha: Nakladatelství ČSAV)

RYBA, Bohumil (ed.)  
1948 *Magistri Iohannis Hus Quodlibet* (Praha: Orbis)

STEIN, Evžen – RYBA, Bohumil (eds.)  
1948 *M. J. Hus jako univerzitní rektor a profesor: Výbor z jeho projevů* (Praha: Jan Leichter)

## **Literatura**

KEJŘ, Jiří  
1971 *Quodlibetní disputace na pražské univerzitě* (Praha: Univerzita Karlova)

ŠMAHEL, František  
2013 *Jan Hus* (Praha: Argo)

VIKTORA, Viktor  
2002 *Záblesky renesance. K projevům renesance v české literatuře se zřetelem k plzeňskému prostředí* (Plzeň: Západočeská univerzita)

## **On Hus's Quodlibet**

Quodlibet is a unique work within the complex of Hus's literary output. It was written in connection with Hus's university activities and his organizing of representative discussion meetings for teachers and important alumni. After his presentations, the discussing participants were provided with topics, which were enlarged upon ad hoc. The descriptions of the discussing participants' individual characteristics, along with outlines of their psychological characteristics, that Hus wrote in his role as the quodlibet moderator were a new phenomenon. They should be viewed as possible traces of pre-Renaissance thinking within Czech literature.

# Eucharistické profanační legendy jako polemika s husitstvím a útok proti Židům

— Daniel Soukup —

Učení o eucharistii má pro dějiny českých zemí zásadní význam, neboť se spor o tzv. remanenci nebo transsubstanciaci stal jedním z katalyzátorů vývoje husitského hnutí, a měl tak dopad na celou společnost.<sup>1</sup> Mistři Karlovy univerzity, mezi nimi i Jan Hus a jeho učitel Stanislav ze Znojma, ve svých textech reagovali na práce oxfordského profesora Jana Viklefa, odpůrce transsubstanciační nauky (srov. P. Soukup 2015: 54–57). Jak ukazuje rozbor Husova díla, jeho postoj k eucharistické doktríně sice nebyl otevřeně kacířský a Hus nezastával učení o remanenci jako Viklef, nicméně nikdy zcela explicitně nehlásal ani oficiální církevní postoj (Sousedík 1998: 58–60). Navíc boj o kalich, tedy přijímání podobojí, se již v rané fázi husitského hnutí stal jedním z jeho hlavních požadavků a symbolů, a to především díky Jakoubkovi ze Stříbra (srov. Čejka–Krmíčková 2009). Na následujících řádcích si proto chceme položit otázku, do jaké míry měla tato virulentní diskuze, která zasáhla takřka všechny složky obyvatelstva, vliv i na skupinu zdánlivě stojící stranou — na Židy.

---

1 Za cenné konzultace děkuji Tamáši Visimu a Jakubu Sichálkovi.

Pozdní středověk je charakteristický vernakularizací a deprofesionalizací<sup>2</sup> teologických a filozofických myšlenek, které se šířily za zdi univerzit a postupně se stávaly intelektuálním majetkem širších (neelitních) vrstev. Dokud scholastiku chránily jazykové a institucionální bariéry, byla veřejnost ušetřena teologických nuancí a růzností výkladů. Kázání v národních jazycích, postupná pastorace obyvatelstva a rodící se duchovní literatura psaná v češtině a němčině však částečně zpřístupnila teologický diskurz laikům, a dokonce i aškenázská komunita v českých zemích byla s některými těmito otázkami konfrontována a reagovala na ně. Židé sdíleli se svými křesťanskými sousedy mnoho aspektů urbánní kultury a bouřlivé diskuse o častém přijímání či o povaze eucharistie jim nezůstaly neznámé (Visi 2009: 213–243). Doklady o tom, že sami Židé projevovali zájem o veřejné záležitosti, byť měly výlučně křesťanský charakter, máme i pro naše prostředí. V *Apologii* Konráda Waldhausera na žalobní články žebravých mnichů z roku 1363 je možné nalézt zmínku o tom, že na jeho kázání chodili, i přes nechuť některých křesťanských posluchačů, rovněž Židé obojího pohlaví, což tento reformně smýšlející kazatel komentoval s nadějí, že se snad někdo z nich obrátí ke křesťanství (Höfler 1865: 28).<sup>3</sup> Příliš důvěrné styky mezi oběma komunitami, opakovaně regulované církevní a světskou legislativou, však byly rovněž kritizovány, jak je tomu v případě postní sbírky kázání, tzv. *Quadragesimale admontského* z konce 14. století, jejímž autorem pravděpodobně byl křižovník Johlín z Vodňan, farář u sv. Václava na Zderaze. K jeho výtkám, zdůrazňujícím nedovolené interkonfesijní vztahy („křesťané nyní raději hodují společně s Židy než s křesťany, ba dokonce jim činí větší pohodlí než křesťanům“), je ovšem nutné přistupovat s opatrností, jelikož mohou být pouhým odrazem dobové kazatelské topiky (Florianová et al. 2006: 164).<sup>4</sup>

---

2 Termín „deprofesionalizace“ použitý odborníkem na středověkou filozofii Alainem de Librou (viz Visi 2009: 2019) naznačuje proces, při němž se filozofické myšlenky a hodnoty šíří prostřednictvím učenců i mezi neučené (*illiterati, semiliterati*).

3 Accidit enim quod multi Judaei visitarunt sermones meos inter christianos scilicet viri et mulieres manifeste stantes et sedentes cum christianis et in turba dictum fuit mihi quod quidam christiani male tractassent judaeos et prohibuissent judaeos et judaeas de caetero transire ad sermonem. Igitur super hoc facto dolens quodam die cum populus surrexisset post sermonem dixi: etenim ego audivi quod quidam ex vobis repulerint judaeos a sermone quem intente audierunt, hoc de caetero rogo non faciatis quia appropinquavit dies novissimus ante quem omnes Judaei juxta Ysaïam sunt convertendi. (Nicméně Waldhauserovo svědectví nelze přeceňovat. Narážka na přítomnost Židů během jeho kazatelských vystoupení mohla být více topického rázu a souviset s apokalyptickými vizemi pozdního středověku, jak koneckonců napovídá i samotný odkaz na Izajášovo proroctví.)

4 [...] sed iam Cristiani magis convivantur cum Iudeis quam cum Cristianis, ne magis eis *pohodle* faciunt quam Cristianis, et scientes, quia sunt in excommunicatione, nec solum in

Z otevřených prostranství měst, z exteriérových uměleckých objektů, z veřejných disputací, kazatelských performancí, liturgických a paraliturgických obřadů, soukromých styků a později snad také z vernakulárních textů získávali Židé jasnější představu o tom, čemu jejich sousedé věřili, a mohli se tak účinněji zapojit i do náboženské polemiky. Její součástí byly také filozofické argumenty proti transsubstanciaci a obecně proti eucharistické doktríně jako takové. Analýza hebrejských protikřesťanských textů, které vznikaly zejména na přelomu 14. a 15. století, ukazuje, že Židé čerpali polemický arzenál převážně z křesťanských pramenů, odkud přebírali racionalistické postoje těch, kteří měli k eucharistickému učení církve své výhrady. Židovští učenci přirozeně neměli potřebu řešit otázku Kristovy přítomnosti v eucharistii, tedy zda je substanciální, anebo jen figurativní, spíš se pokoušeli poukázat na iracionalitu křesťanství, jehož dogmata protiřečila přirozenému rozumu. Židovští apologeti si ke kritice záměrně vybírali vedle článku o panenském početí právě nauku o eucharistii, jelikož na těchto věroučných bodech bylo z židovského pohledu nejsnazší demonstrovat iracionalitu křesťanské doktríny (srov. Lasker 2007: 135–151).

Příkladem takovéhoho polemického spisu může být *Sefer nicachon* (*Knihla vítězství*) aškenázkého učenca Jom Tov Lipmanna Mühlhau-sena, který pravděpodobně v letech 1407–1413 sídlil v Praze. Jeho polemika, která měla členům komunity sloužit k upevnění základů judaismu, vznikla v návaznosti na disputaci vyvolanou konvertitou Petrem (Pesachem) roku 1399, po níž bylo sedmdesát sedm členů židovské obce upáleno kvůli obvinění z rouhání. Petr například nařkl bývalé souvěrce z toho, že konsekrované hostie označují za nečistý či špinavý chléb, a některým běžně praktikovaným židovským zvykům (např. pálení chamecu — kvašeného pečiva v předvečer Pesachu — či páteční pálení těsta chaly) přisoudil dokonce protieucharistický význam. Rabín Jom Tov tato obvinění vyvrací, nicméně sám se pozastavuje nad skutečností, že křesťané věří tomu, že Kristus „den co den sestupuje v tisících tisíců částěček chleba [z nebe na zem] a v každé z nich je cele přítomen, což velmi odporuje rozumu i přirozenosti“ (srov. Lasker 1996: 207; Rubin 1999: 95; vlastní text viz Hackspan 1644: 11).<sup>5</sup> Časté odkazy na eucharistickou problematiku napovídají, že zmíněná perzekuce mohla souviset s obviněním z profanace hostií a že z ní vycházející polemický

---

necessitate proponunt eis vadia, alias male, sed iam cum eis balneantur, modo canones nobis hoc defendunt.

5 יורד בכל יום פעם אחת בארץ אלפי לחמים ובכל אחד הוא שלם ומה מאד זה נמנע מן השכל ומן הטבע

traktát živě odrážel neklidné teologické ovzduší uvnitř křesťanské společnosti (Limor 2004: 159—180).

Potřeba židovských intelektuálních elit vyjádřit se k eucharistickým otázkám tedy zdaleka nevyplývala pouze z polemických motivů, hlavní příčinou, proč se rabíni obraceli do vlastních řad a formulovali svůj postoj k eucharistii, byla právě konfrontace s perzekucemi židovských komunit obviňovaných ze znesvěcování hostií. Židé, kteří by jinak neměli důvod se eucharistií zabývat, byli zaskočeni velkým množstvím útoků a masových vražd, jež měly být trestem za jejich údajné rouhavé chování. V křesťanském prostředí pak rychle se šířící pověra o znesvěcování hostií vyvolávala opakovaně po celý vrcholný a pozdní středověk vlnu násilností. Profanační legendy, které se formovaly spolu s eucharistickou úctou od Čtvrtého lateránského koncilu (1215), sloužily nejen k náboženskému formování věřících, ale také ke zpětné legitimizaci agrese namířené proti minoritní skupině, která svou jinakostí provokovala a mohla vyvolávat strach. Útoky na Židy verbalizované v profanačním narativu nemusely být jen náhlým projevem frustrace majoritní společnosti, ale mohlo jít o výsledek dlouhotrvajícího napětí, popř. o opatření řízená shora podle pečlivě vypracovaného scénáře. V obou případech, ať již byly motivace pachatelů jakékoli, měla být výsledkem protižidovského násilí purifikace společnosti, jejímž ideálem byla unifikovanost, uniformita a monokulturnost.

Podle historika antisemitismu Gavina I. Langmuira nevystihuje obecný pojem tzv. *náboženského násilí* všechna specifika protižidovských perzekucí středověku. Náboženské nepřátelství vůči Židům (obvykle označované jako antijudaismus) je na rozdíl od antisemitismu racionální povahy — vychází z relativně poučené polemiky mezi dvěma náboženskými systémy, mezi křesťanstvím a judaismem. Avšak ve středověku nemáme doklady pouze racionálního odmítnutí Židů jakožto vyznavačů jiné víry. Nová protižidovská obvinění (rituální vraždy, krvavá obvinění, profanace eucharistie) jsou důkazem toho, že od přelomu 12. a 13. století ustoupilo ryze náboženské násilí a bylo vystřídáno iracionálními motivy. Přestože nové formy protižidovského nepřátelství využívaly i nadále náboženského jazyka a terminologie, nebyly ve svém jádru racionální. Kořeny tohoto násilí podle Langmuira netkví primárně v náboženství, jedná se o projevy psychopatologické povahy, jež jsou motivovány a explicitně ospravedlňovány fantaziemi paranoidních skupin, jejichž víra byla ohrožena jejich vlastními pochybnostmi, které si samy nepřiznaly (Langmuir 2001: 138—156).

S Langmuirovým názorem lze v případech profanačních legend souhlasit jen s jistými výhradami. V kontextu středověkého teologického

myšlení totiž nebyla víra v to, že se Židé rouhají křesťanskému náboženství a znesvěcují hostie, pokládána za natolik absurdní, aby byla církví jednoznačně odmítnuta. Zatímco nařčení z rituálního užívání křesťanské krve či z trávení studní bylo několika papeži označeno za nesmyslné a církev opakovaně vybízela k ochraně Židů před touto pomluvou, v případě znesvěcování eucharistie překvapivě mlčela. Příčinou nebyl souhlas s protižidovskými perzekucemi, k nimž se oficiální představitelé kléru stavěli spíše odmítavě (srov. Cohen 2001: 44–60; Abulafia 2001: 61–85), ale vědomí didaktického potenciálu profanačních legend. Zjednodušeně lze říci, že příběhy o hanobení hostií na rozdíl od narativů o rituálních vraždách v očích církve kultivovaly náboženské postoje společnosti, a byly proto tolerovatelné. Obraz Žida bodajícího do hostie, která krvácí anebo se proměňuje v dítě Ježíše, totiž reprezentoval teologickou zkratku, dogmatickou abreviaci, srozumitelnou i nejprostšímu věřícímu. Krvácí-li nekvašená oplatka, znamená to, že učení o přítomnosti Krista v hostii je pravdivé. Stejný potenciál měly profanační legendy v katolickém prostředí i v době husitského hnutí — krvácí-li svátostný chléb, není potřeba přijímat z kalicha, jelikož hostie obsahuje jak Kristovo tělo, tak i jeho krev.

Profanační narativ, eucharistická miracula a verbální či fyzická protižidovská agrese šly ve středověku ruku v ruce. Strach a obavy křesťanů vyvolávala skutečnost, že uvnitř majoritní společnosti žije komunita, která má odlišnou víru. Toto znepokojení mohlo být umocněno vědomím, že členové jejich vlastní náboženské society veřejně pochybovali některé věroučné články, např. účinek svátostí, moc kněží, otázku odpustků apod. A toto znepokojení kombinované se strachem mohlo přerůst v násilí ve chvíli, kdy pravověrný křesťan pocítil pochybnosti sám na sobě (Langmuir 2001: 140). Nepřátelství vůči Židům se formovalo v době, kdy vzrostl počet teologicky vzdělaných osob, z nichž nemalá část také nahlas vyslovovala svoji interpretaci křesťanství, ke které patřila i kritika ortopraxe či pochybnosti v oblasti ortodoxie. V této atmosféře se zrodily hereze vrcholného středověku spjaté s lidovými vrstvami uvnitř již relativně zakonzervované věrouky. Ve 13. století vzrostl počet křížových výprav namířených dovnitř společnosti, proti heretikům uprostřed křesťanského světa. Samo násilí bylo institucionalizováno (křížové výpravy, inkvizice). Emotivní spiritualita byla stále intenzivněji obrácená christocentricky, kontemplovala především Ježíšův pozemský život, akcentoval se motiv compassia — všechny tyto prvky pak probouzely agresi proti Židům, jeho údajným vrahům.

Čtvrtý lateránský koncil byl vůbec prvním biskupským sněmem, který ustanovil povinnost ročního communia a zpovědi, jejíž nesplnění trestal tvrdými sankcemi. Úcta ke konsekrované hostii se projevila rovněž v liturgii a paraliturgických obřadech. Od 12. století se rozvíjí elevace (pozdvihování) hostie po konsekraci, od 14. století se praktikuje vystavování eucharistie v monstranci či tabernáklu, na vážnosti pak získávají eucharistická procesí. Roku 1264 byl stanoven svátek Božího těla, již dříve slavený v diecézi Liège (Lüttich, č. Lutych). Vznikají četné eucharistické skladby, hymny, homilie, dramata a traktáty (Černuška 2006: 20–23). Jsou budována nová poutní místa, která často souvisejí s obviňováním židovských obcí z profanace hostie.

V eucharistických legendách se postavy Židů, kteří pochybují o judaismu a svou nejistotu řeší tím, že testují, zda křesťanství přeci jen není pravým náboženstvím, objevují během středověku postupně (souborně viz Rubin 1995: 177–208). Tito fiktivní Židé zkoumají rovněž eucharistii, nejprve bez úmyslu ji násilně znesvětit. Zpočátku se tyto literární postavy vlivem zázračných událostí nechávají pokřtít, postupně jsou však zbaveny své pozitivní podoby, potence přijmout křesťanství, a stávají se prototypem nevěry, zloby a ohavných kriminálních činů. Tím je i motiv hanobení konsekrované hostie. Ještě před údajnou první profanační kauzou, ke které mělo dojít ve farnosti St-Jean-en-Grève v Paříži roku 1290, byly v některých oblastech zavedeny protižidovské restrikce, které omezovaly Židům volnost pohybu během teoforických procesí o oktávu Božího těla či během přinášení eucharistie nemocným (tzv. viatikum). Vídeňská synoda, která se konala mezi 10. a 12. květnem 1267 a jež byla platná i pro české země, zavedla směrnicí, podle které se mají Židé, jakmile zaslechnou zvuk zvonků ohlašujících blížící se průvod se sanktissimem, ihned odebrat do svých domovů a zavřít okna i dveře (Labbé 1731: 367–368). Podobný kánon byl přijat Avignonským dekretem již roku 1243 (srov. Rubin 1999: 29–30).

První a zároveň exemplární kauzou se stal pařížský případ odehrávající se o Velikonocích roku 1290 (tzv. *Miracle des Billettes*). Tehdy chudá Pařížanka údajně prodala místnímu Židu hostii, aby získala zpět roucho, které u něj zastavila. Židovský muž měl hostii trýznit nástroji Kristova umučení, událost však byla prozrazena, hostie vystavena veřejně účtá a viník byl upálen (ibid: 40–48; podrobně pak Schefer 2007). Jiskra profanačního obvinění podnítila celou řadu lokálních případů, které přerostly v hromadné vraždění Židů v nejrůznějších regionech: Rintfleischův masakr roku 1298 ve více než 140 německých lokalitách, znesvěcení hostie v Korneuburgu roku 1305, Armlederovo



hnutí v letech 1336 až 1338, perzekuce Židů v bavorském Deggendorfu na přelomu let 1337/1338, živelné pobíjení židovského obyvatelstva v Rakousku, v Čechách a na Moravě po událostech v Pulkau a Kouřimi roku 1338. Většinu těchto násilných akcí zaznamenává i středověká bohemikální literatura (*Žbraslavská kronika*, kroniky doby Karla IV., veršované skladby apod.).

V kontextu výše nastíněných tezí proto nepřekvapuje, že obvinění ze znesvěcování hostií nabylo znovu na popularitě v době dramatické disputace o oltářní svátosti na půdě Karlovy univerzity koncem 14. století a že se později stalo součástí katolické protihusitské propagandy. Nejen univerzitní mistři, ale i učení neklerikové, jakým byl např. Jan Milíč z Kroměříže, se zapojili do diskuse o povolení častého přijímání. Příznivci častého communia z pražského učení, Vojtěch Raňkův z Ježova, Matěj z Janova či Matouš z Krakova, nezabránili svým vlivem jeho zákazu, který vzešel z pražské synody 19. října 1388. Zákaz byl v první řadě namířen proti beghardům a bekyním, kteří stáli na pomyslné hranici mezi ortodoxií a herezí (Černuška 2005: 73–79). Ožehavá rozprava probíhala v době, kdy na základě obvinění z útoku na kněze nesoucího eucharistii nemocnému došlo na Velikonoce roku 1389 k vyvraždění většiny pražských Židů. Spojení protieucharistického motivu a největšího lokálního pogromu v českém království je tak více než symptomatické (k tématu nejnověji Steinová 2012 a 2013, Newman 2012, D. Soukup 2012).

Jak bylo na začátku nastíněno, zásadní průlom do učení o eucharistii na našem území znamenala geneze husitské reformy. Ne náhodou kostnický koncil, na kterém byl Hus odsouzen, přijal nauku o transsubstančiaci za oficiální učení celé církve (srov. Sousedík 1998: 69). Vzhledem k naznačené souvislosti mezi protizhivským násilím a eucharistickou úctou je nutné si položit otázku, jaký postoj zaujímal Hus k židovské komunitě.<sup>6</sup> Letným pohledem do jeho rozsáhlého díla se zdá, že žád-

6 Na opačně formulovanou otázku, jak židovská komunita vnímala Husa a husitské hnutí, odpovídá hebrejská kronika *Gilgul bnej Chušim* sepsaná Zalmanem ze St. Goar v první polovině 15. století přinášející alternativní výklad soudobých událostí. Podle ní bylo Husovo teologické učení významně ovlivněno židovským konceptem jedinství boží, se kterým se Jan Hus seznámil prostřednictvím svého současníka rabi Avigdora ben Jicchaka Kary, jenž měl mít vliv na samotného krále Václava IV. Židovský narativ záměrně akcentuje boží jedinstvo jako hlavní článek Husova vystoupení, a vstupuje tak do implicitní polemiky s trojiční naukou (srov. Yuval 1992: 62–63, 96). Sám Kara, který je v domácím prostředí znám především díky elegii (selicha) *Všechna ta neštěstí* odkazující k pražskému pogromu roku 1389, skládal liturgickou poezii (píjotim) v apologetickém duchu a některá jeho vyjádření o boží netělesnosti („nemá těla, krve, ni masa“ – „גור אין לו גם דם ובשר“) lze podle mého názoru interpretovat i jako reakci na aktuální eucharistickou diskusi (ibid.: 64).

nou ucelenou koncepci nevytvořil (srov. např. Segert 1966).<sup>7</sup> Nicméně pozoruhodná je v tomto kontextu Husova kritika těch univerzitních učenců, kteří slepě a bez rozumu přijímají papežské či panovnické buly. V traktátu *Contra octo doctores*, který vznikl po roce 1412, se s úžasem pozastavuje nad tím, že kdyby doktoři Karlova učení dostali od papeže či krále rozkaz pobít pražské Židy, tak by to klidně a bez rozumového zvažení udělali, podobně jako když došlo k vraždění křesťanů v Apulii (Eršil 1966: 382). Hus tím nepřímou brání židovskou komunitu před zhoubnou zaslepeností mocných, kteří přistupují nejen k Židům, ale dokonce i ke křesťanům jako k svému majetku, a koherentně se svými postoji kritizuje soudobé válečné výpravy.<sup>8</sup> Výmluvným je rovněž Husův krajně kritický postoj k poutním místům vzniklým na místech eucharistických zázraků, který zastával i Stanislav ze Znojma, a který dokonce přiměl arcibiskupa Zbyňka z Házmburka zakázat věřícím pražské arcidiecéze putovat do braniborského kostela Svaté Krve (Wunderblutkirche) s relikvií tří krvácejících hostií ve Wilsnacku (Hrdina 2009: 233–236). Vzhledem k Husovu skeptickému postoji není překvapivé, že se jeho následovníci postavili proti eucharistickým zázrakům a že jedním z poutních míst, které v listopadu roku 1425 napadla husitská vojska, po té co vyplenila klášter v Louce u Znojma, bylo právě městečko Pulkau, v kterém měli údajně Židé znesvětit hostie (srov. Merback 2012: 81, Wiedl 2016).

Profanační narativ však na druhé straně poskytl mocnou zbraň do rukou katolické strany. Vídeňská škola, reprezentovaná Mikulášem

---

7 Jediným teoretickým spisem, na němž lze zkoumat postoj husitů k Židům, je latinský traktát M. Jakoubka ze Stříbra *Contra usuram* asi z roku 1415. Jakoubek se zde nevěnuje pouze kritice úvěrového obchodu, ale celkovému postavení Židů ve středověké společnosti. Jakoubek ve spisu předestírá programovou hospodářskou asimilaci Židů. Nejlepší způsob, jak Židy zapojit do společnosti a normalizovat je, vidí v tom, zakázat jim lichvu a donutit je k manuální práci. Usurární doktrína zastávaná Jakoubkem navazovala na tradiční postoj církve, nicméně jeho postoj a hledání východiska již reprezentoval požadavek radikálního přeskupení husitské společnosti (viz Kavka 2001).

8 Et, ut videtur michi, doctores innuunt in suo tercio notabili, quod si papa vel rex per litteras preciperet istis doctoribus, dans illis militum copiam, ut interficiant omnes Iudeos Pragenses, ipsi litteris huiusmodi obedirent, nam iuxta suum notabile non expeterent racionabilitatem talium litterarum. Cum enim Iudei sint precipui inimici ecclesie, negantes Christum Iesum esse verum Deum et per consequens negantes legem suam et papam esse vicarium Christi Dei, et doctores consenciant litteris papalibus et aprobant, quod singule persone, cuiuscunque conditionis existant, in populi Apulie exterminium se accingant, de quo populo ex doctorum dubio approbabili multi sint filii Dei, cum sint cristiani, non tantum, quantum Iudei, Christum Dominum abnegantes, sequitur a sufficienti similitudine vel a maiori, quod doctores ad mandatum pape vel regium sine requisicione rationis Iudeos Pragenses occiderent.

z Dinkelsbühlu, vznesla vůči Židům inovované obvinění, a to z kolaborace s husity, které bylo kombinováno s nařčením z hanobení hostií. Na základě toho byla roku 1421 vyvražděna vídeňská židovská komunita a Židé byli vypovídáni i z dalších měst střední Evropy. Protihusitská a mravně kritická kázání františkána-observanta Jana Kapistránského mimo jiné způsobila protižidovské násilnosti ve Vratislavi roku 1453 spojené opět s profanační legendou. V mnoha německých vévodstvích došlo ještě před reformací k několika incidentům spojeným s eucharistickými zázraky, které vedly k hromadným popravám Židů v Řezně, Pasově, Sternberku, Berlíně atd.

Profanační legendy tak získaly v 15. století zcela nový recepční rozměr. České země zásadně teologicky poznamenané husitskou reformací či bojem proti ní posunuly totiž i funkci těchto skladeb — zdůraznění eucharistického motivu a akcentované narážky na heretiky, od kterých měli Židé konsekrované hostie získat, apologeticky hájily katolické pravověří proti husitství a jeho extremizovaným odnožím popírajícím transsubstanciační dogma.

Na základě analýzy textů o znesvěcení hostie Židy ve starší české literatuře jsme schopni pojmenovat několik funkcí těchto skladeb, které se mohly navzájem prolínat, a v různých etapách recepce bylo možné akcentovat jinou složku (podrobněji viz D. Soukup 2013). Jde jednak o funkci legitimizační, tedy o potenciál textu ospravedlnit předešlé (popř. budoucí) protižidovské perzekuce. Dále o funkci nábožensko-formační, tzn., že prostřednictvím profanačních legend měla být kultivována eucharistická, potažmo mariánská zbožnost věřících. Tyto skladby mohly mít i funkci propagační, zejména když v dané lokalitě vzniklo, nebo mělo vzniknout poutní místo. V neposlední řadě je pak nutné zmínit funkci polemickou a apologetickou — takovéto poslání textu nabývá na intenzitě se vznikem husitského hnutí a reformace. Tehdy mohou být narativy o krvácejících hostiích interpretovány jako teologická zkratka hájící katolické pravověří. Židé v těchto textech sice hrají iniciační, nicméně podružnou úlohu — jsou pouhou glosou, exemplem, na kterém se ukazuje pravost transsubstanciačního dogmatu.

## **Prameny**

ČEJKA, Mirek — KRMÍČKOVÁ, Helena (eds.)

2009 *Dvě staročeská utrakvistická díla Jakoubka ze Stříbra* (Brno: Masarykova univerzita)

ERŠIL, Jaroslav (ed.)

1966 *Polemica. Magistri Iohannis Hus Opera omnia 12* (Praha: Academia)

FLORIANOVÁ, Hana — MARTÍNKOVÁ, Dana — SILAGOVÁ, Zuzana — ŠEDINOVÁ, Hana (eds.)

2006 *Quadragesimale Admontense* (Praha: OIKOYMENH)

HACKSPAN, Theodoricus (ed.)

1644 *Liber Nizachon rabbi Lipmanni*. ספר נצחון (Altdorf b. Nürnberg: Wolfgang Endter)

HÖFLER, Karl Adolf Constantin von (ed.)

1865 *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen 2* (Wien: K.-k. Hof- und Staatsdruckerei)

LABBÉ, Philippe — COSSART, Gabriel (eds.)

1731 *Sacrosancta concilia ad Regiam editionem exacta 14* (Venetiis: Coleti et Albrizzi)

## **Literatura**

ABULAFIA, Anna Sapir

2002 „The Intellectual and Spiritual Quest for Christ and Central Medieval Persecution of Jews“, in idem (ed.): *Religious Violence Between Christians and Jews. Medieval Roots, Modern Perspectives* (Houndmills Palgrave), s. 61–85

COHEN, Jeremy

2002 „Christian Theology and Anti-Jewish Violence in the Middle Ages: Connections and Disjunctions“, in A. Sapir Abulafia (ed.): *Religious Violence Between Christians and Jews. Medieval Roots, Modern Perspectives* (Houndmills: Palgrave), s. 44–60

ČERNUŠKA, Pavel

2006 *Jindřich z Bitterfeldu. Eucharistické texty* (Brno: L. Marek)

HRDINA, Jan

2009 „Braniborské poutní místo Wilsnack a Lucemburkové“, in L. Bobková — J. Konvičná (eds.): *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14–17. století* (Praha: Univerzita Karlova), s. 223–241

KAVKA, František

2001 „Jakoubkův traktát Contra usuram a židovská otázka“, *Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy (Acta Universitatis Carolinae XL/1–2)*, s. 17–23

LANGMUIR, Gavin I.

2002 „At the Frontiers of Faith“, in A. Sapir Abulafia (ed.): *Religious Violence Between Christians and Jews. Medieval Roots, Modern Perspectives* (Houndmills: Palgrave), s. 138 až 156

LASKER, Daniel J.

1996 „Jewish Philosophical Polemics in Ashkenaz“, in O. Limor — G. G. Stroumsa (eds.): *Contra Iudaeos. Ancient and Medieval Polemics between Christians and Jews* (Tübingen: J. C. B. Mohr), s. 194–213

2007 *Jewish Philosophical Polemics against Christianity in the Middle Ages* (Oxford: The Littman Library of Jewish Civilization)

LIMOR, Ora — YUVAL, Israel J.

2004 „Skepticism and Conversion. Jews, Christians and Doubters in Sefer ha-Nizzachon“, in A. Coudert — J. S. Shoulson (eds.): *Hebraica Veritas? Christian Hebraists and the Study of Judaism in Early Modern Europe* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press), s. 159–180

MERBACK, Mitchell B.

2012 *Pilgrimage and Pogrom. Violence, Memory, and Visual Culture at the Host-Miracle Shrines of Germany and Austria* (Chicago: The University of Chicago Press)

NEWMAN, Barbara

2012 „The Passion of the Jews of Prague. The Pogrom of 1389 and the Lessons of a Medieval Parody“, *Church History* 81, č. 1 (American Society of Church History), s. 1–26.

RUBIN, Miri

1995 „Imagining the Jew. The Late Medieval Eucharistic Discourse“, *In and Out of the Ghetto: Jewish-Gentile Relations in Late Medieval and Early Modern Germany* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 177–208

1999 *Gentile tales. The Narrative Assault on Late Medieval Jews* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press)

SEGERT, Stanislav

1966 „Husův zájem o hebrejský jazyk“, in *Husův sborník. Soubor prací k 550. výročí M. Jana Husa* (Praha: Komenského evangelická fakulta bohoslovecká), s. 69–72

SCHEFER, Jean Louis

2007 *L'Hostie profanée. Histoire d'une fiction théologique* (Paris: P.O.L)

SOUKUP, Daniel

2011 „Kterak Židé mučili Boží tělo. Edice a komentář“, *Česká literatura — časopis pro literární vědu* 59, č. 5, s. 697–712

2012 „Latinské a české verše o pražském pogromu roku 1389 — ke dvěma pozapomenutým žakovským skladbám“, *Česká literatura — časopis pro literární vědu* 60, č. 5, s. 711–726

2013 *Žraněná těla. Protižidovské násilí v profanačních legendách českého středověku*, disertační práce, Olomouc: Univerzita Palackého, FF, Katedra bohemistiky

SOUKUP, Pavel

2015 *Jan Hus. Život a smrt kazatele* (Praha: NLN)

SOUSEDÍK, Stanislav

1998 *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa* (Praha: Vyšehrad)

STEINOVÁ, Eva

2012 „Jews and Christ Interchanged. Discursive Strategies in the *Passio Iudeorum Pragensium*“, *Graeco-Latina Brunensia 17* (Brno: Masarykova Univerzita), s. 73–86  
2013 „All That Suffering“. Hebrew Narratives about the Prague Easter Massacre of 1389 and Their Interaction with the Latin Material“, in O. Bláha — R. Dittman — L. Uličná (eds.): *Knaanic Language: Structure and Historical Background. Proceedings of a Conference Held in Prague on October 25–26. 2012* (Praha: Academia), s. 241–268

VISI, Tamás

2009 „The Emergence of Philosophy in Ashkenazic Contexts. The Case of Czech Lands in the Early Fifteenth Century“, *Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts / Simon Dubnow Institute Yearbook 8* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht), s. 213–243

WIEDL, Birgit — SOUKUP, Daniel

2016 „Die Pulkauer Judenverfolgungen (1338) im Spiegel österreichischer, böhmischer und mährischer Quellen“, in P. Kocman — H. Teufel (eds.): *Avigdor, Beneš, Gittl. Židé v Čechách a na Moravě ve středověku. Sborník věnovaný památce Samuela Steinherze*, s. 125–153 (v tisku)

YUVAL, Israel Jacob

1992 „Juden, Hussiten und Deutsche. Nach einer hebräischen Chronik“, in A. Haverkamp — F. J. Ziwes (eds.): *Juden in Christlichen Umwelt während des späten Mittelalters* (Berlin: Duncker & Humblot), s. 59–102

## Host Desecration Legends as an Anti-Hussite Polemic and an Attack on Jews

This paper focuses on medieval texts concerning Host-desecration accusations in the Czech lands and the surrounding regions. In the 15<sup>th</sup> century, the narrative of Jews torturing the Eucharist functioned as a traditional tool for legitimizing persecutions of Jews, and simultaneously as a broadly comprehensible theological abbreviation, useful for defining the Catholic doctrine against Hussitism and against heresy in general. Although the Jewish elements of these profanation legends are largely topical and hagiographic, the essence of these stories is based on real events of anti-Jewish violence. Meanwhile the bleeding host itself served as a symbol of the Catholic approach towards the theological definition of the Eucharist, and likewise towards the controversy with the Hussite movement.

# Jan Hus a páté přikázání

— Milada Homolková —

Výroční souběh dvou světových válek a mučednické smrti Jana Husa vyzývá k zamyšlení nad tím, jak právě on se vyrovnával s konfliktem mravního postulátu pátého přikázání a lidské nedostatečnosti v jeho naplňování.

Pátému přikázání věnoval Hus sedm kapitol z celkových padesáti, na které se dělí tzv. *Výklad delší na desatero přikázanie*. Předčí ho jen přikázání osmé svými osmnácti kapitolami. Připomeňme, že tento rozsáhlý výklad dekalogu Hus neskládal jako samostatný spis, ale jako součást většího textového celku, pro nějž editor Jiří Daňhelka zavedl název *Výklady* (Hus 1975: 7). Vykládají se tu tři základní texty křesťanské věrouky (Vyznání víry, Desatero a Otčenáš), a to každý nejdříve podrobně, s rozvíjením četných dílčích témat a s argumentací opřenou o bibli i církevní autority, a následně znovu co nejstručněji.

Hus své první velké česky psané dílo dokončil podle explicitu 10. listopadu 1412. Byl to rok v jeho životě neblaze zlomový. Poznamenaly ho letní odpustkové bouře a prohloubení názorového rozkolu mezi českými univerzitními mistry. Hus ztratil královu přízeň a čelil požadavku staroměstských Němců na zboření Betlémské kaple; postupně

zesiloval jeho osobní konflikt s církevní mocí, vyhrocený pak Husovým odvoláním se ke Kristu bezprostředně po vyhlášení těžší klatby 18. října. Interdikt vedl Husa k rozhodnutí opustit Prahu (Čornej 2000: 143). Pokud k odchodu došlo až na konci listopadu (Soukup 2015: 153), stačil Hus svůj spis dopsat ještě v Praze; je otázka, zda si autograf vzal s sebou, nebo zda ho nechal v Praze k opisování. Vzhledem ke katechetickému poslání spisu a Husovu úsilí oslovit co nejširší publikum, když už ne svými ústy, tak aspoň ústy poučených a k reformnímu myšlení přivedených duchovních i vzdělaných laiků (Rychterová 2014: 183), je asi pravděpodobnější druhý postup.

Desatero nevykládal Hus poprvé; už v letech 1407–1408 latinsky zpracoval kratší *Expositio decalogi* (Bartoš—Spunar 1965: 97), a to podle spisu Jindřicha z Frimaru (Sedlák 1914a). V něm se zabývá trojím přestupováním pátého přikázání: tělesným, verbálním a duchovním. V českém díle se Hus opírá už hlavně o Jana Viklefa (idem 1914b; idem 1915). Jeho jméno se však v textu neobjevuje, pouze dvě nepřímé narážky: V úvodu výkladu na Desatero (kap. 29) Hus citátově užil hanlivý výraz „viklefista“; nepochybně s kritickým ostnem vůči odpůrcům Betléma, kde sám nechal na stěny napsat mj. Desatero a Vieru (Šmahel 2013: 150): „[...] dobrý obyčej mají, kteříž učie a píší božie přikázanie v kostelích a v svých domiech; neb činie, jako jest böh přikázal. [...] A tiemto písmem svrchu psaným jsú pohanieni kněžie, kteříž ne toliko sami neumějí, nekáží, neučie, nepíší božích přikázání ani držie, ale bránie jiným i psáti i praviti a nazývají ty bludné viklefisty, kteříž je káží a píší v kostelích a v domiech“ (Hus 1975: 114). A v souvislosti s požadavkem milovat víc ctnostného cizího než horšího člověka blízkého příbuzného (kap. 44) uvádí jako příklad svůj vztah k anglickým kněžím, maje na mysli nepochybně hlavně Viklefa: „Protož diem to k svědmu svědomí, že bych znal cizozemcě odkud kolivěk v jeho ctnosti, an viece boha miluje a o dobré stojí než můj vlastní bratr, byl by mi milejší než bratr. A proto kněžie dobří Engliši jsú mi milejší než nestateční kněžie čeští a Němec dobrý milejší než bratr zlý“ (ibid.: 210). Absenci Viklefova jména v roce 1412 lze snad chápat jako snahu neohrozit šíření spisu otevřeným přihlášením se k teologovi, jehož církev prohlásila za kacíře.<sup>1</sup>

Celému spisu Hus předeslal rozsáhlý úvod (ibid.: 25–61), v němž vysvětluje svůj pravopisný a citační úzus a popisuje, jak se má čtenář

1 Až v exilu psané *Postile* v rozhořčení nad zničením knih se k Viklefovi přihlásí otevřeně (Hus 1992: 114).



v textu orientovat. Předkládá tu též obsažný abecední rejstřík témat (*Žpravidlo neb ukazadlo*) s udáním čísla příslušné kapitoly a písmene.<sup>2</sup> Vybereme-li z rejstříku ty položky, které vedou ke kapitolám o pátém přikázání (kap. 44–50), a seřadíme-li je podle posloupnosti v textu, získáme schéma obsahové výstavby dané části výkladu:

Přikázanie páté 44 A

Nezabití přikázal buoh 44 A

Zabití bez viny brání buoh 44 A

Zabitie člověka jest troje 44 B

Nenávist někdy jest dobrá 44 B

Hněv někdy jest dobrý 44 B

Přítel věrný jest, jenž brání hřešiti 44 B

Milovati i hněvati se móż spolu člověk s člověkem 44 C

Miluje nepravě bližního, což ho miluje více proč  
než pro to, že jest božie stvoření 44 C

Hřícha kterak sú lidé účastni 44 D

Nenáviděti otce neb jiného člověka pro hřiech jest ho milovati 44 D

Milovati koho má člověk více 44 E

Zabití člověka jest proti přirození 45 A

Zabití člověka vedlé práv světských jest velmi nejisté 45 A

Vražda jest troje, myslí, jazykem a rukú 45 B

Zabití bližního duchovně 45 D

Kněžstvie nehoden kto jest 45 D

Vražedlníkův mnoho jest kněží 45 D

Vražedlník sám svůj jest každý smrtnedlný hřešník 45 E

Zabití se sám móż li kto bez hřiechu smrtnedlného 45 E

Zabitie bývá hodné trojím obyčejem 45 F

Brániti se kdy slušie 45 F

Brániti se mohl Kristus, ale nechtěl 45 F

Trpělivostí Kristus přemohl a my po něm měli bychom též trpěti 45 F

Bojovati že by neslušalo, sú důvodové 46 A

Brániti se móż světský 46 A

Bojovati slušie světským kdy 46 A

Bojující obě straně býváta křivě 46 B

2 Stejně zpracované „ukazadlo“ je i v Husových *Knížkách o svatokupectví* (Hus 1985: 187–191; s odkazem na úvod k *Výkladům*) a v *České nedělní postile* (idem 1992: 51–58).

Bojovníci rozličně hřešie 46 B  
Bojovník každý má mieti lásku 46 C  
Skutek každý má býti v lásce učiněn 46 C  
Láska má šestnádste kusov 46 C  
Anjel boží zbil sto tisícov a osmdesát a pět tisícov 46 D  
Král Ezechiáš dobrý modly kazil, hada meděného zetřěl 46 D  
Chvály lidé těžce dobývají 46 E  
Bojovníci křiví ani viery, ani naděje nemají 46 F  
Bojovati kto chce, najprvé co má mieti 46 F

Páni mají zákon dobrý 47 B  
Rytieř pravý kto jest 47 B  
Bojovati bez hřiecha nemóz brzo 47 C  
Bojoval Kristus kterak 47 C  
Kristov bojovník kterak vítězí 47 C  
Bojovati chceš li, zřěď hněv 47 D  
Bojují mnozí zle proti pohanóm 47 E  
Boj svůj nečisté a nedobře vedú 47 F

Bojovati kněžím slušie li, duvodové jsú 48 A  
Bojovati kněžím neslušie 48 B  
Bojovati kněz má duchovně 48 C  
Kněžím neslušie bojovati 48 D, B  
Kněžstvie jest nehoden vinný smrtí 48 D  
Nehodnost kněžstvie činie války 48 D  
Chrámu nechtěl buoh od Davida krále 48 D  
Krista proč znamenává Šalomún 48 E  
Šalomún znamená Krista 48 E  
Šalomún proč slove pokojný 48 E  
Kněžské oděnie sjedná li se s Kristovým 48 F  
Meče dva mají li knězie 48 F  
Oděnie kněžské v železe 48 F  
Meče dva má cierkev svatá 48 G  
Kněz zlý k ničemuž se nehodí 48 G, S  
Meč páni nesú, aby nad zlými mstili 48 H  
Meč i každá věc jest všech spolu v cierkvi svatě 48 I  
Kněžské oděnie k boji které jest 48 K  
Nohy duchovnie kto má obúti 48 K  
Oděnie ktož kolivěk má duchovnie, svítězí 48 K  
Naděje přielbice jest a jest čtvera 48 K

Brániti se má kněz slovem božím 48 L  
 Mečem duchovním brániti se má kněz a sieci 48 L  
 Meče duchovního kto nepožívá, jest zlořečený 48 M  
 Cierkev svatú apoštolé krví jsú svú štiepili 48 N  
 Machomet pro panovanie od viery mnohé odvedl 48 N  
 Mnich Sergius blud pohanský uvedl 48 N  
 Zbožie veľmi uškodilo kněžství 48 N  
 Páni mají brániti kněžiem plésti se v úřad svůj 48 O  
 Knězie by byli chudí, nesahali by na ně světští 48 Q  
 Knězie trojím obyčejem pány nuzie 48 Q  
 Knězie čím jsú bohatější, tiem méně prospievají 48 Q  
 Kněží málo by bylo, kdy by chtěli Krista následovati 48 R  
 Kněží málo dobrých ukazují světí 48 R  
 Kněz zlý k ničemuž se nehodí 48 G, S  
 Hříech velmi člověka nuzí 48 T

Brániti se od smrti kněz kterak móż 49 A  
 Trpěti pro Krista najlepšie bojovanie 49 B

Súdcé mají výmluvu, aby vědomě pravdy nepomohli 50 A  
 Súditi k potupení vědomě nevinného nemá súdcé pro mnohé  
 křivé svědky ani proč pro jiné 50 A dolów  
 Súdcé křivého nic nevymluví 50 A  
 Súdcé křivě odsuzuje. — Súzen bude každý  
 v súdný den vedlé své zlé vóle 50 A  
 Hřěší člověk někdy, plně vóli boží 50 B  
 Vóli boží někdy se člověk protiví, a však smrtedlně nehřěší 50 B

Omezený rozsah příspěvku nedovoluje věnovat se podrobněji obsahu jednotlivých kapitol a rozvíjení vytčených témat v nich; upozorním jen na některé vybrané jevy.

První kapitola se vyrovnává s paradoxem hněvu a lásky k hřešícímu bližnímu. Přímo „o zabití“ je vlastně až druhá kapitola. Věnuje se zdůvodnění toho, proč se varovat zabití nevinného: vražda, tj. zabití bez viny, je hřích nejvíc odporující božímu řádu. Z toho vychází Husovo přesvědčení, že „zabíjenie lidí vedlé nálezków lidských jest velmi nebezpečné a nejisté. Neb musejí to vyznati, že jich práva zabíjejí mnohé ne vedlé sjednání s zákonem božím. [...] Neb čtenie Kristovo učí, kterak hřešníkóv, kteréž máme pro hříech nenáviděti jakožto největčie nepřátely, nemáme zamordovati, ale po třetiem napomenutí

jich obcovanie sě varovati“ (ibid.: 210).<sup>3</sup> Odkaz na trojí vraždu („myslí, jazykem a rukou“ 45 B; lif: „a manu, a lingua et mente“) budí očekávání, že je tu podán výklad o třech způsobech jako v *Expositio decalogi* (srov. výše). Zde však podrobněji Hus charakterizuje jen vraždu „jazykem“, což jistě souvisí s určením spisu pro kněze: „A této vraždy měli by sě varovati kněžie a báti velmě, kteříž radie k válkám a nekází ku pokoji [...]. A poňavadž vražda činí nehodnost kněžstvie, móż znamenáno býti, kterak mnozí kněžie a preláti jsú nehodni kněžstvie; neb mnozí těmi obyčeji [...] zabíjejí své bližnie“ (ibid.: 210). Téma zabití pak Hus rozvíjí otázkou sebevraždy (45 E); připouští výjimečné případy dobrovolného zabití se na základě božího zjevení. Závěr kapitoly přináší poučení o trojím oprávněném zabití (45 F). Opět není pozornost rovnoměrná: pro výklad o zabití provedeném „zákonně“ („legaliter“) nebo „nevědomě“ („ignoranter“) stačí Husovi vždy jedna Viklefova věta. Zato zabití provedené „hostiliter“ (Hus překládá výrazem „nepřiezně“; srov. StČS s.v.) samostatně rozvíjí ve zbytku kapitoly; je to totiž otázka, až kam lze hájit svou pravdu. Hus argumentuje příkladem Krista: než se dopustit v sebeobraně zlého činu, je lepší násilí ustoupit.

V odkazech *Žpravidla* směřujících k 46. kapitole je nápadná frekvence slov „bojovati“ a „bojovník“. Dřív ale, než se Hus zaměří na světské bojovníky, vypočítá argumenty proti přesvědčení (sdílenému i jím samým), že křesťan má raději strpět násilí než bojovat: „Proti této řeči mnozí sú, že by řkúc neslušalo křesťanu bojovati, by to mělo tak býti. Druhé, že by zahynulo královstvie a úřad rytieřský. A tak všechno panování. A to jest proti písmu. A třetie, že by na darmo böh dal moc člověku, jíž sě móż brániti svému nepřieteli, když by té moci nepožíval. A čtvrté, že poňavadž had, myš a jiné nerozumné stvoření brání sě, proč by člověk sebe také nebránil? A páté, že práva řkú: Moc mocí slušie otehnati. A šesté, že poňavadž v starém zákoně slušelo svatým bojovati, proč by i v novém též nebylo?“ (ibid.: 213). Srovnání s následným textem ukazuje, že v této kapitole se Hus utká jen s prvním argumentem. Vrací se tu k tématu lásky z 44. kapitoly a působivě jej rozvíjí na základě Viklefových antitezí: konfrontuje šestnáct podmínek lásky (podle 1. listu Korintským 13, 4–8) s tím, jak jsou, resp. nejsou respektovány v boji (46 C).

V 47. kapitole Hus postupně zpochybní pět zbývajících argumentů pro oprávněnost boje; proti každému najde obranu v bibli (47 A–C).

3 Ve *Žpravidle* se mluví o světských „právech“ (45 A), v textu užil Hus emblematický výraz reformace „nálezky“ (srov. StČS s.v.).

Kriticky upozorňuje na nepravosti současných válek: „Ale již nebrzy se nalezne taký bojovník, a zvláště těch bojovníkův, jenž bojují nyne obecně: pro panství, pro zbožie, pro svú chválu, ale ne pro vieru a pro spasenie své i svých nepřátel“ (ibid.: 220). Nesouhlasně se vyjadřuje i o bojích proti pohanům (47 E–F), protože ani ty nejsou vedeny pro víru, ale z pýchy a pro zisk.

Rozsah a členitost 48. kapitoly s vysokou frekvencí výrazů „kněz“, „kněžie“, „kněžství“, „kněžský“ napovídá, že boží příkaz nezabíjet ve vztahu k příslušníkům duchovního stavu je téma, které Hus předkládá jako nejzávažnější a nejaktuálnější. Rejstříkové odkazy jsou konkrétnější; autorovi nepochybně záleželo na tom, aby každý, kdo v jeho spise „chce něco naleznúti“ (ibid.: 29), byl cíleně naveden ke všem podstatným aspektům tématu. Husova polemika s argumenty pro kněžskou účast v boji je důkladná, využívá všechny oblíbené a účinné prostředky agitace: opakují se různé výčty jako prostředek obsahové konkretizace a intenzifikace, vyjádření jsou značně emocionálně zatížená (řečnické otázky, zvolací věty s citoslovci a hodnotícími partikulami, apely na čtenáře, expresivní výrazy). Nápadně přibývá vyjádření v 1. osobě, a to nejen uvozovacích výrazů „já diem/viem“, „zdá mi se“ apod. Když Hus zdůvodňuje své stanovisko, opakovaně uvádí sebe jako příklad: „Tu diem, že kdy by buoh kněžím nového zákona přikázal bojovati, tehdy by jim slušalo, jako i oněm; tak bych já chtěl bojovati, by mi spasitel přikázal; ale toho přikázanie počekáme, až anjel boží k súdu potrubí“ (ibid.: 222); „Třetí dódod bieše tento. Svatý Petr apoštol, jsa knězem, tělestně jest bojoval. Toho pójciem. Ale co jest obdržal a dobře li učinil? Kdy sem byl mládencem, mněl sem tak. Ale již jinak; neb viem, že hrozné tresktanie obdržal od Krista“ (ibid.: 226); „[...] což tehdy chtie kněžie? Věrně chtie slúti kněžie Kristovi, ale nechtie trpěti s Kristem, chtie i zde hodovati i po smrti; kdy by to Kristus přijal, já bych také hodovati uměl“ (ibid.: 233).

Naléhavost otázky, zda je kněžské válčení v souladu s božím přikázáním, je podpořena četnými poukazy, co špatného se děje v současnosti a jak hříšně se chovají „nynější kněžie“. Výklad o meči duchovním a světském (48 G) dává Husovi příležitost k emočně vypjaté antitezi aktuálně chystané křížové výpravy (právě pro ni se prodávaly odpustky) a Kristova utrpení: „To jest znamenalo s lehka, že nynější čas vidíme, že s Petrem papeži a biskupové chápají se meče železného; ale kto mezi nimi má meč duchovní, jenž jest slovo božie, nevidíme. Neb kde sú nynější papežové a biskupi, jenž kází? Zdeť jich nenie. Jdi na Rýn, tu nalezneš na biskupiech jaky, prsnie plechy, meče, kopie, terče i oděnie;

věrně železem sú se ohradili, aby jako Kristus v ruce, v bok i v nohy nebyli zakláni. Kristus na kříži vysokém, oni na hynště velikém; Kristus trnovú korunu má na hlavě, oni z drahým kamením perlovú; Kristus za ny kopie dal v bocě svém pohřížiti, a oni chtie pro lajna tohoto světa bližního zahubiti. Paklit pravie, že o vieru bojují, jistě tohoť ve čtení ani v Kristově životě nemají“ (ibid.: 227).

Ve srovnání s obsahově i výrazově opulentní 48. kapitolou přináší ta následující už jen dvě témata. Hus vyslovuje (spolu s Viklefm) osobní odhodlání raději obětovat svůj život než se dopustit zabití: „A tak já, kněz, mám učiniti a běda mně, neučinil li bych, kdy by mi se přihodilo. [...] A tak já, polože život svůj za něho, jehož bych, tak pokorně se postavě a trpě, učinil bych ho sobě přitelem, prospěl bych i jemu i sobě i vši cierkvi svatě mučedlnictvem slavným“ (ibid.: 236). Svou připravenost k mučednictví zde nevyjadřuje Hus poprvé; tento postoj je tematizován překvapivě už v jeho rané tvorbě, dávno před konfliktem s církevní mocí (Coufal 2010: 247n.).

Poslední kapitola o pátém přikázání se týká rozsudků smrti, které jsou vraždou, vynáš-li je soud sice podle práva, ale na základě křivého svědectví. Hus akceptuje trest smrti bez hlubšího zamyšlení nad ním (Kejř 2006: 147), ale uvědomuje si nebezpečí, že může postihnout nevinného.

Pokud jde o *Výklad kratší*, ten není shrnutím velkého výkladu, ale podává vysvětlení dekalogu jinak a s jiným záměrem: „Aby jiné ty, jenž umieš čísti, kratičce božiemu přikázání naučil, takto je slož“ (Hus 1975: 327). Hus tu upozorňuje na konkrétní životní situace, v nichž se proti každému přikázání hřeší. U pátého přikázání se nadto obrací k ženě s příkazem nezabíjet nenarozený plod: toto provinění není ve *Výkladu delším* vůbec tematizováno. A pouze v souvislosti s pátým přikázáním Hus oslovuje také kněze a přikazuje mu nezabíjet „slova božieho zadržéním“ (ibid.). Akcentuje tak hlavní úkol duchovního stavu, který když kněz neplní, klesá na roveň vraha.

Vznik příspěvku byl podpořen projektem GA ČR č. P405/12/G148 „Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.

## **Prameny**

DAŇHELKA, Jiří (ed.)

1985 *Drobné spisy české. Magistri Iohannis Hus Opera omnia 4* (Praha: Academia)

1992 *Česká nedělní postila. Magistri Iohannis Hus Opera omnia 2* (Praha: Academia) [1413]

DAŇHELKA, Jiří — FLEISCHMANNOVÁ, Emílie (eds.)

1975 *Výklady. Magistri Iohannis Hus Opera omnia 1* (Praha: Academia) [1412]

FLAJŠHANS, Václav (ed.)

1903 *Expositio Decalogi. Spisy M. Jana Husi 1* (Praha: Jaroslav Bursík) [1407–1408]

## **Literatura**

BARTOŠ, František Michálek — SPUNAR, Pavel

1965 *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského* (Praha: Historický ústav ČSAV)

COUFAL, Dušan

2010 „Neznámý postoj Jana Husa k mučednictví v jeho *Ennarratio Psalmorum* (cca 1405–1407): Na cestě do kruhu zemských svatých“, *Časopis Matice moravské* 129, s. 241–257

ČORNEJ, Petr

2000 *Velké dějiny země Koruny české 5* (Praha: Paseka)

KEJŘ, Jiří

2006 „Trest smrti v husitské revoluci“, in idem *Ž počátků české reformace* (Brno: L. Marek), s. 146–169

NOVOTNÝ, Václav

1919 *M. Jan Hus. Život a učení 1, Život a dílo* (Praha: J. Laichter)

RYCHTEROVÁ, Pavlína

2014 „The Vernacular Theology of Jan Hus“, in František Šmahel — Ota Pavlíček (eds.): *A Companion to Jan Hus* (Leiden, Boston: Brill), s. 170–213

SEDLÁK, Jan

1914a „Pramen Husovy Expositio decalogi“, *Studie a texty k náboženským dějinám českým 1*, č. 1, s. 23–31

1914b „Pramen Husova českého výkladu“, *Studie a texty k náboženským dějinám českým 1*, č. 2, s. 170–248

1915 „K pramenům Husova Výkladu“, *Studie a texty k náboženským dějinám českým 2*, č. 3, s. 355–359

SOUKUP, Pavel

2015 *Jan Hus. Život a smrt kazatele* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

StčS

1968–2008 *Staročeský slovník 1–4, Na—Při* (Praha: Academia)

ŠMAHEL, František

2013 *Jan Hus. Život a dílo* (Praha: Argo)

## Jan Hus and the Fifth Commandment

Jan Hus's first Czech-language work is his *Exposition*, from 1412. He spends seven chapters of his *Longer Exposition of the Ten Commandments* examining the fifth commandment. Unlike his early Latin treatise *Expositio decalogi* (1407–1408), this text is mainly grounded in the work of John Wycliffe, although Hus does not mention him by name. In the introduction to the treatise, he provides an alphabetical register of topics, on the basis of which we can summarize the structure of the individual chapters' contents. In his interpretation of the fifth commandment, Hus focuses mostly on the clergy's violations of it through their words and deeds. He provides counterarguments for the arguments used to defend the clergy's participation in warmongering and wars. He declares it better to sacrifice one's life rather than commit the sin of homicide. He also points out the danger of false testimony during death sentencing. Within his *Shorter Exposition* (chapter 79), in connection with the fifth commandment, Hus warns women against killing the human fetus, and priests against failure to preach the word of God.



# Slovesa války

— Alena M. Černá —

„A tu jsú s nimi Čechové boj vzali.“<sup>1</sup>

## Úvod

Prohlížíme-li soubor husitských kronik zvaný *Staré letopisy české*, lze v částech věnovaných společenskému hnutí zcela pochopitelně zaznamenat dva ústřední pojmy: *víra* a *válka*. V tomto příspěvku se zaměříme na pojem *válka* a definujeme staročeská slovesa, která se na něj vážou.

## 1. Válka — pojem vojenský

Pro vojenskou oblast je pojem *válka* klíčovým. Při přípravě této stati jsme pracovali mj. s několika vydáními *Doktríny Armády České republiky*, jejíž text se během posledních let zásadně proměňoval. Termín *válka*

---

1 *Staré letopisy české*, text V, fol. 19ov.

se v těchto základních dokumentech české armády spíše nevyskytuje. V posledním vydání *Doktríny* se výklad lexému *válka* ocitne jen v poznámce pod čarou: „válka je nejextrémnější formou konfliktu a vztahů mezi státy nebo jejich společenstvími [...], jediným možným řešením je použití vlastní vojenské síly [...], stát (je převeden) do válečného stavu“ (Doktrína 2013: 67). Doktrína praví, že vojenský konflikt je nejčastěji realizován *vojenskou operací*. Vojenská operace se dále dělí na „bojové operace, protipovstalecké operace, operace na podporu míru a vojenské mírové nasazení“ (Sojka—Socha 2011: 1–2). Pro potřeby této stati nás zajímá především *bojová operace*, která může mít charakter *útočný* a *obraný* (ibid.: 3). Jejím cílem je „získat a udržet iniciativu, zlomit vůli protivníka k odporu, vyřadit ho z činnosti nebo ho případně i zničit, ovládnout stanovený prostor a dosáhnout vítězství“ (ibid.).

## 2. Válka ve Starých letopisech českých

### 2.1. Materiálová báze

Excerptovali jsme letopisy nejstarší pražské a východočeské větve z druhé poloviny 15. až začátku 17. století (letopisy A, a, B, b, C, D, Dač, Q, S1, T, V, X). Slovesa, která se pojí k válečným aktivitám, se pokusíme přiřadit k jednotlivým válečným fázím a činnostem, přičemž nerozlišujeme, o jaký válečný spor se jedná. Pro naše potřeby rozlišíme tři fáze bojové operace, *fázi přípravy*, *fázi vlastního boje* a *fázi dohry*. V rámci jednotlivých fází sledujeme další činnosti, které do nich spadají. Činíme tak z pozice útočníka, která je ve válce výraznější, neboť útočník je z podstaty věci akčnější, aktivnější.

Vedle jednoduchých sloves uvádíme i verbonominální spojení a pro větší názornost v některých případech sloveso zachycujeme v koloakačních spojeních. V závorce uvádíme většinou písmennou zkratku pro letopis, z něhož je výraz doložen, přičemž platí, že převážně se nejedná o výjimečné doložení z uvedeného rukopisu, nýbrž o doložení reprezentativní. Lexémy uvádíme v infinitivu a v hláskové podobě, v níž se vyskytují v textu. Z nejdůležitějších slovesných skupin vybereme a v záhlaví odstavce s grafickým zdůrazněním (uvozovkami) uvedeme jedno sloveso (příp. více sloves), tzv. klíčové, které má v textech dominantní postavení: má vyšší frekvenci, jeho význam vystihuje realitu obecněji než ostatní a má vyšší slovtvorný potenciál (jsou od něho tvořeny mj. přifigované deriváty).

## 2.2 Excerpovaná slovesa

### 2.2.1 s obecným významem „válčit“

Již lexikum staré češtiny dokládá výraz *válčiti*, avšak jen jednou, z konce 15. věku; ani v následujícím století neprokazuje výraz *válčiti* vysokou frekvenci, neboť se nejedná o základní sloveso vystihující tuto činnost. Tím je výraz *váleti* (D), který souvisí dle Jana Gebauera (Gebauer 1958: 272) i současných etymologů se středohornoněmeckým substantivem *wal(e)* (,bojiště, bitevní pole‘). Od slovesa *váleti* byl později utvořen výraz *válka* a teprve od něj sloveso *válčiti*. Frekventované je rovněž sloveso *bojovati* a méně často se vyskytují i jiné lexémy.

Slovesu velmi silně konkurují verbonominální konstrukce, tj. spojení abstrakta s široce významovým slovesem. V letopisech se jedná mimo jiné o substantiva *válka* a *boj*, která se ve funkci syntaktického objektu pojí se slovesy kategoriálními (*vésti s tábory šibeničnú válku* (T), *mieti mnohé války* (V), *činiti boj* (T), *činiti boje* (Q)) nebo fázovými, vyjadřujícími začátek děje, tj. slovesy ingresívními (*počal válku v zemi* (V), *vejíti v boj* (Dač)). V dalších spojeních je substantivum ve funkci syntaktického subjektu (*stal se boj* (b), *byl boj* (S<sub>1</sub>), *bouřky a války [...] byly jsou* (T)).

### 2.2.2 slovesa vztahená ke konkrétní fázi války

#### 2.2.2.1 přípravná fáze

##### 2.2.2.1.1 důvody k vojenské akci

Do přípravné fáze lze zahrnout aktivity předcházející bojovému řešení nějaké situace; slovesa a verbonominální spojení vyjadřují vznik konfliktu, který se bude řešit vojensky (*svaditi se* (Q), *protiviti se* (Q), *vzieti hořkost a kyselost mezi sebu* (A), *počala se nenávist od světských proti kněžím* (Q)).

##### 2.2.2.1.2 zformování vojska („sebrati sě“)

Pravým počátkem vojenské akce je shromáždění bojovníků, což vyjadřují zejména slovesa *sebrati se* (T), *šikovati* (R), *rotiti se* (B). U prefixovaných sloves se vyskytuje předpona *s-*, pro niž je typický význam ‚dohromady‘ (Kopečný 1973: 254).

##### 2.2.2.1.3 tažení do boje („vytáhnúti“)

Po shromáždění vojsko vytáhne na cestu, resp. do boje: tuto činnost pojmenovává především sloveso *táhnúti* (T), *táhnúti šikem* (D) a jeho

prefigáty *vytáhnúti* (b), *přítáhnúti* (T), dále sloveso *vytrhnúti* (T), *vytrhnúti na pole* (V), *přitrhnúti* (A), *přetrhnúti přes vodu* (D) nebo *vyjeti a vyjítí* (b). Předponová slovesa vystihující pohyb vojsk v krajině disponují předponami s pohybově-prostorovými významy: vyjadřují ‚pohyb nasměrovaný od něčeho‘ (*vy-*) nebo k něčemu (*při-*) (ibid.: 268 a 214). Nejfrekventovanější slovesa jsou *táhnúti* a *trhnúti*; jazykový materiál z excerpovaných letopisů ukazuje, že prefigáty od lexému *trhnúti* jsou postupně nahrazovány tvary vytvořenými od slovesa *táhnúti*. Dle Václava Machka se může jednat o slovesa příbuzná s původním praslovanským kořenem *teg-* (Machek 1971: 634 a 651).

#### 2.2.2.1.4 vojenské ležení a postavení („ležeti“)

Během cesty, příp. u cíle tažení se vojsko umístí v prostoru (*ležeti* (T), *rozložiti se* (B), *položiti se vojskem* (a), *postaviti se* (A), *klásti se* (a), *postaviti stany* (X)). V cílovém místě může být položení vojska vedeno útočnou strategií (*obehnati zámek*) (b), *oblehnúti* (b), *obstoupiti (městečko)* (T)). Vojenská strategie někdy velela vyčkávat (*čekati* (A), *prodlévati* (A)). Slovesa s prefixem modifikují děj vyjádřený základním slovesem z hlediska prostorového, tj. ‚zaplnění plochy nějakým dějem‘ (*po-*), ‚rozdělením děje do různých směrů‘ (*roz-*) a situováním děje ‚okolo‘ (*ob-*) (Kopečný 1973: 139, 147 a 188).

Uvedené aktivity přípravné fáze se v bojové akci vyskytují pravidelně. Před vlastním bojem lze v některých případech identifikovat i jiné činnosti, např.:

#### 2.2.2.1.5 revitalizace a restaurace vojska

V období husitských válek sledovala jedna bojová akce druhou a před každým novým tažením bylo třeba, aby vojsko získalo znovu svou sílu a své kvality (*přebrati lid* (B), *opraviti se (zase)* (B), *sebe hledati* (B)).

#### 2.2.2.1.6 záložní a obranné aktivity

Nejen obránci vytvářeli v očekávání vlastního střetnutí podmínky, které by bylo možné v boji využít, případně které by mohly zabránit útoku (*udělati zálohu* (B), *zdělati proti sobě zdi, šraňky a ponócky* (A), *hraditi se a plaňkovati* (a), *kopati přiekopy* (D)).

#### 2.2.2.1.7 průzkum situace

Neméně důležité bylo zjistit stav, v němž se nalézá protivná strana (*vyšpehovati* (C), *táhnúti (jich) šlakem* (D)).

## 2.2.2.2 fáze vlastního boje

### 2.2.2.2.1 útok a přepad („vskočiti“)

Nejdůležitějším okamžikem boje, často okamžikem rozhodujícím, je útok. Sloveso *útočiti* se ve staré češtině ani v letopisech nevyskytuje, je nahrazeno slovními spojeními *učiniti útok* (T), *učiniti jízdu* (B), *jíti k šturmu* (B). Sloveso *šturmovati* (T) vyjadřuje jak samotný útok, tak jeho zvukové oznámení. Halasnost útoku nejenže signalizovala zahájení útoku *útočícím*, ale též zastrašovala protivníka (*zvoniti k šturmu* (T), *trúbiti vzhuru* (B), *učiniti pokřik* (b)). V některých případech byl však útok naopak tichý, aby byl o to více nečekaný (*ukrásti se v noci* (b), *vléztí* (B), *vniknúti* (T)). Útok je obvykle rychlý (*vskočiti* (T), *proskočiti* (T), *vztéci* (b), *vtrhnúti* (R), *vpadnúti* (T), *udeřiti* (T), *řítiti se* (Q), *obořiti se (na kláštery)* (T)). U prefigovaných sloves se opakuje prefix *v-* <*vъz-* s významem ‚započítí děje‘ (ibid.: 279), *v-* <*vъn*, *vy-* s významem směrovým ‚dovnitř, směrem k něčemu‘ (ibid.: 274 a 268) a *pro-* s významem ‚skrze něco‘ společně s odstínem náhlosti (ibid.: 218–219).

Ze slovních kolokací někdy vyplývají další aspekty útoku, např. že byl uskutečněn na základě zrady (*zraditi* (a), *udeřiti zradú* (B)) či po předchozím přípravném manévru (*vylúdití Čechy po sobě* (B), *učiniti lest* (B)). Někdy se útok nesetkal s rychlým úspěchem, o čemž svědčí např. nedokonavé (opakovací) sloveso *dobývati* (b), a někdy nebyl pro útočníka úspěšný vůbec (*odraziti* (T), *prchnúti pryč od šturmu* (T), *odbiti* (B), *otehnati* (a)).

### 2.2.2.2.2 vlastní střetnutí („bítí sě“)

Pokud útok narazil na odpor, došlo k vlastnímu bojovému aktu, který vystihují kromě výrazů uvedených pod bodem 2.2.1 např. slovesa *bíti se* (b), *mieti šermici* (b), *tepati (se)*, *střieleti* (Q) a z perspektivy obránců *brániti se* (C).

### 2.2.2.2.3 zlom a rozhodnutí („poraziti“)

Zlomový okamžik nastal, když jedna ze stran získala převahu nad druhou (*přemoci* (b), *poraziti* (T), *divně poraziti* (A), *rozraziti* (T), *dobyti šturmem* (b), *dobyti lstivě* (A), *dobyti hladem* (D), *vybojovati* (A), *vzietí mocnú rukú* (X)).

Obránci postoupili své pozice útočníkům (*dáti* (b), *ostúpiti* (A), *stúpiti města* (D)) a většinou vyklidili válečný prostor (*odběhnúti vozy* (b),

*oddati se na běh* (C), *utéci s hanbú* (A), *utéci strachem a bázní* (Dač)). Předpony opět modifikují základní slovesa vzhledem k dějovému průběhu: nejvýraznější je u těchto prefigátů předpona *vy-* (*vytisknutí*) s významem ‚vyčerpání děje‘ či čistě perfektivizačním a *pře-* (*přemoci*) ve významu ‚činností překonat‘ (ibid.: 167 a 268–269). Ústup je pak u prefigovaných sloves vyjádřen pomocí předpony *s-* (*shnátí*) s původními významy ‚shora dolů‘ a ‚dohromady‘ s odstínem úplnosti, který však v uvedených případech silně přechází ve význam perfektivizační, a předpony *ot-* (*odehnati*) s významem ‚odbyt si nějakou činnost‘, ‚zakončit činnost‘, opět s tendencí prefixu stát se čistě perfektivizačním (ibid.: 155 a 253–254).

#### 2.2.2.2.4 pomoc a posila

V některých případech mohla obráncům přijet na pomoc posila — *retovati* (b), *jeti na retuňk* (A), *přijeti na pomoc* (Q).

#### 2.2.2.2.5 vítězství a prohra

Ve většině případů končil boj jednoznačným úspěchem jedné z bojujících stran — v letopisech se opět vyskytují verbonominální konstrukce s lexémem *boj* (*obdržeti boj* (b), *získati boj* (S<sub>1</sub>)) a *vítězství* (*obdržeti vítězství* (S<sub>1</sub>), *získati vítězství* (S<sub>1</sub>)). Ve staré češtině je jedinkrát doloženo substantivum *vítěz* ve významu vítězství: *obdržeti vítěz* (Q). Sloveso *svítěziti* není ve staré češtině nikterak zvláště frekventované a ve zkoumaných letopisech se vyskytne jen jednou, avšak nikoliv ve spojení s válečným konfliktem. Druhá bojující strana byla poražena — *porážka se stala* (Q).

#### 2.2.2.2.6 demonstrace síly („vybrati“, „bořiti“, „páliti“, „mordovati“)

Po ukončení boje vítěz obvykle demonstroval svou sílu, zvláště s účelem totální decimace nepřítele a znemožnění případných odvet. Nezbytnou součástí decimace bylo i odjetí bojových prostředků a dalšího majetku, tj. obohacení útočníka (*vybrati* (*Sezemice*) (b), *pobрати* (*pušky*) (Q), *nabrati kořistí* (D), *rozbitovati* (T; tj. rozdělit kořist), *zlúpiti* (Q), *vzieti lúpež* (A), *podmaniti* (D)). Útokům byly podrobeny zvláště kostely, kláštery a další symboly víry (*stlačiti archu* (b), *varhany tepati a obrazy lámati* (Q)). Cílem byla úplná devastace dobytého území, často ohněm (*škoditi* (B), *učiniti velikú škodu* (b, C), *kaziti* (C), *obořiti* (b), *rozbořiti* (T), *vybořiti* (B), *zkaziti* (C), *rozmetati* (B), *vykořeniti* (T), *zapáliti městečko* (T), *vypáliti z kořen* (Q), *vypáliti z kruntu* (Q), *vypáliti do konce* (V), *zvypalovati* (Q), *plundrovati* (Dač)).

Poražení se stali terčem pomsty (*pomstítí* (T), *mstítí* (Q)). Nepřátelé byli zajímáni (*zajeti* (b), *zjímati* (T)), avšak častěji byli připraveni nejen o svobodu, ale též o život, přičemž si vítěz počínal velmi krutě (*nakládati nemilostivě a katovsky* (b)): *hubiti* (B, C), *odpraviti* (b), *zabiti* (T), *dobiti* (T), *vybiti* (X), *zmordovali* (T), *zhubiti* (C). Zajatci byli týráni (*umučiti (až do smrti)* (B), *zmořiti* (b)) a popravováni různým způsobem (*stítí* (T), *proklati* (T), *páliti* (B), *upáliti* (T), *zadusiti* (b), *svrci (s toho domu)* (T), *oběsiti* (D), *ztopiti* (b)). Ženy byly podrobeny sexuálnímu násilí (*prodávati panny a násilě i mladým ženám činiti* (C)).

U předpon shledáváme mj. prefix *roz-* s významem ‚rozdělení na různé směry‘ s výrazným odstínem důkladnosti (ibid.: 147) či *z-* (asimilací znělosti *s-*; *spáliti*) a *vy-* modifikující děj vyjádřený základním verbem významem ‚vyčerpání děje‘ (ibid.: 81 a 268).

### 2.2.2.3 fáze dohry („smířiti se“)

Po boji přišel čas na poslední opatření padlých (*pochovati zbité* (T)) a na děkování bohu za vítězství (*bohu chválu vzdávati* (A)). Nastalo definování nových vztahů mezi protivníky (*rokovati* (B), *voliti sobě ubrmany* (A), *mluviti o pokoj (Q)*, *smířiti se (Q)*, *dávati holdy (Q)*, *dávati daně (A)*, *uvéstí v pokoj (pod základem)*). Útočníci se vrátili do svých domovů či stanovišť (*navrátiti se, rozpustiti lid* (b)). V období 15. století to nebyvalo nadlouho (*tak ten předepsaný mír jest zrušen Q223r*), takže nezřídka došlo na činnosti uvedené výše pod bodem 2.2.2.1.

## Shrnutí

Některá výše uvedená slovesa patří do běžné slovní zásoby historické češtiny, avšak mnohá z nich vykazují terminologický charakter. I tehdy se většinou jedná o polysémantické slovní struktury, v nichž je vedle významů neterminologických obsažen i význam terminologický (např. *položiti se, vytrhnúti, probojovati*). Některá slovesa mají cizojazyčný (německý) původ (*šikovati, šurmovati*), avšak většinou jsou utvořena od domácích sloves využitím prefixů modifikujících průběh děje především co do prostorového a časového určení. Nejvíce jsou užívané prefixy disponující místními významy (např. *ob-*, *po-*, *roz-*, *s-*, *vy-*), které se pojí se slovesy vyjadřujícími pohyb a další činnosti vojsk v bojové akci.

Terminologická slovesa se vztahují převážně k fázím, které jsou jasně definované vojenským řádem a vojenskou strategií (příprava vojska,

útok). Události nastalé po vyústění konfliktu (demonstrace síly) jsou vystihovány běžnými slovesy, která nejsou svým užitím vázána jen na vojenskou oblast.

Mezi slovesy vztahujícími se k válce je velmi nápadný častý výskyt verbonominálních spojení, pro jejichž funkci nemáme nepochybné vysvětlení. Jazykem a zejména právě verbonominálními spojeními jiného historiografického díla, *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan, v němž našly odezvu i *Staré letopisy* (Černá 2015: 37n.), se již delší dobu zabývá František Martínek. Stejně jako Martínek pocítujeme užití verbonominálních spojení typu *věsti válku*, *činiti boj*, *učiniti útok* jako jazykový prostředek s dlouhou tradicí v českém jazyce, který disponuje tlumeným emočním potenciálem mj. sloužícím kronikářům k popisům válečných scén z odstupu, bez emocionalit. Vazba těchto spojení na válečný kontext spolu s téměř výhradně nociónální složkou významu je přibližuje k vojenským termínům.

Při deskripci jednotlivých válečných fází a akcí jsme vytipovali tzv. klíčová slovesa: *sebrati se* – *táhnúti* – *ležěti* – *vskočiti* – *bíti se* – *poraziti* – *vybrati* – *bořiti* – *mordovati* – *páliti* – *smířiti se*. V tomto případě je řadíme do linie, avšak v husitském období by bylo výstižnější uspořádat je spíše do kruhu. Vznikne tak stručný, ale zároveň výstižný obraz válce, však zdaleka ne jen těch husitských.

Příspěvek vznikl při řešení projektu GA ČR č. P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*.

## Prameny

### *Staré letopisy české*

- text A, Archiv Pražského hradu, H 6/3, pol. 15. stol.
- text a, Knihovna Národního muzea, IV E 29, pol. 15. stol.
- text b, Národní knihovna ČR, XIX C 21, konec 15. stol.
- text C, Národní knihovna ČR, XIX C 19, počátek 16. stol.
- text D, Národní knihovna ČR, XIX B 26, pol. 15. stol.
- text Dač, Knihovna Národního muzea, V C 11, 1621–1626.
- text Q, Moravský zemský archiv, G 10, č. 116, pol. 15. stol.
- text S<sub>1</sub>, Knihovna Národního muzea, V E43, cca 1510.
- text T, Národní knihovna ČR, 95, konec 16. stol.
- text V, Cisterciácký klášter Vyšší Brod, 101, pol. 15. stol.
- text X, Knihovna Národního muzea, II F 8, 2. pol. 15. stol.



## Literatura

CONTAMINE, Philippe

2004 *Válka ve středověku* (Praha: Argo)

ČERNÁ, Alena M.

2015 „Hájkova kronika a Staré letopisy české“, in Jan Linka (ed.): *Studia Hageciana I. Na okraj Kroniky české* (Praha: Academia), s. 37–54

DOKTRÍNA

*Doktrína Armády České republiky*

2013 (Praha: Ministerstvo obrany ČR – Vojenský historický ústav)

GEBAUER, Jan

1958 *Historická mluvnice jazyka českého III/2. Tvarosloví. Časování* (Praha: ČSAV) [1898]

KLUČINA, Petr

1983 *Jak válčili husité* (Praha: Naše vojsko)

KOPEČNÝ, František (ed.)

1973 *Etymologický slovník slovanských jazyků: slova gramatická a zájmena 1. Předložky. Koncové partikule* (Praha: Academia)

MACHEK, Václav

1971 *Etymologický slovník jazyka českého* (Praha: Academia) [1957]

MARTÍNEK, František

2008 „Analytická verbonominální spojení v dnešní češtině a v češtině doby střední: příprava ke zkoumání textu Hájkovy Kroniky české“, in Vladimír P. Polách (ed.): *Jazyková interakce a jazykové rozhraní a strategie „cutting-edge“* (Olomouc: FF UP), s. 186–195

2009 „K analytickým verbonominálním spojení v Hájkově Kronice české (1541)“, in *Varia XVII* (Bratislava: SJS a JÚLŠ SAS), s. 340–351

2009 „Poznámky k jazyku a stylu Hájkovy Kroniky české“, in Barbora Hanzová (ed.): *Pokoušení Jaroslava Kolára* (Praha: ÚČL), s. 115–125

SOJKA, Milan — SOCHA, Oldřich

2011 „Vojenské doktríny“, *Doktríny* 1, [http://doctrine.vavyskov.cz/\\_casopis/2011\\_1/2011\\_1\\_1c.html](http://doctrine.vavyskov.cz/_casopis/2011_1/2011_1_1c.html) [přístup 7. 12. 2015]

VEJMELKA, Oto

2005 *Vojenský výkladový slovník vybraných operačních pojmů* (Vyškov: Správa doktrín ŘeVD)

## The Verbs of War

The material basis for this study was a set of twelve texts from the oldest Prague and east-Bohemian branches of the Hussite chronicles. These chronicles are termed *Staré letopisy české* [the *Old Czech Chronicles*]. (These are manuscripts from the period ranging from the late 15<sup>th</sup> century through the early 17<sup>th</sup> century; scholars consensually designate them with the letters A, a, B, b, C, D, Dač, Q, S<sub>1</sub>, T, V, and X). We derived from these manuscripts a set of verbs referring to military activities, and then we divided this set into groups in accordance with combat operations as defined by the current edition of the *Czech Republic Army Doctrine*. Within each verb group, we defined characteristic linguistic features. Most of the verbs (or of the specific meanings in polysemantic verbs) are of terminological nature (*vytrhnúti*). Some are loanwords from German (*šturmovati*). Within prefixed verbs, the prefix modifies the main verb's meaning primarily as regards the place and time of the action (*sebrati se*, *vytáhnúti*, *oblehnúti*, and *vztéci*). Lastly, we frequently find verbal-nominal constructions (*jmieti válku*, *válka počala*, *boj se stal*, and *obdržeti vítězství*).

# Utajená knihovna?

## K osudům bechyňské minoritské knihovny v době husitství

— Marta Hradilová —

Zdi oddělující uzavřené klášterní komunity od okolního světa dráždily po dlouhá staletí zvědavost a fantazii svého okolí a zavdávaly podněty k nejrůznějším spekulacím a historkám o prostopášnostech mnichů a jeptišek. Husitští ideologové však zavrhovali existenci klášterů, které nazývali „pelešemi lotrovskými“<sup>1</sup> i z dalších důvodů, a radikální odmítnutí klášterních forem života se stalo součástí husitského programu. Cílem bylo přimět řeholníky, aby vyšli ven z klášterů mezi lid kázat slovo boží. V tomto bodě našly shodu všechny husitské strany, rozdíl spočíval jen v razantnosti zvolených kroků. Zatímco pražané řeholníky vyháněli a jejich objekty používali v některých případech k obecnému užitku, táboři a východočeští husité kláštery cíleně ničili a vypalovali. V průběhu válečných let tak byly postiženy v podstatě všechny venkovské a větší část klášterů městských. Ačkoliv se v některých případech podařilo včas odvézt cennosti, archiv a knihovnu do bezpečí, došlo

---

1 „Item kláštery mnichovské kázali býti peleše lotrovské a proti zákonu Krystovu zle založeny...“ Viz Vavřínek z Březové: Husitská kronika, in *Fontes rerum Bohemicarum* V, Praha 1893, s. 409.

ve většině případů k nenahraditelným ztrátám, které zasáhly kláštery bez ohledu na řádovou příslušnost (Borovský 2014: 275–276, 280–283; Čornej 2000: 387–391; Šmahel 2008: 51, 356–363).

Husitským útokům neunikly ani kláštery řádu minoritů<sup>2</sup>, pro jejichž konventy bývaly vyměřovány pozemky na obvodech měst v místech, kudy vedlo opevnění. Řád minoritů založený na počátku 13. století sv. Františkem z Assisi pokládal za svůj hlavní úkol duchovní službu a kazatelskou činnost, kterou se snažil vést ke zbožnosti zejména městské obyvatelstvo. Do českých zemí dorazili první minorité ve dvacátých letech 13. století na pozvání krále Václava I. Díky prostému způsobu života si brzy získali značnou oblibu, takže kromě Prahy přibývaly nové konventy i v dalších městech. V roce 1239 vznikla z konventů na území Čech, Moravy, Slezska a Polska samostatná česko-polská provincie, kterou v roce 1260 tvořilo již na třicet klášterů (Buben 2006:163–164).

Husitství přineslo minoritům stejně jako dalším řádům zkázu a rozvrat, některé konventy byly vypáleny a úplně zanikly, jako konvent Na Františku ve Starém Městě pražském, jiné byly sice v pohusitském období obnoveny, ale později přešly na přísnější řádovou větev — františkány observanty (ibid.: 164–168; Šmahel 1983: 293–297).

Bez větší pohromy přežily husitské války na území Čech pouze dva kláštery, a to klášter v Chebu a Českém Krumlově. V řadě klášterů zanikla spolu s nimi i jejich knihovna, ať už přímo v době husitských válek, či vlivem nepříznivých událostí v pohusitském období. Důvodem zániku knihovny mohl být i přechod kláštera na přísnější řádovou větev, jako v případě knihovny chebského kláštera, který byl v roce 1465 předán františkánům observantům. Z kláštera tehdy odešli všichni bratři, kteří odmítli přijmout přísnější řeholi, a je pravděpodobné, že s sebou odnesli do svého nového působiště i knihy, protože dnes nenacházíme mezi dochovanými svazky žádné rukopisy, které byly v knihovně uloženy již v předhusitském období (Boldan—Marek 2013: 7, 111, 217).

U ostatních konventů se až na jedinou výjimku dochovalo k dějinám jejich knihoven jen minimum pramenů, a to jak samotných rukopisů, tak zmínek v archivních pramenech. Většímu badatelskému zájmu se těší jen rukopisy spojované s osobou sv. Anežky České a klášteřem klarisek a minoritů v Praze Na Františku, při kterém připouštěli někteří badatelé i existenci možné skriptoria (Soukupová 2011: 177–192).

Zmiňovanou výjimku pak představuje knihovna českokrumlovského konventu, která je se svými 90 dochovanými středověkými rukopisy

2 Minorité — řád menších bratří konventuálů (*Ordo Fratrum Minorum Conventualium*).

jednou z nejzachovalejších středověkých knihoven u nás. Samotný klášter založila jako tzv. sdružený klášter minoritů a klarisek v polovině 14. století Kateřina, vdova po Petru I. z Rožmberka, spolu se svými syny Petrem II., Joštem, Oldřichem a Janem z Rožmberka. Dodnes je možné mezi dochovanými rukopisy nalézt knihy, které klášteru věnoval jeden z jeho zakladatelů Petr II. z Rožmberka, probošt kapituly Všech svatých na Pražském Hradě. Rožmberkové klášteru věnovali i patrně nejznámější rukopis spojovaný s českokrumlovským klášterem, a sice proslulý *Liber depictus*, dnes uložený v Národní knihovně ve Vídni,<sup>3</sup> který obsahuje kromě obrazové bible tzv. *Biblia pauperum*, používané při výuce teologie, i obrazové legendy o českých i cizích světcích (Hradilová 2014: 53–56).

Kromě samotných rukopisů se dochoval soupis českokrumlovské knihovny z roku 1502, který je i jediným známým soupisem minoritské knihovny z období středověku u nás. Protože prvotním účelem tohoto soupisu knih byla majetková evidence, o čemž svědčí skutečnost, že knihy byly sepsány spolu se soupisem bohoslužebných předmětů, jsou samotné katalogové záznamy v soupisu velice stručné a zachycují pouze zkrácené názvy rukopisů a prvotisků, které se u dochovaných knih shodují s nápisy napsanými přímo na deskách či štítcích nalepených na vazbách. V soupise je zachyceno 163 svazků, z nichž bylo možné srovnáním s dochovanými svazky identifikovat 47 rukopisů a 20 prvotisků. Kromě těchto rukopisů byla určena ještě skupina 17 dochovaných rukopisů, označených štítkem s rozpisem obsahu, které se v uvedeném soupise nevyskytují. Podle vlastnického vpisku a formálních znaků bylo možné připojit ještě dalších devět rukopisů, takže nakonec byla získána skupina 73 rukopisů, které tvořily z větší části fond českokrumlovské minoritské knihovny na konci 15. století. Jestliže bylo možné uvést pouze 47 paralel uvedených v soupise knihovny, je zřejmé, že část rukopisů uvedených v původním fondu se ztratila. Na druhé straně existují svazky, které se podle štítků v dané době v knihovně nacházely, ale nejsou z nějakého důvodu v katalogu uvedeny. U dalších svazků je kvůli přílišné stručnosti a neúplnosti popisu identifikace pouze přibližná. Na základě soupisu s přihlédnutím k dochovaným svazkům je možné odhadnout, že na počátku 16. století obsahovala knihovna nejméně 200 svazků, z nichž asi pětinu již tvořily prvotisky. Po obsahové stránce převládala kazatelská literatura (kázání, postily a legendy) a literatura nauková (učebnice retoriky, mamotreky a vokabuláře), odpovídající zaměření řádu (edice soupisu z roku 1502: Hejnic 1976: 172–180; Hradilová 2014: 70–72).

3 Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370.

Husitství, které znamenalo pro řadu církevních knihoven zánik nebo období úpadku, bylo naopak pro knihovnu českokrumlovských minoritů dobou zvýšených knižních zisků, což souviselo s postavením Krumlova jako útočiště katolicky orientovaného obyvatelstva ze širokého okolí. Dochované klášterní nekrologium svědčí o tom, že v Krumlově našli dočasný azyl nejenom vyšebrodští cisterciáci, ale především bratři z jiných minoritských konventů — Bechyně, Benešova u Prahy a Jindřichova Hradce. Lze předpokládat, že někteří z uprchlíků s sebou přinesli i knihy, které se podařilo při útěku zachránit, z nichž některé pak obohatily českokrumlovskou knihovnu, jako rukopis *Malogranata*<sup>4</sup>, pocházející z bechyňského konventu, jehož původ dosvědčuje sotva čitelný štítek nalepený na přední desce *Malogranatum Bechinensis conventus*<sup>5</sup> (Hejnic 1995: 68; Hradilová 2014: 64).<sup>6</sup>

O úzkých stycích bechyňského a českokrumlovského kláštera existuje doklad již z roku 1413, kdy bechyňský bratr Dětrich daroval podle zápisu krumlovskému klášteru rukopis postily anglického dominikána Roberta Holcota.<sup>7</sup>

O osudech bechyňského konventu za husitských válek máme pouze kusé informace. Samotné město kapitulovalo po několikaměsíčním obléhání tábory a sirotky v říjnu roku 1428, přičemž hrad i město byly vydány pod podmínkou svobodného odchodu. Husité poté srovnali celý klášter i s kostelem se zemí, bratrům se podařilo včas odejít do bezpečí (Buben 2006: 206; Čornej 2000: 504; Vlček 1997: 169–171).

Pocházejí však z bechyňského konventu pouze tyto dva rukopisy? Pokud se totiž podíváme na štítky s obsahem nalepené na předních deskách obou rukopisů, můžeme si povšimnout, že kromě samotného názvu *Holgotj [...] xxj*<sup>8</sup> a *Malogranath XXII* obsahují ještě římskou číslici, snad signaturu, která u většiny krumlovských rukopisů chybí. Jen pět dalších rukopisů má stejné číselné označení.

4 Praha, Národní knihovna, Minorité Český Krumlov MS 53.

5 Na přední desce rukopisu je nalepený ještě další štítek *Malogranath XXII*.

6 V příspěvku vycházím ze své práce (Hradilová: 2014), zejména V. kapitoly věnované osudům českokrumlovské minoritské knihovny v 15.–18. století. V této kapitole jsem se pokusila identifikovat v dochovaném českokrumlovském rukopisném fondu rukopisy získané krumlovskými minority v husitském období z jiných klášterních knihoven patrně od osob, které v klášteře našly útočiště. Podle indicií, na které v příspěvku upozorňuji, se zdá, že v případě bechyňských minoritů, by se mohlo jednat nejenom o pouhé jednotliviny, ale přímo část předhusitské knihovny bechyňského konventu.

7 Praha, Národní knihovna, Minorité Český Krumlov MS 70.

8 Dochované štítky na vazbách jsou v mnoha případech poškozené a částečně nečitelné. V případě poškození je nečitelná nebo chybějící část textu na štítku v textu označena [...].

Signatura	Nápis na štítku na přední desce rukopisu
ČK MS 3	<i>Postilla Geminiani de tempore in die dicata [?] ubi incipit feria ss. Apostolorum cum [...] signo O XXV</i>
ČK MS 53	<i>Malgranath XXII</i>
ČK MS 61	<i>Postilla Pertrandi de (sanctis et) de tempore per xl<sup>mm</sup> [...] XX</i>
ČK MS 63	<i>Quadragesimale Jacobini xxxi</i>
ČK MS 70	<i>Holgotj [...] XXI</i>
ČK MS 251	<i>Legenda s. Fra [...] xxvi</i>
ČK MS 257	<i>Quadragesimale Jacobini de v. xxviiij</i>

Tabulka: Rukopisy označené středověkými signaturami s římskými číslicemi

Celkem je tedy možné mezi rukopisy českokrumlovského kláštera nalézt sedm rukopisů se štítky označenými římskými číslicemi.<sup>9</sup> Nejvyšší *signatura* na štítku je 31, soubor rukopisů označených tímto způsobem tedy původně čítal více než 30 svazků. Je ovšem otázkou, zda se celý soubor dostal do českokrumlovské minoritské knihovny (Hradilová 2014: 65–66).

Povšimněme si nyní blíže jednotlivých rukopisů z tohoto souboru. Nejstarší je pergamenový rukopis legend o životě františkánských světců z 2. poloviny 14. století.<sup>10</sup> Druhý rukopis<sup>11</sup> obsahuje kromě několika legend (např. o sv. Apolonii, Jiljím, Anastázii), kázání Jacoba de Voragine, postily Mikuláše z Lyr a traktátu o umučení Páně ještě jednotlivá kázání různých autorů. Ve třetím rukopise si opsal o Velikonočích blíže neurčeného roku jakýsi Augustin postní stilu Bertranda de Turre.<sup>12</sup> Naopak *Quadragesimale* Jacoba de Voragine<sup>13</sup> dokončil písař neznámého jména v roce 1378. Nejmladší rukopis, obsahující stejný spis Jacoba de Voragine, opsal v letech 1437–1438 písař Bartoloměj

9 Štítky pak můžeme rozdělit do dvou skupin. První typ štítku byl použit u MS 63, MS 251 a MS 257. Štítek větších rozměrů (cca 10 x 20 cm), psaný stejným písařem, je nalepen doprostřed přední desky. Druhý typ štítku tvoří úzké proužky papíru nalepené v horní části přední desky. Najdeme je u rukopisů MS 3, MS 53, MS 61 a MS 70, viz tabulku.

10 Praha, Národní knihovna, Minoritě Český Krumlov MS 251. Rukopis, sepsaný ve 2. polovině 14. století, přináší na 195 pergamenových foliích latinsky psané legendy o životě sv. Františka z Assisi z pera sv. Bonaventury, legendu o životě sv. Antonína Paduánského a legendu o sv. Kláře od Tomáše z Celana, následují legendy o Božím těle, sv. Anně, sv. Martě, sv. Ludvíkovi, sv. Václavu, sv. Alžbětě a sv. Ludvíku Toulouském (srov. Hradilová 2014: 66, pozn. 348).

11 Praha, Národní knihovna, Minoritě Český Krumlov MS 3 (srov. Hradilová 2014: 66, pozn. 349).

12 Praha, Národní knihovna, Minoritě Český Krumlov MS 61. Podle kolofonu na f. 76v: *Finitum in pascha per manus Augustini etc.* (srov. Hradilová 2014: 66, pozn. 349).

13 Praha, Národní knihovna, Minoritě Český Krumlov MS 63. Kolofon na f. 65r: [...] *finitum sub anno Domini M° CCC° septuagesimo VIII° proximo sabbato ante dominicam, qua cantatur Letare* (srov. Hradilová 2014: 66, pozn. 349).

z Hostimi.<sup>14</sup> V té době byl již bechyňský konvent zničen. Je ale zřejmé, že bratři stále doufali v návrat do Bechyně a obnovu konventu, a proto nerezignovali ani na získávání nových knižních přírůstků. Svědčí o tom i dochované privilegium Jana z Lažan z roku 1444, ve kterém je klášter zmiňován jako stále existující (Buben 2006: 206).

S bechyňským konventem však můžeme spojit ještě další rukopis,<sup>15</sup> ačkoliv na jeho vazbě nenalzáme již výše zmiňovaný štítek.<sup>16</sup> Jde o pergamenový rukopis svátečních kázání pocházející z poloviny 14. století, který podle vyškrábané vlastnické poznámky na zadním příděstí, kterou se podařilo pod ultrafialovou lampou přečíst jako *Liber Bech [...] ensis conventus*, také patřil do knihovny bechyňského konventu.

Můžeme tedy říci, že s velkou pravděpodobností pocházejí z knihovny bechyňských minoritů tři rukopisy,<sup>17</sup> zatímco u dalších pěti rukopisů můžeme díky shodnému označení na štítku vztah ke knihovně bechyňských minoritů pouze předpokládat. Za povšimnutí stojí skutečnost, že do soupisu českokrumlovských rukopisů z roku 1502 byly tyto rukopisy zapsány pouze podle zkrácených názvů na štítku bez číselného označení, z čehož je zřejmé, že toto označení nesouviselo s českokrumlovskou minoritskou knihovnou (Hradilová 2014: 67).

Existuje samozřejmě ještě celá řada dalších možností. Netušíme, kdy přesně českokrumlovští minorité tyto rukopisy získali, zda se staly součástí knihovny po smrti bratří, kteří našli po vypálení bechyňského konventu v Krumlově útočiště (klášter v Bechyni se dočkal obnovy až v devadesátých letech 15. století), či již dříve. Je také možné, že štítky s římskými číslicemi označil rukopisy někdo jiný než bechyňští minorité, případně jimi mohly být rukopisy označeny až přímo v českokrumlovském klášteře, aby se z nějakého důvodu (snad jiného vlastníka?) odlišily od vlastního krumlovského fondu (ibid.: 67, pozn. 356).

Skupinu rukopisů, které patřily do bechyňské knihovny, však nečekaně doplnil další rukopis, který v loňském roce ze soukromých rukou získala Národní knihovna v Praze.<sup>18</sup> Rukopis vznikl ve druhé polovině 14. století přímo v prostředí bechyňského kláštera. Je zřejmé, že

14 Praha, Národní knihovna, Minorité Český Krumlov MS 257 (srov. Hradilová 2014: 66, pozn. 350).

15 Praha, Národní knihovna, Minorité Český Krumlov MS 255. Rukopisem je soubor svátečních kázání pocházejících od různých autorů (Pseudo-Albertus Magnus, Nicolaus de Aquavilla, Albertinus de Verona), vesměs z řad františkánů (srov. Hradilová 2014: 66, pozn. 354).

16 Vazba rukopisu je však značně poničená, přední i zadní deska jsou utřené, pokryv potrhávaný, takže je možné, že i zde mohl být původně štítek nalepený.

17 Praha, Národní knihovna, Minorité Český Krumlov MS 53, MS 70 a MS 255.

18 Praha, Národní knihovna, sign. XII F 42. Za poskytnutí podrobného popisu rukopisu děkuji kolegovi Mgr. Jindřichu Markovi, Ph.D., z Národní knihovny v Praze.



předtím, než byl svázán, užívali jeho jednotlivé složky někteří z tamních bratří ve své pastorační a katechetické praxi, a proto zde mimo jiné nalezneme zповědní sumu Thomase Chobhama opsanou koncem září roku 1362, excerpta z *Historia scholastica* Petra Comestora či sbírku kázání zvanou *Bartholomaeus*. O pozdější sestavení a svázání složek do kodexu se nejspíše zasloužil již výše zmiňovaný Dětrich,<sup>19</sup> který v té době působil v bechyňském konventu jako kazatel. Některé ze složek výslovně označil za své vlastnictví: „Tento kvatern je bratra Dětricha. Nebude dobře vzdělán ten, kdo si chce stále hrát.“<sup>20</sup> V rukopisu, který je psán latinsky, se objevují česká slova a věty, které zajímavě dokládají dobovou mentalitu. Příkladem může být závěr sbírky kázání *Bartholomaeus*, kde za latinské verše<sup>21</sup> písař připojil lidovou hádanku „Bílé pole, černé símě...“.

Je zřejmé, že se ve světle zmíněných rukopisů rýsují pozůstatky další z minoritských knihoven — knihovny bechyňského konventu, doposud ukryté mezi rukopisy českokrumlovského konventu. Studium jednotlivých rukopisů může přinést nové poznatky nejenom k dějinám této knihovny, ale i k bližšímu poznání dobové mentality a myšlenkových proudů v prostředí venkovského kláštera v době těsně předcházející husitskému hnutí.

## Prameny

Praha, Národní knihovna ČR

Rukopisy: XII F 42; Minorité Český Krumlov MS 3, MS 53, MS 61, MS 63, MS 70, MS 251, MS 255, MS 257

## Literatura

BOROVSKÝ, Tomáš

2014 „Kláštery“, in Milena Bartlová a kol.: *Husitské století* (Praha: Lidové noviny), s. 274–289

19 Viz dárce rukopisu MS 70.

20 Originální latinský text na foliu 221v: *Fratris Theodorici quaternus iste est. Non bene doctus erit, qui semper ludere querit*. Dětrichovo jméno se objevuje v několika dalších vlastnických přípiscích v různých částech rukopisu, např. na foliu 7v: *Istum librum comparavit frater Theodoricus predicator, filius conventus Bechinensis*.

21 Za kolofonem písař na foliu 181r připojil verše: *Non deportabis, nisi michi quinque grossos dabis. Dum mea bursa sonat, Anka michi aliquid boni donat*. (V překladu: „Neodneseš si [tuto knihu], pokud mi nedáš pět grošů. Dokud můj měšec zvoní [penězi], Anka mi něco dobrého dá.“)

BOLDAN, Kamil — MAREK, Jindřich (eds.)

2013 *Libri catenati Egrenses. Knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku* (Praha: Národní knihovna ČR)

BUBEN, Milan M.

2006 *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III/1. Žebravé řády* (Praha: Libri)

ČORNEJ, Petr

2000 *Velké dějiny zemí Koruny české 5* (Praha/Litomyšl: Paseka)

HEJNIC, Josef

1976 „Českokrumlovský soupis knih z roku 1502“, *Listy filologické* 99, s. 172—180

1995 „O minoritské knihovně v Českém Krumlově“, *Listy filologické* 118, s. 60—90

HRADILOVÁ, Marta

2014 *K dějinám knihovny minoritů v českém Krumlově* (Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR)

SOUKUPOVÁ, Helena

2011 *Anežský klášter v Praze* (Praha: Vyšehrad) [1989]

ŠMAHEL, František

1983 „Intra et extra muros. Społeczna rola franciszkanów obserwantów i klarysek na ziemiach czeskich od połowy XIV do końca XV wieku“, in Jerzy Kłoczowski (ed.): *Żakony franciszkańskie w Polsce 1* (Kraków: Prowincjał OO. Franciszkanów Konwentualnych), s. 275—325

2008 *Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje* (Praha: Lidové noviny) [2001]

VLČEK, Pavel a kol.

1997 *Encyklopedie českých klášterů* (Praha: Libri)

## **A Secret Library? (On the fortunes of the Minorite library in Bechyně at the time of the Hussite movement)**

The Hussite wars brought devastation to most Czech Minorite convents, and generally also meant an end to their libraries. As a result, only a minimum of manuscripts and archive materials concerning these buildings' history has been preserved. The library that belongs to the Minorite convent in Český Krumlov, which escaped the Hussite devastation, thus has immense historical value. Here the Hussite wars were a period of increased contributions and acquisitions. Dozens of Minorites expelled from their monasteries found asylum in Krumlov, and some brought library manuscripts along with them—e.g. the manuscripts from the Minorite convent in Bechyně. We can take advantage of this fact to get a more accurate picture of these unknown libraries.

# Ohlas Husovho učenia v staršej slovenskej literatúre

— Erika Brtáňová —

Idey Jana Husa prenikajú do Uhorska ešte v čase pred príchodom husitov na územie Slovenska, a to prostredníctvom absolventov pražskej univerzity. Medzi nimi sa okrem Mikuláša zo Žiliny a Juríka z Topoľčian spomína aj Ján Laurini z Račíc, ktorý študijný pobyt na pražskej artistickej fakulte absolvoval už ako kanonik nitrianskej kapituly a získal v Prahe licenciát i magisterskú hodnosť (29. marca 1408).

S pražským prostredím súvisel aj Lauriniho radikálny príklon k reformným myšlienkam, na čo upozornil už dávnejšie Otakar Odložilík: „Mladý Slovák nezostal nedotčen duchom mohutnejšieho reformného úsilí a seznámil sa snad již tehdy s Viklefovým učením o cirkvi, pod jehož vlivem formuloval pak své názory“ (Odložilík 1925: 65). Neskôr, keď sa Laurini zdržiaval na Morave a v Kroměříži, začal obhajovať verejne Husov názor o cirkvi ako spoločenstve predurčených, čo vyvolalo polemické vystúpenie dolanského farára Pavla z Prahy. Laurini na polemiku reagoval v auguste 1417 prednesením dvoch kvestií na pôde pražskej univerzity. Následne svoju kazateľskú činnosť na Morave prerušil a odišiel do Nitry. Na jar 1419 bol obžalovaný Pavlom z Prahy

z herézy pred predstavenými a členmi kapituly. Na základe obžaloby bol zbavený majetku a vykázaný z diecézy. Útočiskom sa mu stala južná Morava, kde opäť pokračoval v diskusii s Pavlom z Prahy. Po čase sa však do Nitry vrátil, z čoho sa vyvodzuje, že sa spor skončil zmierením a odklonom Lauriniho od reformných myšlienok.

Nitriansky kanonik vynikol svojou traktátovou tvorbou. Tú reprezentujú dva texty, ktoré vznikli zrejme až po roce 1420. Prvý má incipit *Oportet episcopum esse irreprehensibilem*,<sup>1</sup> druhý sa nazýva *Tractatus de poenitentia*.<sup>2</sup> Traktát o pokání, v prípade ktorého Lauriniho autorstvo nie je potvrdené, má z hľadiska žánru podobu listu. Tendencia k „pohlcovaniu“ traktátu listom sa objavuje v českom prostredí práve s husitizmom (Hrabák 1965: 17). Hypoteticky možno hovoriť aj o ďalšom husovskom vplyve. Dá sa o ňom usudzovať v súvislosti s rétorickou výbavou traktátu o bezúhonnosti biskupa. Exemplum, ktoré hovorí o nevyhnutných skúsenostiach biskupa z duchovnej služby, nepostavil Laurini na fabule, ale na zobrazení životnej reality: „nie nováčik, to znamená nie novoobrátený, pretože niekto, kto nemal predtým žiadnu skúsenosť, po svojom obrátení nemá byť hneď pripustený k duchovnej službe. Keď niekto s takou horlivosťou je uvedený do úradu, s akou ťažkosťou odstúpi. Lebo v cirkvi by nastalo pohoršenie, ak by niekto, kto včera stál vpredu v zbere a vzadu na chóre, dnes stál na chóre a ak bol podporovateľ komediantov, stál by dnes ako správca svätých“ (Brtáňová 2012a: 35). To bol postup vlastný literárnemu vyjadreniu Jana Husa, ako uvádza Josef Hrabák.<sup>3</sup>

Výpravy husitov na Slovensko boli obmedzené na krátku dobu, a preto sa usudzuje, že nemohli priniesť nejaké dielo propagujúce husitizmus (Varsik 1932: 10). Počas druhej výpravy v roku 1431 sa vojská taboritov a sirotkov dostali až na Spiš, do mesta Levoče, kam vedú aj stopy kodikologického bádania. V kaplnke sv. Juraja bol už v polovici 15. storočia uložený kódex poľského pôvodu s odpisom listu *Epistola ad Hussitas*, pripisovaného Husovmu odporcovi Ondřejovi z Brodu.<sup>4</sup> Pôvodným vlastníkom kódexu bol však krakovský altarisť Mikuláš

1 Odpis traktátu, ktorý bol pôvodne uložený v rakúskom kláštore v Admonte (Štajersko), má dnes vo fonde Národní knihovna v Prahe, sign. XX A 3.

2 Konvolút s odpisom, ktorý bol pôvodne súčasťou fondu kremnickej farskej knižnice, v roku 1909 získala kúpou Széchényiho knižnica v Budapešti, sign. Cod. Lat. 379, f. 227r–232r.

3 „Ústup od užívání tradičních kazatelských exempl a jejich nahrazování konkrétní látkou ze soudobého života pokládám za zvláště důležitý moment. Tímto postupem Hus vlastně prolomil cestu k bezprostřednímu zobrazování reality i v jiném kruhu děl než v kronikářství: zobrazuje skutečný svět bez filtru středověkých symbolů a alegorií“ (Hrabák 1965: 12).

4 Autorstvo Ondřeja z Brodu nie je potvrdené.

Czipser, sympatizujúci s husitizmom. Ten kódex roku 1439 odkázal vrbovskému farárovi Augustinovi (Sopko 1982: 194–195).<sup>5</sup>

Viac dokladov o ohlase Husovho učenia nachádzame v stredoslovenskom meste Kremnica. Tu bol vo fonde knižnice farského chrámu v druhej polovici 15. storočia kódex českej proveniencie, ktorý obsahuje odpisy troch Husových rečí spolu s odpismi rečí Jakoubka ze Stříbra a opáta Matouša ze Zbraslavi (idem 1981: 202). V ďalšom kremnickom kódexe, datovanom do 2. polovice 15. storočia, ktorého prvým vlastníkom bol humanista magister Vavrínek Koch z Krompách pôsobiaci na viedenskej i bratislavskej univerzite, sa nachádzajú úryvky z traktátov Husovho oponenta a účastníka kostnického koncilu, parížskeho profesora Jeana Gersona (ibid.: 200). V kremnickej knižnici sa uchovali aj kódexy s odpismi traktátov a kázni ďalšieho Husovho odporcu, viedenského teológa Mikuláša z Dinkelsbühlu a jeho žiaka Tomáša Ebendorfera z Haselbachu (ibid.: 209).

Skutočnosť, že sa v Kremnici objavujú spisy Husa a jeho oponentov, neprekvapuje, lebo toto banské mesto s nemeckou populáciou sa v 16. storočí pridalo k reformácii a až po usadení františkánov v roku 1653 v ňom nastúpila rekatolizácia.

V Kremnici žila istý čas aj rodina nemeckých Rothanovcov, z ktorej pochádzal humanistický básnik Pavol Rothan, ktorý sa stal známym pod menom Pavol Rubígal (1520–1577). Pravdepodobne počas štúdia teológie vo Wittenbergu zložil dva latinské epigramy na oslavu smrti Jana Husa, ktorých slovenské preklady sú výsledkom neolatinistického výskumu Miloslava Okála. Epigram *Datovanie M. J. H.*, ktorý je chro-  
nostichom, obsahuje rok Husovej smrti.

KostnICa oDňaLa žIVot HusoVI stáLeho DuCha,  
teLesné ostatky jeho nesie preč hLbInný Rýn.

O Rubígalovom sympatizovaní s Janom Husom ako bojovníkom za pravovernosť kresťanského učenia svedčí druhý epigram *Epitaf sv. mučeníka M. J. H.*, v ktorom sa Husovi pripisujú zásluhy za odstránenie temnoty z Čiech.

Ako zlatistá hviezda, čo ráno zažiarí prvá,  
tak Hus z krajiny českej odohnal mrákoty tmy.

5 Kódex je súčasťou fondu v Batthyányho knižnici v rumunskej Alba Iulii. Výskum kódexov v Batthyaneu zo zreteľom na české kultúrne dejiny vykonal Josef Macůrek (Sopko 1981: 18).

Keď ho auzónskym obludám cisár podvodne vydal,  
za pravé učenie Krista na ohni podstúpil smrť.  
Protireč odporcom evanjelia, nuž vo svete našom  
ten, čo postihol Pána, teba tiež postihne lós. (Rubigal 1985: 77)

O storočie neskôr sa k reformačnej tradícii hlási autor zbierky slovenských a latinských prísloví a frazém *Neo-forum Latino-Slovenicum. Nový trh latinsko-slovenský* (1678) Daniel Sinapius Horčíčka st. V latinskom úvode k tejto národnej a jazykovej obrane uvádza Jana Husa v meno-slove „*preosvietených mužov*“ slovanského národa ako „*apoštola Čechov*“ (Horčíčka 1988: 41).

V rekatolizačnom tlaku, v ktorom sa slovenskí evanjelici ocitli v priebehu 17. a 18. storočia, usilovali sa obhájiť starobyľý pôvod svojho vierovyznania tým, že začali klásť dôraz na česko-slovenský kontext výskumu.<sup>6</sup> Tak došlo k vzniku tézy o jazykovej a národnej jednote Čechov a Slovákov, ktorú si osvojil aj osvietený historik Ladislav Bartolomeides. Obyvateľstvo regiónov Malohontu, Gemera a Novohradu považoval za priamych potomkov tu kolonizovaných husitov a bratříkov. Odkazy na dobu husitskú a českobrabskú, ktorú označil za vrchol reformačnej minulosti, nachádzal v celej kultúre: v miestopisných dialektoch a názvoch (banícka terminológia), v cirkevnej a svetskej architektúre (opevnené kostoly so znakom kalicha), v náboženskom kulte, národopisných zvykov, v pamiatkach národopisného charakteru (odev, obradový folklór).<sup>7</sup>

Na Bartolomeidesove argumenty, ktoré poslúžili v domácom i českom prostredí ako autentické indicie o starobyľých kontaktoch medzi Čechmi s Slovákami, sa odvoláva aj Bohuslav Tablic v štvorzväzkovom cykle *Poézii* (1806–1812) a v literárnohistorickej štúdií *Pamäti česko-slovenských básnířův aneb veršovcův* (1806), v ktorej predstavil autorov z obdobia od 16. storočia až po prelom 18. a 19. storočia.

Tablic, inšpirovaný Bartolomeidesovými *Pamätihodnosťami Štútnika*, kladie vo svojich Pamätiach do obdobia pôsobenia husitov vznik pôvodnej obradovej piesne *Haja dunda, haja*: „K víře jest podobno, že tato

6 Do popredia záujmu vzdelancov sa dostali husiti, ktorí sa v Uhorsku usadili za vlády kráľovnej Alžbety po smrti jej syna Ladislava Pohrobka (1457), ako obrancovia územia od Pohronia až po Košice.

7 Vlastné argumenty predostrel Bartolomeides najmä v prácach: *De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis* (1796), *Memorabilia provinciae Csetnek* (1799) a *Inchyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica* (1806–1808). (Bližšie in Brtánová 2012b: 97–101).

piesň za času Kralovny Uherské Alžběty vdovy po Vojtěchovi neb Albertovi Císaři, Uherském a Českém Krali, kterážto s Vladislavem válčivši, a Jana Jiskry z Čech okolo r. 1440 povolavši, pomoci Čechův proti soku svému užívala, od neznámého skladatele jest složena“ (Tablic 1806a: 22).

Poznámky odkazujúce na pobyt husitov na Slovensku obsahujú aj príležitostné skladby. Zmienku o tom, že po smrti Jana Husa sa husitská vojna pod vedením Jiskru a Prokopa rozšírila až do Uhorska a s husitmi sa zároveň sem dostali aj česká reč, aj niektoré literárne pamiatky (napr. *Kronika Trojanská*) pripojil Tablic (poznámka k) ku skladbe *Světlo literárního umění, kteréž Panonii v rozličných časích osvěcovalo a ještě osvěcuje* (1803) (idem 1805: 119). Pobyt husitov na Slovensku spájal — v intenciách Bartolomeidesovho výkladu — so zakladaním hradov a dedín. Poznámka o založení osady Žibřidov v Hontianskej stolici, pomenovanej podľa husitského vodcu, a o usadení českých rodín v iných lokalitách (Strečno, Lietava, Levice) je súčasťou skladby *Jakub Žibřid z Žibřidova* (idem 1806b: 13).

Hoci Tablic kladie zvýšený dôraz na česko-slovenský kontext literárnohistorického výskumu, prejavuje úsilie o jeho objektívnosť a korektnosť. V portréte Jána Táborského, kazateľa vo Varíne a tvorcu duchovných piesní, mienku o jeho českom pôvode označuje za nesprávnu a meno Táborský odvodzuje od hory Tábor v Nitrianskej stolici, kde sa vraj ukrývali husiti: „Chtěli někteří z jména jeho, an Táborský sloul, že by Čech byl zavíratí, ale věděti se má, že i v Uhřích jmenovitě v sl. Nitranské Stolici při Krenči jest hora Tábor, o níž to tradicí praví, že zde husité jakousi podzemní skrýši měli“ (idem 1805: 35).

O samotnom Janovi Husovi, ako o Lutherovom predchodcovi, a o husitoch, ako kľesniteľoch Lutherovho učenia na Slovensku, sa Tablic zmieňuje v súpise prvých protestantov v Uhorsku a na Slovensku až po rok 1791, ktorý podal vo svojich dejinách reformácie *Kratičká historie Augšpurského vyznání* ako súčasti rozsiahlejšieho pojednania *Augšpurská konfesí, aneb vyznání víry*. V kapitole *Paměti Augšpurské konfesí v Uherské zemi* Tablic uvádza, že Husovo učenie prinášali do uhorskej vlasti ako prví Uhry a Slováci študujúci na pražskej univerzite. „Uherskou zemi světlo učení evangelického velmi časně oblesklo. K tomu znamenitě napomáhalo učení mistra Husa předchůdce Luterova, které i Uhrům v známost přišlo. Tohoto zajisté věku mnozí Uhři na vysokých školách pražských se učili, a tiž učení Husovo, i jeho knihy do vlasti přinášeli. Slováci zvláště, s Čechy od starodávna i literaturou spojení, známosti učení Mitra Husa z kněh českých nabývali. Jistá věc jest, že M. Jan Hus cestu Luterovi i v Uhřích proklesil. Nebo v stolici Zvolenské, Hontské,

Liptovské, Trenčanské a Nitranské nemalý počet husitů se nacházel. Spišáci pak a Sedmohradští Sasi, krom toho s Němci tuším svazkem spojení, knihy Luterovi, ješto se i do Uher přiváželi čítajíce, mysl svou světlem známosti osvěcovali, což jak Slovákům, tak i Němcům příležitost k napravení jejich církví zavdalo“ (idem 1808: 47–48).

Argument o vplyve pražskej univerzity, vrátane poznámky, že Slováci sú s Čechmi oddávna spojení práve literatúrou, preberajú aj autori neskorších syntéz, venovaných dejinám slovenskej literatúry (Jaroslav Vlček, Albert Pražák).

Revolučný boj a upálenie Jána Husa pripomenul Tablic ešte v kázni *Řeč při památce milostivého léta aneb jubilarum*, prednesenej 5. 11. 1817 na tristoročnú pamiatku „napravení církve“, o ktorej vieme iba na základe indícií Ruda Brtáňa (Brtáň 1958: 245).

Svedectvo o tom, že slovenskí evanjelici uctievali Husa na jednej strane ako predchodcu lutherovskej reformácie a na strane druhej ako veľkú historickú osobnosť slovanského pôvodu aj v dobe národného obrodienia, vydáva článok Juraja Palkoviča *Pojednání o Slovácích a zolášťě jejich řeči*: „V čích nádrách srdce neplésá, když slyší, že sme my někdy Husa, Hieronýma Pražského, Jana Komenského etc. měli, kteréž i nyní veškeren učeny svět žehná, a nad hrobem jejich slzy vděčnosti a díkůčinění vylévají?“ (Palkovič 1817: 176). S takýmto chápaním Husovej osobnosti sa možno stretnúť aj u nastupujúcej generácii romantikov (J. M. Hurban, L. Štúr a i.).

Niektoré fakty o Janovi Husovi a husitoch predložil verejnosti obrodenecký spisovateľ Karol Kuzmány. Do románu *Ladislav* (1838), ktorý sa zameriava na tému vlasti a národa, zakomponoval Kuzmány autentický list, ktorý hlavný protagonistu románu, za ktorým sa ukrýva sám autor, objavil počas svojich štúdií v jenskej univerzitnej knižnici, napísaný Husom z kostnického väzenia priateľom do Čiech. V liste ich Hus povzbudzuje, aby sa uznesením koncilu nedali zastrašiť, ďalej ich informuje o tom, že ho jeho odporcovia nepremohli ani biblickými, ani teologickými argumentmi a nakoniec vyjadruje nádej na svoje vyslobodenie: „Toť vám píši, aby ste věděli, že sú nižádným písmem ani kterými duovody mne nepřemohli, než lstí sú mě hledali a hruozami, aby mě navedli k odvolávání a k odpřisahání. Ale milostivý Pán Buoh, jehož sem zákon velebil, byl jest se mnú i jest a, ufám; bude až do skonání a zachová mě v své milosti až do smrti“ (Kuzmány 1968: 87).<sup>8</sup>

8 Ide o list z 26. 6. 1415, ktorý je súčasťou kritickej edície listov *M. Jana Husi korespondence a dokumenty* (Novotný 1920).



Podľa názoru Milana Pišúta, ktorý román preložil do modernej slovenčiny, silu presvedčenia a odhodlanosť Husa zotrvať pri poznanej pravde až do smrti zdôrazňuje Kuzmány práve v čase, keď išlo na Slovensku o „*vernost národnej myšlienke*“ (ibid.: 222).

K husitskej téme sa Kuzmány vrátil v biografickej štúdii *Život doktora Martina Luthera* (1840). V kapitolke „Husité“ spracoval epizódu z Lutherovho života, keď za ním do Lipska prišli dvaja pražskí husitskí učitelia (Rozdialovín a Padouška), aby mu vyjadrili svoju podporu. Podľa Kuzmányho podania, táto pražská misia obrátila ešte väčšiu pozornosť Luthera na Husovo učenie a bola pre neho impulzom k napísaniu kázne o svätení Pánovej večere, na základe ktorej sa vraj k husitskému učeniu v Čechách pridalo 6 000 ľudí (idem 2014: 418–419).

Napriek tomu, že zmienok o osobnosti Jana Husa v 19. storočí pribúda, monografické spracovanie jeho života a diela vychádza na Slovensku až v roku 1915 pri príležitosti 500. výročia jeho smrti. Pozoruhodné je, že monografiu *Jan Hus* napísal evanjelický teológ Július Bodnár, ktorý v rokoch 1896 až 1897 pôsobil ako slovenský farár v Békéšskej Čabe v dnešnom Maďarsku. Zdá sa, že v prostredí tejto slovenskej enklávy bola husitská pamiatka zvlášť živá, lebo práve v roku 1897 tu miestny učiteľ Matúš Považay vydal spis *Husiti a dietky naumburské* už po tretí raz.<sup>9</sup> Považay sa pravdepodobne inšpiroval dramatickým spracovaním tohto námetu.<sup>10</sup>

Pri záverečnej odpovedi na otázku, ako je reflektovaná osobnosť Jana Husa a jeho učenie v slovenskej literárnej kultúre počnúc 15. storočím, si vypomôžeme výstižným hodnotením komeniológa Jána Kvačalu, ktorý Husa vyzdvihuje ako „*vítazného mučeníka Božej pravdy a slobody duševnej*“ (Kvačala 1903: 12). Hus bol teda na Slovensku vnímaný predovšetkým ako mravná autorita, ktorej životným postojom sa Slováci povzbudzovali na svojej ceste k náboženskej, kultúrnej a národnej emancipácii.

9 Úplne znenie spisu, ktorého fragment je uložený vo fonde Lyceálnej knižnice SAV v Bratislave (sign. M 97375), ani jeho predchádzajúce dve vydania zatiaľ nepoznáme.

10 Autorom nemeckej drámy *Die Hussiten vor Naumburg im Jahr 1432* (1802/03) je August von Kotzebue. Český preklad *Husyté v Naumburku léta 1432* vyšiel v roku 1819.

## **Prameny**

BODNÁR, Július

1916 *Jan Hus. K päťstoročnej pamiatke mučedníckej smrti jeho* (Liptovský Sv. Mikuláš: Transcius)

HORČIČKA st., Daniel Sinapius

1988 *Neo-forum Latino-Slavonicum. Nový trh latinsko-slovenský*, prel. a zost. Jozef Minárik (Bratislava: Tatran) [1678]

KUZMÁNY, Karol

1968 *Ladislav*, prel. Milan Pišút (Bratislava: Tatran)

2014 „Život doktora Martina Luthera“, in *ibid: Dielo*, ed. Erika Brtáňová (Bratislava: Kalligram), s. 383–471 [1842]

NOVOTNÝ, Václav

1920 *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty* (Praha: Komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého)

PALKOVIČ, Juraj

1817 „Pojednání o Slováčích a zvláště jejich řeči“, *Týdenník* 6, 1817, s. 173–180

POVAŽAY, Matúš

1897 *Husiti a diety naumburské*, 3. vyd. (Békešská Čaba: Nákladom evanj. cirkevného knižkupectva)

RUBIGAL, Pavol

1985 *Opis cesty do Konštantínopolu a iné básne*, prel. Miloslav Okál (Bratislava: Tatran) [1544]

TABLIC, Bohuslav

1806a *Pamäti česko-slovenských básnířův aneb veršovcův, kteříž se budto v Uherské zemi zrodili aneb aspoň v Uhřích živi byli* (Vacov: Antonín Gotlív)

1805 *Poezye 1* (Vacov: Antonín Gotlív)

1806b *Poezye 2* (Vacov: Antonín Gotlív)

1808 *Augšpurská konfesí, aneb vyznání víry* (Vacov: Antonín Gotlív)

## **Literatura**

BRTÁŇ, Rudo

1958 *Bohuslav Tablic* (Bratislava: Vydavateľstvo SAV)

BRTÁŇOVÁ, Erika

2012a „Lauriniho traktáty z hľadiska dobových kritérií literárnosti“, in *idem: Na margo staršej literatúry: zo žánrovej problematiky 11.–18. storočia* (Bratislava: Kalligram), s. 25–35

2012b „Zmena kódu medzi uhorským a česko-slovenským literárnym kontextom (M. Rotarides – L. Bartolomeides)“, in P. Koprda (ed.). *Literatúry ako súčasť medzi-literárnych spoločností* (Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa), s. 249–254

HRABÁK, Josef

1965 „Literárněhistorická problematika Husova díla“, in *Symposium Hussianum Pragense 1415 – 1965* (Praha: Historický ústav ČSAV), s. 37–118

KVAČALA, Ján Radomil

1903 *Ž posledných dní Jana Husa* (Liptovský Sv. Mikuláš: Tranosciscus)

ODLOŽILÍK, Otakar

1925 „Z počátků husitství na Moravě“, *Časopis Matice Moravské* 49, s. 37–118

SOPKO, Július

1981 *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach* (Martin: Matica slovenská)

1982 *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku* (Martin: Matica slovenská)

VARSÍK, Branislav

1932 *Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody* (Bratislava: FF Univerzity Komenského)

## **Echoes of John Hus's Teaching Within Early Modern Slovak Literature**

In Slovak literary culture from the 15<sup>th</sup> century up to the first half of the 19<sup>th</sup> century, John Hus is primarily seen as a moral authority. The emphasis is on his fight for God's truth and the freedom of the individual. A radical tendency towards the Hussite ideas of reform is visible in the works of the Nitra-based canonist Ján Laurini from Račice. Other evidence regarding Hus's teachings can be found in medieval codices that come from the parish libraries in Levoča and Kremnica. Renaissance poet Pavol Rubigal recalls Hus's death in two Latin epigrams. Baroque writer Daniel Sinapius Horčíčka Sr. places Hus among the most significant Slavs and calls him the "apostle of Czechs." Enlightenment scholar Ladislav Bartolomeides, in his regional monographs, focuses on the domestic "reformatory past" represented by the Hussite and Czech fraternal period. Historic contacts between Czechs and Slovaks, along with Hussites' influence on the Slovak society, are described by literary historian and poet Bohuslav Tablic. In the first half of the 19<sup>th</sup> century, Karol Kuzmány devotes his attention to Jan Hus and the Hussite movement in his novel *Ladislav* and in his biographical study *Život doktora Martina Luthera*.

# Jan Hus v textech dvou autorů z počátku 17. století

— Hana Bočková —

Literární reflexe Husova osudu a učení v desetiletích následujících po jeho smrti je bohatá, vedle spisů historiografických a biografických jsou to texty vázané na bohoslužbu, latinské i české, prozaické i veršované (k bohoslužbě byly využívány také samotné texty Husovy, zejména úryvky z jeho listů), dále též písně pěstující jeho úctu a tematizující zejména závěrečnou fázi jeho života, početné jsou i drobné verše v podobě dedikací či jako paratextuální doprovod výtvarného zobrazení Jana Husa. Tento obsáhlý korpus pomáhal udržovat Husovu památku v nekatolickém prostředí a z hlediska literárněvědného je zajímavě provázán i geneticky. Silná apologetická funkce prosazovaná zejména v textech nesýzetrových mnohdy nedbá na faktografii, již navíc oslabuje zvětšující se časový odstup; na tomto procesu se spolupodílí i rostoucí náboženský a nábožensko-polemický význam Husovy památky ve společnosti konfesijně pestré: Václav Novotný, editor 8. svazku *Pramenů dějin českých*, který je těmto textům věnován, hovoří „o upadajících vědomostech, třeba při vzrůstu úcty, s nímž je to zcela ve shodě, když převažy nabývá světec“ (Novotný 1932: 106). Při všech těchto drobných či výrazných posunech však texty ve svých hlavních žánrových typech

realizují společný cíl: zachovávají a rozvíjejí Husovu (a též Jeronýmovu) památku ve sféře duchovního i profánního života jejich ctitelů.

Ještě než se obrátíme k několika konkrétním textům z počátku 17. století, chtěli bychom zmínit epizodu z dobového života, jež příznačně dokumentuje vnímání husitského odkazu, a to ve sféře mimo-literární: je to známá slavnostní akce, kdy pětisetlavré „vojsko“ oděné do husitských kostýmů vítalo roku 1619 u pražské Strahovské brány Fridricha Falckého. Jaroslav Pánek v úvaze nad podobou vnímání husitského odkazu v českých dějinách konstatuje, že v politickém životě tehdejší společnosti šlo především o „aktualizaci vybraných a v daném okamžiku použitelných aspektů husitství“, a domnívá se, že předbělohorská česká společnost byla sice husitské minulosti vzdálena, ale obrazy této minulosti pokládala za součást sebe samé (Pánek 2011: 316–317). „Literární obraz“ Jan Husa a Jeronýma Pražského, přestože může být též akcentován politicky, je primárně zakotven v oblasti duchovního života předbělohorské společnosti a především v tomto ideovém rámci se realizuje i jeho případná aktualizace.

Tento příspěvek je zaměřen jen velmi úzce a jsme si vědomi toho, že se může daného tématu pouze dotknout: na příkladu dvou autorů a jejich textů vzniklých ve druhém desetiletí 17. století chceme doložit některé postupy, jimiž byl v náboženské tvorbě reflektován odkaz „dvou svědků“, Jana Husa a Jeronýma Pražského.

Prvním je *Parallelismus Eliae prophetae et M. Iohannis Hussii martyris. Kratičké srovnání historií Eliáše, proroka starozákonního, a M. Husa Jana, učitele zákona Nového* Kašpara Artopoeiho z Pardubic<sup>1</sup> (\* 1564), děkana ze Slaného, vydaný roku 1620.<sup>2</sup>

Je to text primárně meditativní, založený na zrcadlení dvou „duchovních“ obrazů: biblického proroka Elijáše a jeho protějšku Jana Husa. Portrét každého z nich je vytvářen na základě relevantních pretextů: v případě Elijáše je to 1. a 2. kniha Královská, u Husa soubor v husovské tradici často připomínaných spisů: kroniky Enea Silvia Piccolominiho (*Historia bohemica*, česky 1585), Martina Kuthena (*Kronika o založení země české*, 1. vyd. 1539, 2. vyd. 1585 spolu s kronikou Piccolominiho),<sup>3</sup> Václava Hájka z Libočan (*Kronika česká*, 1541),

1 Odborná literatura uvádí i podobu Artopoei nebo Artopocus či Pistorius (Pumprla 2010: 47).

2 Dle J. Jirečka (Jireček 1875: 24) by mělo jít o vydání druhé, *Knihopis* (Koo837a) to však zpochybňuje.

3 Vydáno pod titulem *Kroniky dvě o založení země české* u Daniela Adama z Veleslavína; z tohoto vydání zřejmě autor čerpal.

Husova životopisu od Jiříka Heremity (*Život, to jest šlechtné obcování ctného svatého kněze Mistra Jana Husi, kazatele českého*, asi 1533),<sup>4</sup> listu humanisty Poggia Braccioliniho o Jeronýmově smrti, v českém překladu *Epistola převýmluvného muže Poggia Florentýnského, kterou psal Leonardovi Aretýnskému* (1417), dále např. i spisu Angličana Johna Foxe *Eicasmí seu Meditationes Ioannis Foxi Angli in Apocalypsin sanctam Ioannis Apostoli et Evangelistae* (1596).

Výběr informací z nich však nevytváří konzistentní Husův životopis, nýbrž akcentuje významné body jeho života tak, aby se prolнул s „portrétem“ proroka Elijáše sestaveným na základě biblického textu. Hledání souvislostí mezi oběma postavami není — jistě — nové: tak např. Jiřík Heremita ve zmiňovaném *Životu* metaforizuje Husovu smrt slovy: „A tak jako druhého Eliáše na ohnivém voze do nebe přenesl“ (Heremita 1947: 45), stejně tak je v dobové tvorbě, především náboženské, užívána metoda soustavného a vynalézavého hledání paralel, odkrývajících hlubší smysl tematizované látky. Tradiční je též prefigurující role Starého zákona vůči Novému (na níž např. druhý z autorů, o němž bude řeč, Havel Žalanský koncipuje paralelu mezi Elijášem a Janem Křtitelem);<sup>5</sup> v *Parallelismu* však vedle sebe stojí biblická postava a člověk, a tedy i váha biblického slova a textů pouze „lidských“, jakkoli početných. Autor tak musí najít okruhy, na nichž lze paralelní dvojportrét budovat, přičemž pozice života Elijášova a Bible vůči protějškům je přirozeně určující. Z komparace vyplyne ona avizovaná mnohočetná spřízněnost: oba jsou ochránci církve, oba kazatelé (a Hus je tak umístěn na konec čestné linie apoštolové — kazatelé — kazatelé čeští). Oba mají úkol vyvést svou církev z moci satana a naplnění tohoto úkolu se opírá o tři styčné body obou obrazů: narození — ouřad — přenešení ze světa.

Analogie nejsou příliš vynalézavé, jen místy přecházejí do oblasti symbolického myšlení, jsou však názorné, autor jejich „účinky“ explicitně dělí na dobré a zlé: Elijášův boj s Baalovými kněžími je podobný Husovu boji s modlářskými kněžími římské církve, Eliáš má protivníky v Achabovi, Jezábel, Achazjášovi, Hus v císaři Zikmundovi, říšských knížatech, „římských biskupech“ (Alexandru V. a Janu XXIII.), v českém arcibiskupovi a s ním v celém dobovém kněžstvu; Elijášův přítel

4 K tomuto roku klade vznik textu *Knihopis* (Ko2950), V. Novotný uvažuje, že text vznikl „nejpozději před r. 1521, snad i dříve“ (Novotný 1932:105).

5 *O druhém Eliášovi, totiž o Janovi Křtiteli, proroku velikém*, 1614. O oblíbené této biblické postavě svědčí např. i další Žalanského spis *O slavném přenešení a vzetí neb vtržení na nebesa za živa i v těle svatého patriarchy Enocha a velikého proroka Eliáše*, 1610.

Elíša je Husův Jeroným Pražský, Elijášovo útočiště v Sareptě je Husovo působení mimo Prahu, „v polích čirých“ (Artopoei: [9]), a jeho napravování pokazené církve z něj činí — opět v Bibli zakotveného — „rytíře křesťanského“ (Ef 6, 17). Elijášovo rodiště Thesbé je vyloženo jako „místo opovržením hodné, žalář“ (ibid.: [3]), podobně jako poddanská vesnice Husinec sužovaná pány. Nacházení analogií pomáhá vyložit i místa obtížnější, jakými může být obřad zasvěcení dítěte: Eliáš sice přijal obřizku od „modlářských kněží, toho času se v Izraeli nacházejících“ (ibid.: [4]), a Hus křest od špatných kněží, avšak rodiče obou víc než na vnější obřady dbali na vnitřní pravdu, a „poctu boží zprzněnou“ tím napravili. Vytváří se tak pomyslná síť působících sil a vztahů, v nichž Hus i Eliáš po celý život, za svého „ouřadu“, museli hledat cestu k Bohu a „obnovovat církev“. A svůj význam tu má i etymologie jmen obou mužů, neboť poselství jména musí naplnit svým životem, Eliáš je tedy (s odkazem na sv. Jeronýma) služebníkem božím, Jan božím milostníčkem. A důležité jsou i rozměry a vzdálenosti v prostoru, v němž se pohybovali — podle biblického „vše podle počtu a váhy“ (Ezd 8, 34).

Celý tento řetěz analogií explicitně vyjádřených i méně zřetelných, jež si však recipient snadno domyslí, neboť nevybočují z diskurzu dobového uvažování, je navíc v každém bodě stvrzen shrnujícím „naučením“, jež má dosah obecný, duchovně přesahující samotný narativ a je podnětem k recipientově rozjímavé reflexi: tak např. z úvah o symbolice jména plyne požadavek, aby každý člověk naplnil poselství svého jména, aby „jak jméno nám při křtu dané, tak i pravda jmen našich při nás každého času se nacházela“ (ibid.). Analogizování vrcholí v okamžiku jejich odchodu ze světa: Husova hranice je Elijášův ohnivý vůz, cesta k Bohu: „skončení bylo velmi šťastné, poněvadž Bůh skrze oheň jeho k sobě jako na nějakém voze odsud pojíti ráčil“ (ibid.: [21]). Tím však paralela nekončí, příběh se uzavírá až pozemským důsledkem jejich smrti — krutým potrestáním nepřátel s přísností až starozákonní.

Oba příběhy ovšem nemají stejný rozsah: obsáhlé pasáže z Husova veřejného působení a pobytu ve vězení se opírají o výše uvedené textové zdroje, plně detailů (prezentuje i husitský program čtyř pražských artikulů) a odkazů na historické osobnosti. Současně s prvky mytizujícími — jako je např. Husův prorocký sen o tom, jak na stěnu Betléma maluje obraz Kristův, který, byv smazán „římským biskupem“, se však znovu dík novým malířům obnovuje a násobí (s poukazem na Foxův spis *Meditationes in Apocalypsin*), posiluje i obraz Husa jakožto proroka, opět o něco bližšího Elijášovi. Všechny tyto odkazy jsou sdělné a díky

výrazné polarizaci hodnotících soudů také výchovné. V tomto způsobu traktování Husova života lze nalézt i zřetelné rysy tradiční legendistiky, umožnuje je i zmíněná trojice uzlových bodů života obou protagonistů, narození — ouřad — přenešení ze světa, již lze naplnit konkrétními fakty z Husova života a současně nabídnout i jejich duchovní interpretaci, konvenující s hagiografickou topikou.

Paralela Elijáš—Hus, jakkoli nevybočuje z hranic tradičního uvažování, vede recipienta k aktivnímu rozjímání: bohatství předkládaných informací mu umožňuje doplňovat síť spřízněných rysů, modelovat Husovu postavu do požadované podoby, především ale stvrzuje Husův význam Biblí. Není to však jen apologie Husa a jeho života naplňujícího každým okamžikem boží vůli, je to „nové čtení“ Husova života; přestože vychází především z „vnějších“ podobností osudů, aktivit, je to obraz duchovní a je to i důkaz živosti Bible. Husova výzva nepřátelům, kteří se Bohu i jemu v budoucnu budou zodpovídat, má význam aktualizací — a jistě i útěšný.

Druhým autorem, u něhož se chceme krátce zastavit, je Havel Žalanský-Phäethon (1567—1621), utrakvistický kněz, farář v Ledči, poté v Kutné Hoře a nakonec v kostele u sv. Jiljí v Praze, plodný autor především nábožensky vzdělávacích a polemických spisů.

Husovu památku reflektuje jeho soubor kázání vzniklých v letech 1611—1619, pronesených v Betlémské kapli a v kostele u sv. Jiljí, vydaných roku 1619 v Praze u Daniela Karla z Karlsberka pod souhrnným titulem *Spisové o mučedlnících českých: o jejich učení, obcování a nespravedlivém usmrčení a o bouřech velikých válečných, které smrt jejich následovaly*.<sup>6</sup> Tento soubor kázání vytvořil konvolut s dalšími texty různých žánrů, jež pojí větší či menší pozornost věnovaná Husovi, Jeronýmu Pražskému a církvi podobojí z hlediska historického i teologického. Nejobsáhlejší z nich je spis Zachariáše Brunčvíka Novopražského *Syn tó Theó. Testamenti nostri Iesu Christi pia et fida assertio, to jest Křařtu večere Páně svatá starožitnost* (1613), obhajoba přijímání podobojí od počátku církve

6 Soubor obsahuje šest následujících textů: *Spis neb kázání první o svatých a blahoslavených mučedlnících českých Mistru Janovi z Husince a Mistru Jeronymovi z Prahy; Spis neb kázání v počtu druhé, o mučedlníku českém Mistru Janovi z Husince; Třetí kázání historické při památce Mistra Jana Husa činěné; Ku památce mučedlníků českých, Mistra Jana z Husince a Mistra Jeronyma z Prahy, kázání čtvrté; Ku památce mučedlníků našich českých spis neb kázání v počtu V.; Spis o velikých, těžkých a krvavých protivensvích církve: a o veliké, předivné a heroické stálosti v rozmanitých mukách mučedlníků církve prvotní našich českých, franských, nydrlandských ec.* K nim podrobněji dále.

7 *Knihopis* (K01316) uvádí přepis alfabety.



až po Rudolfův Majestát (Hus je zde zmíněn jen krátce, jako součást dějinné linie), dále *Důvodův šest dostatečných prokazujících celé a nepolovičné užívání kšaftu smrti Kristové* Samuela Virgy (kol. 1600), drobnější texty biografické<sup>8</sup> i několik písní: výčet uvádíme pouze na důkaz, že dobová nekatolická čtenářská obec tyto texty, někdy už v reedici, přijímala se zájmem.

Vraťme se však k textům Žalanského: neunikly ani pozornosti čtenářů 19. století, kdy byl u nakladatele Kobera u příležitosti pětistého výročí Husova narození vydán jejich výtah obohacený o další texty (Husovy listy a nejznámější husitské písně), a to hned dvakrát: roku 1868 a 1873.<sup>9</sup> Ediční počín Koberova vydavatelství z roku 1868 nebyl k textům příliš citlivý a nenapravilo to ani druhé vydání, ač tak slibovalo, uspořádání svazku však je přesto zajímavé: předmluva k 5. kázání, jež by zřejmě, jsouc v edici ponechána na původním místě, poněkud zapadla, byla editorem umístěna do čela, a protože vznikla v roce 1619, v roce pořádání a vydání celého souboru, je jakýmsi ideovým klíčem k Žalanského textům; dovolíme se u ní pozastavit, přestože ve vydání z roku 1619 tuto iniciační pozici nemá a „pouze“ uvádí kázání šesté.

Polemický tón této předmluvy konvenuje s mnoha pasážemi celého souboru kázání, je výrazem nejen trvalých konfesijních střetů s katolíky, ale i reflexí dobového politického napětí. Sklonek druhého desetiletí 17. století vítá jako dobu „větší zvolnosti k vydání takových a jiných k vzdělání lidu sloužících spisů, nežli někdy, když sme pod jhem Antikristovým lpěli a úpěli“, a to se stalo „skrze jich milosti pánů stavů pobožnou a srdnatou rozšafnost a udatnost“, takže „nám i věcem božím a církevním i politickým svoboda svatá jest otevřena“ (Žalanský: L3a). Setkává se tu dvojí příležitost — dvousté výročí začátku husitských bouří, jež daly „přůchodu učení pravému“ (ibid.: L3b), a akt stavovského povstání: obě události jsou věrnými žádány a dějí se z boží vůle. A protože se tím hlásí k odkazu husitství, neboť „dílo podobné začali“ (ibid.: L4b), otvírá se tak i nová perspektiva, přesvědčení, že krácejí v jejich stopách — to je tedy ovzduší naděje, v němž svazek vychází.

Stejně emfaticky podané je i další téma, zejména v předmluvě k 6. kázání, výklad náležející do diskurzu konfesijních sporů — stanovení pojmu „svatý“, a tedy oprávněnost nazývat tak Husa a Jeronýma.

8 *Život Mistra Jana Husa*, převzatý zřejmě od Heremity, *Život Mistra Jeronýma* Simeona Valecia Lounského (asi 1612), patrně převzatý od Petra z Mladoňovic.

9 1. vydání pod názvem *Hus a Jeroným, mučenníci pro pravdu* (1868), 2. vydání *Hus a Jeroným, svatí mučenníci pro pravdu a Jan Žižka z kalicha, Boží bojovník* (1873). Editor nebyl uveden, J. V. Novák se domnívá, že jím byl prof. Josef Kouba (Novák 1886: 47).

Svatí jsou ti, kteří (s odkazem na žalm 112) „hlasem i krví svou učení nebeskému svědectví dali“ (ibid.: Q2a), což neodpovídá katolické praxi: „římští biskupové, kteří mezi jinými ohavnostmi i tu moc sobě připisují, že z mrtvých lidí nové bohy činí, totiž kanonizují a za svaté vyzdvihující dny sváteční jim nařizují a je lidu k ctění a k vzývání, ježto ani o víře, ani o pravých skutcích jejich nic nevědí, vystavují“ (ibid.: Q3a). — Zatímco „my svaté své nezbožňujeme, [...] ale jejich víru, u víře stálost a svatou pobožnost připomínáme, v nich Boha slavíme a jemu díky činíme, že nám takové vůdce zřídil“ (ibid.: Q3b—Q4a). Je to ohlas dobových konfesijních polemik, Žalanský k nim nepřináší žádný nový argument, jde mu — jako kazateli — o přesvědčivost a sdělnost.

Šest textů svým tematickým záběrem tvoří zajímavý soubor. Jirečkova poznámka, že po uvolnění poměrů po roce 1618 „jal se starší své zápisky po škartách jen vyznamenané pořádati a ve změněné podle časových okolností formě vydávati“ (Jireček 1876: 362), se sice primárně vztahuje k jeho spisu o modlářství z roku 1620,<sup>10</sup> domníváme se však, že podobně lze uvažovat i o metodě přípravy tištěné podoby výše uvedených kázání, vzniklých na časové ploše desetiletí. O tom, že původní kázání neprošla jen nutnou autorskou revizí, ale byla významně rozšířena, svědčí už jejich žánrové označení „kázání neb historický spis“: právě jejich značný rozsah, nasycenost množstvím údajů, jež je směřují spíše k historiografické práci, nakládání s nejrůznějšími pretexty a připojení dokumentů v celém jejich rozsahu může vést k domněnce, že autor svá kázání pro tisk značně doplňoval.

První kázání,<sup>11</sup> pronesené v Betlémě roku 1611, vychází ze symboliky *Žjevení svatého Jana*. Hus a Jeroným jsou vtaženi do sítě vzájemně se prolínajících symbolů z tohoto textu vzatých — dvou svědků, dvou proroků, dvou svícňů a dvou oliv (nelze vyloučit, že se Žalanský inspiroval zmíněným Foxovým výkladem Apokalypsy, neboť právě na tuto motiviku ve Foxově spisu upozorňuje další autor zastoupený v konvolutu, Zachariáš Bruncvík). Jak už jsme uvedli, Žalanský není příliš obratným stylistou, symboliku užívá zejména pro větší názornost, snad jen motiv dvou oliv jej vede k zajímavějším, ač někdy poněkud rozbíhavým obrazům: oliva v duchovním smyslu jako zdroj oleje Ducha svatého, ale ve všedním a praktickém i oleje na těla zápasníků; léčivý

10 *Kázání o velikých modlářských bludích*.

11 Toto kázání už tiskem vydal roku 1611 pod názvem *Spis o svatých a blahoslavených mučednících českých M. Janovi z Husince a M. Jeronymovi z Prahy* (*Knihopis* /K07151/); poté je upravil a pod názvem *Spis neb kázání první o svatých a blahoslavených mučednících českých Mistru Janovi z Husince a Mistru Jeronymovi z Prahy* umístil do čela nového souboru (*Knihopis* /K07152/).

olivový olej do ran evokuje Kristův pobyt na hoře Olivové, olivová ratolest v zobáku Noemovy holubice je spojena s olejem milosrdenství vylévaným po potopě — a potopa se opakuje, je to potopa hříčů církve před vystoupením obou mužů, kteří jako dvě olivy mohou přinést boží milosrdenství. Tento symbolizující úvod, ostatně v dalších kázáních již značně redukovaný, je pak východiskem k výkladu o učení a působení obou mužů, boží přízni jim prokazované, odměně i trestu, jichž se jim od Boha a nepřátel dostalo. Zajímavé je z tohoto pohledu líčení významu Husových českých kázání a výkladů pro lidové publikum: „dal se do vykládání desíti božích přikázání, o kterých tehdy hluboké mlčení bylo, a hned žádná jejich známost v jazyku českém nebyla“ (Žalanský: B6a) a poměrně podrobně zaznamenává i průběh následných konfliktů s církví; kázání tak tematizuje etapu Husova působení od jeho vystoupení v Betlémě až po mučednickou smrt.

Druhé kázání<sup>12</sup> mění perspektivu výkladu husovské látky, začíná příchodem praotce Čecha a v dějinném přehledu vyzdvihuje věro-zvěsty Cyrila a Metoděje (motiv dvojic se v kázáních opakuje poměrně často, nejen v odkazu na Bibli, ale i s argumentací „praktickou“, neboť ve spolupráci a podpoře je možné snáz uskutečnit boží úkol). V proudu událostí sledujících šíření křesťanství v Čechách dochází až k Husovu životaběhu vyloženému s mnoha akcenty legendistického diskurzu. Hus a Jeroným jsou následovníky soluňských bratří, neboť přišli ve chvíli, kdy se česká církev „podruhé ocitla v zavedení Antikristovců“ (ibid.: D4b). Oživující je líčení událostí kolem Kutnohorského dekretu — neodpustí si posměšnou píseň na arcibiskupa pálícího knihy a připojuje i zajímavou úvahu o významu knihtisku jako daru božího, daného k službám božím a na záhubu falešného učení.

Kázání třetí<sup>13</sup> začíná líčením argumentačního boje Husových nepřátel, jeho kruté smrti a postupně přechází k počátku husitských válek, na scénu je uveden Žižka, „strážný anděl národa českého“ (ibid.), zařazen je nápis na jeho náhrobním kameni (v latině i česky) a připojen je i Žižkův list Domažlickým.

Kázání čtvrté<sup>14</sup> je zaměřeno teologicky a dosavadní naraci střídá výklad některých článků Husova učení, o nichž byla vedena v Kostnici pře (zejména je to výklad o opodstatnění přijímání podobojí, o Kristu

12 *Spis neb kázání v počtu druhé, o mučedníku českém Mistru Janovi z Husince* (pronosené v Betlémské kapli roku 1612).

13 *Třetí kázání historické při památce Mistra Jana Husa činěné* (pronosené u sv. Jiljí roku 1618).

14 *Ku památce mučedníků českých, Mistra Jana z Husince a Mistra Jeronyma z Prahy, kázání čtvrté* (pronosené u sv. Jiljí roku 1616).

jako jediné hlavě církve, o zákonu božím prostém, jenž nemá být lidmi bludně rozšiřován, o pojetí církve jako sboru vyvolených, o poslušnosti křesťana Bohu, a nikoli papeži, o nehodných kněžích, jež není třeba poslouchat, o nevhodném klanění se obrazům); současně je to i apologie Husa jako rytíře křesťanského. A postava Jeronýma Pražského je připomenuta otiskem celého Braccioliniho listu Leonardovi Aretinskému.

Kázání páté<sup>15</sup> rozšiřuje svůj tematický záběr na popis života mučedníků od nejstarších dob až po současnost a vede recipienta k rozjímání nad jejich osudem, jenž může být — lidskýma očima — vnímán jako těžký, z perspektivy spásy je však radostný, neboť následuje příkladu Kristova. Meditativní téma je však naplněno množstvím konkrétních příkladů „obrazů z dějin mučednictví“ a vrcholí obětí obou mužů. Konečně poslední kázání (1619)<sup>16</sup> v širokém časovém a prostorovém záběru nastiňuje „dějiny protivenství“ páchaných na pravých křesťanech od doby prvotní církve až po konec 16. století. V tomto kontextu vystupuje do popředí nejen dvojice mučedníků, ale celý český národ v jakémsi až mesianistickém povzdechnutí: „Ach, jaká tu věrných šlachtata! Jaké války! Žádný národ před tím ve vsí Evropě více krve pro víru a náboženství nevyvaložil jako Čechové!“ (ibid.: S5a).

Cyklus kázání takto sestavený prezentuje Husa i Jeronýma z hlediska jejich individuálních osudů, ale i z širší perspektivy kostnických jednání, českých dějin a nakonec i dějin křesťanství. Závěrečný odkaz na roli Čechů v evropských dějinách je povzbuzujícím poselstvím pro přítomnost, pro posílení nadějí stavovského povstání, má tedy i politický aspekt.

Artopoei i plodnější Žalanský jistě nepatří k nejvýraznějším autorským osobnostem předbělohorského období, v jejich tvorbě však pokračuje pěstování Husova odkazu: obraz, který vytvořili (s výjimkou Žalanského posledního kázání, v němž využívá prameny zahraniční provenience), se opírá o podobný korpus především českých textů. Jejich využití však podřizují poněkud odlišnému cíli: Artopoeiho oslava Husa jako druhého Elijáše je vytvořena na základě Bible, „duchovní“ obraz Husův je sice doplněn o životopisné detaily, spočívá však v Bibli a tak je i realita jeho života interpretována, a tedy vede především k rozjímavému zamyšlení. Ani Žalanský samozřejmě Bibli neopomíjí, příklady, odkazy a paralely však pomáhají stvrzovat význam Husův

15 *Ku památce mučedníků našich českých spis neb kázání v počtu V.* (pronesené v Betlémě roku 1614).

16 *Spis o velikých, těžkých a krovajících protivenstvích církve: a o veliké, předivné a heroické stálosti v rozmanitých mukách mučedníků církve prvotní našich českých, franských, nyderlandských ec.* (1619, u sv. Jiljí).

zejména v dějinách křesťanství a k tomu směřuje i množství informací formujících „historiografický“ charakter kázání, v nichž má pak významnou pozici funkce informativní a nábožensky výchovná. Není proto výjimkou, že tentýž argument či celá pasáž je zařazena současně do několika textů, v každém je však organickou součástí vždy poněkud se proměňující vypravěčské perspektivy, nově vstupuje do „stavebnice“ faktů a hodnotících soudů. Žalanský však neulpívá na faktografii, realizuje exkurzy do oblasti teologie, byť předkládané popularizující formou, a dokáže skrze fakta vést svého recipienta i k aktivnímu rozjímání a duchovním sebereflexi. Konečně jeho kázání svým neustálým aktualizacím apelem pomáhají posílit pozici reformované církve obecně i v událostech prvního dvacetiletí 17. století, zejména ve vzrušené době stavovského povstání, kdy vedle tradičních náboženských, moralistických a konfesijně polemicky zaměřených akcentů se v Husově a Jeronýmově literárním obraze uplatňuje i aspekt politický.

## Prameny

ARTOPOEL, Kašpar

1620 *Parallelismus Eliae prophetae et M. Iohannis Hussii martyris. Kratičké srovnání historii Eliáše, proroka starozákonního, a M. Husa Jana, učitele zákona Nového* (s. l.: s. n.)

HEREMITA, Jiřík

1947 „Život, to jest šlechtné obcování ctného svatého kněze Mistra Jana Husi, kazatele českého“, in František Michálek Bartoš (ed.): *Mistr Jan Hus: Listy a projevy. Životopis od Jiříka Heremity* (Praha: Ministerstvo informací), s. 37–46

ŽALANSKÝ-PHÄETHON, Havel

1619 *Spisové o mučedlnících českých: o jejich učení, obcování a nespravedlivém usmrcení a o bouřech velikých válečných, které smrt jejich následovaly* (Praha: u Daniela Karla z Karlsberka)

## Literatura

JIREČEK, Josef

1875 *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku 1* (Praha: B. Tempský)

1876 *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku 2* (Praha: B. Tempský)

NOVÁK, Jan Václav

1886 „Šestero kázání historických kněze Havla Žalanského“, *Sborník historický* 4, s. 46 až 57

NOVOTNÝ, Václav

1932 „Úvod“, in Václav Novotný (ed.): *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých 8* (Praha: Dr. Ed. Grégr a syn), s. 1–160

PÁNEK, Jaroslav

2011 „Husitství jako politický argument v předbělohorské době“, in Robert Novotný — Petr Šámal a kol.: *Žrození mýtu. Dva životy husitské epochy* (Praha/Litomyšl: Paseka), s. 309–331

PUMPRLA, Václav

2010 *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16.–18. století* (Praha: Kabinet pro klasická studia, Filozofický ústav AV ČR)

TOBOLKA, Zdeněk Václav et al.

1946–2008 *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků až do konce XVIII. století et al.)

## John Hus in the Works of Two Writers From the Early 17<sup>th</sup> Century

This paper analyzes selected texts by Havel Žalanský-Phäethon (1567–1621) and Kašpar Artopoei (\*1564), and to a lesser degree texts by other non-Catholic authors of the early 17<sup>th</sup> century. It presents examples of the literary repercussions of the life and works of Jan Hus and of the fate of Jerome of Prague. The paper studies the texts' genres and genre variations, their work with stylistic tools, and especially the texts that they build upon (Bible, theological literature, domestic and foreign historiography, etc.); it also examines the texts' functional focus. The literary image of Hus (and Jerome as well), presented as an integral part of Czech and European history, plays an important role in the defense of Czech non-Catholicism throughout the 16<sup>th</sup> century. Their importance grows in the early 17<sup>th</sup> century, culminating in connection with the events during the uprising of the Bohemian estates (the sermon by H. Žalanský), when in addition to the traditional religious, moral, confessional, and polemic aspects of their image, they take on a political aspect as well.

# Jan Hus jako téma literární historie 19. století (1792—1915)

— Jan Malura —

Náš příspěvek se zabývá vytvářením literárněhistorického obrazu Jana Husa v „dlouhém“ 19. století, které ohraničujeme jednak vydáním Dobrovského dějin literatury (1792), jednak husovským výročím (1915). Zajímá nás, jaké otázky si literární historie klade, jaká témata nastoluje coby zásadní, jak selektuje a organizuje dobové informace o Husovi. Vycházíme z teze, že jednotlivé vědecké disciplíny vytvářejí — někdy výrazně, jindy nenápadně — kolektivní či kulturní paměť o určité osobnosti, přičemž jsou ovlivňovány jinými diskurzí, jinými oborovými rámci, ale i světem ideologie. V případě literární historie 19. století je to očividné, protože tento obor se teprve postupně emancipoval od obecné historie, filologie a kulturních dějin a často plnil i mimovědecké, společensko-politické funkce.<sup>1</sup>

---

1 Nemůžeme v rámci omezeného prostoru podat vyčerpávající obraz rozsáhlého tématu, soustředíme se proto zejména na literárněhistorické syntézy, přednostně české, jen okrajově německé, dále nás zajímají samostatně vydané publikace o Husovi, které alespoň zčásti akcentují literárněhistorické hledisko, a z jednotlivých statí pouze práce nejvýznamnějších badatelů, popř. takové, které vhodně reprezentují obecnější tendenci či vnášejí do husovského tématu polemický tón.

## Národní obrození: Hus jako iniciátor nové epochy

Už Josef Dobrovský v díle *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* (1792), jež je chápáno jako zakladatelský počín české literární historie, považuje Husovu činnost za zlomový okamžik, za počátek nové periody: „Českým reformátorem Husem začíná nová epocha v dějinách českého národa a jeho kultury, tedy také jeho řeči“ (Dobrovský 1951: 83). Jde podle něj o tzv. čtvrté údobí, které se rozprostírá mezi léty 1410–1520. Dobrovský zmiňuje hlavně Husovu péči o pravopis a zároveň vyvrací názor, že je autorem samostatného překladu Bible.<sup>2</sup> Tyto postoje, včetně základních periodizačních bodů, pak následují další autoři, Pavel Josef Šafařík (1826) nebo Josef Jungmann (1849), který považuje Husa za reformátora v jazyce a v literatuře. Žádný z nich Husovo dílo podrobněji necharakterizuje, což je dáno jednak metodou, obrozenectví badatelé se zprvu soustředí především na základní bibliografický popis, jednak tím, že národně orientovaní vzdělanci mají jinou literárněhistorickou „modlu“, a to rukopisná falza (RKZ). Těm je věnován většinový badatelský entuziasmus.

Situace se mění po vydání *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* Františka Palackého,<sup>3</sup> které začaly mocně formovat také literární dějepiscectví, nejen obecnou historiografii. Palacký líčí sugestivně příběh Husa, kterého pojímá jako významného ideového vůdce, ale zároveň jako vyloženě národního spisovatele. Popisuje jeho snažení „o vyšší vzdělání řeči a literatury české“, s nímž se pojí „vlastenecký odpor jeho proti Němcům“ a „hájení a chránění národnosti české“ (Palacký 1907: 499). Už Dobrovský s Jungmannem chápou Husa jako autoritu národního jazyka, což Palacký ještě utvrzuje. Pro něho je „kostnický mučedník“ spisovatelem, který užíval češtinu nezaměnitelným způsobem: „Spisové jeho češtlí [...] poznávají se netoliko po slohu jadrném, živém a takřikajíc samorostlém, ale i po pravopisu zvláštním“ (ibid.). Mimochodem — charakteristika Husova stylu jako „jadrného“ se bude v průběhu 19. století často vracet, stejně jsou tehdy označovány také texty J. A. Komenského, zejména *Labyrinth*. Husovy české spisy bývají badateli 19. století zřetelně upřednostňovány: „Latinské spisy jeho příliš zapáchají školou; naproti tomu se mysl jeho v spisech českých mnohem bezprostředněji a nestrojeněji projevuje“ (Sabina 1866: 451).

2 Dobrovský není prvním badatelem, který věnuje Husovi pozornost a hodnotí ho bez polemických vášní. Již dříve se na něj důkladně zaměřili dva německy píšící osvícenci, Kaspar Royko a Augustín Zitte.

3 Část *Dějiny husitské* vyšla poprvé v letech 1850–1851.



Hus je v rámci literárněhistorického nacionalismu posledních fází obrozenecké doby pojmán také jako autor ve službách obecně lidské svobody a pokroku. Tyto tendence pochopitelně kulminují kolem roku 1848 a zejména mezi autory, kteří se aktivně účastnili revolučních událostí a vyznávali republikánské a protirakouské postoje. Jedním z revolucionářů byl Karel Sabina, který už v roce 1846 vydal v Lipsku anonymně popularizační brožuru *Ján Hus z Husince* a později se stal autorem rozsáhlého *Dějepisů literatury československé staré a střední doby*. Sabinovo dílo mělo značné ambice, chtělo líčit literární dějiny jako zrcadlo duchovního vývoje národa. Realizace však působí velmi rozpačitě, jde o konglomerát excerpce z naukových prací, rozsáhlých citátů z pramenů i sekundární literatury. Husovi je zde v každém případě věnován značný prostor, stejně jako celé době reformace, která je epochou, kdy „národ [...] konečně se domáhal svobody“ (ibid.: 423). Disputací na univerzitě z 15. 6. 1412 se pak Hus podle Sabininy postavil „přímo na půdu revoluční proti papeži...“ (ibid.: 445). Husova tvorba odráží dobové proudy, onen „zvláštní ráz ducha, který se pokroku domáhá, aniž se sprostí moha okovů, v kterých jej škola a církev poutala“ (ibid.: 448). Hus je tedy pro Sabinu pokrokovou osobností, i když se ještě neodvážil „na onu kritickou výši vědy samostatně myslící, která i sv. písmo v uvážení bere“ (ibid.: 487). Také zde je Hus iniciátor změny literárního života v Čechách, od jeho časů prý nabývá literatura na mimořádné společenské důležitosti a překračuje elitářství vyšších vrstev, s Husem „nastala doba svěžého vytříbování se myšlenek, ano doba probuzení literárního života v Čechách“ (ibid.: 492).

## **Pozitivistická filologie: mezi střízlivou vědou a popularizací**

Filolog a editor Karel Novák, jenž prošel slovanským seminářem Jana Gebauera na Univerzitě Karlově, píše v roce 1889 ve svém programovém článku, že Husem se dosud hlouběji zabývali pouze historikové, ale on si zaslouží pozornost právě v dějinách literatury. Novákovo stanovisko je střízlivější než jeho obrozeneckých předchůdců, Hus stojí na rozhraní staré a nové doby české literatury, nelze jej považovat za zcela novátorskou osobnost. Badatel se soustředí na obsah jednotlivých spisů, reflektuje jejich originalitu, upozorňuje na fakt, že Hus ve skutečnosti neskládal původní písně, spíše je předělával. Zejména ho zajímá forma textů, v níž vidí logickou a poroční kompozici

i přiléhavost příkladů, Husův styl hodnotí jako jasný, ale zároveň živý: „každá věta téměř teplotou jakousi a vřelostí sálá [...]“, Hus je tedy „klasický spisovatel“ (Novák 1889: 228). Poznamenejme, že pro mnoho literárních historiků druhé poloviny 19. století je klasičnost, odvozovaná z římské antiky, zjevným ideálem a klíčovou hodnotou, a to i při posuzování staročeských děl. Přestože Karel Novák postupuje v duchu gebauerovského filologického pozitivismu a drží se věcné analýzy, neubrání se v závěru silnému patosu: „katané kostničití spálili tělo i oděv“, on však zůstává nesmrtelný (ibid.: 244).

Mimořádně rozsáhlou pozornost věnoval Husovi Václav Flajšhans, literární historik a filolog, který patřil rovněž ke Gebauerovým žákům. Flajšhansova metoda rozvíjí filologický pohled a zároveň usiluje o kompletní evidenci Husova díla (Flajšhans 1900), stejně jako o jeho popularizaci a propagaci. Klíčovým literárním dílem Husa jsou pro Flajšhansa *listy*, jež se prý stávají postupně zralejšími a krásnějšími, ty ze závěru života pak patří k „nejkrásnějším plodům našeho písemnictví vůbec“ a „jedinou ještě živou památkou staré literatury, ozdobou literatury světové“ (Flajšhans 1915: 361). Upozorňuje též často na *Dcerku*, která je „krásná“, i když de facto „nehusovská“ (ibid.: 270). Václav Flajšhans je ještě výrazně formován (post)obrozeneckým literárněhistorickým nacionalismem, zdůrazňuje, že Hus je tvůrce nového písemnictví a nového jazyka, je to brusič, jenž např. doporučuje vyhýbat se německým slovům (ibid.: 258, 261). Pozoruhodné je, že Flajšhans pojímá husovské téma široce, jako jakési živé prameny Husovy činnosti chápe geografická místa: „Arci před ně měli bychom zařaditi ještě, jako prameny prvního řádu, místa a místnosti samy. Praha, Husinec, Kozí, Krakovec. Tato místa by měli Čechové navštěvovat“ (idem 1904: VIII). Také na těchto pasážích je zjevné, že cílem Flajšhansových prací bylo propagovat Husa. Nevyhýbá se proto nadneseným výrokům — Hus dal „nový směr dějinám Evropy a civilisace světové vůbec“ (ibid.: V), stejně jako žurnalistické heroizaci — v nacionálním i panslovanském duchu líčí Husa jako mesiáše: „Padl v nerovném boji za lepší budoucnost veskerého člověčenstva [...]. Jeho hranice byla obětí zápalnou věku nového [...] dobrý Slovan a nejlepší Čech“ (idem 1915: 379).

Mnohem střízlivější perspektivu představuje pohled samotného Jana Gebauera, který se uceleněji vyjádřil k Husově literární činnosti až v roce 1902 v *Listech filologických*. Přestože jde o publikovanou slavnostní přednášku na Univerzitě Karlově, která měla připomínat pět set let od zvolení Jana Husa rektorem, drží se Gebauer věcných, analytických argumentů. Nepovažuje např. za správné, když se Husovi přičítá, že

založil novou češtinu, on ve skutečnosti upustil od některých archaismů a nahradil je živou slovní zásobou, ale celkově jeho jazyk odráží obecné vývojové trendy staročeštiny. Tyto teze dokládá Gebauer, zcela v duchu filologického pozitivizmu, množstvím konkrétních příkladů (Gebauer 1941: 290). Přiznává Husovi v dějinách literatury podobnou pozici jako Štítnému, oba jsou především významnými tvůrci nábožensky vzdělávacelné prózy a znamenitými stylisty: „podal *vzory jazyka* správného a *stilisce* na svůj čas [...] mistrné. Hus je v této věci na rovni se svým předchůdcem Štítným“ (ibid.: 290, zdůraznil J. G.). Upozorňuje zároveň, že Hus si na svém jazyku, resp. na snaze o „jazykovou správnost a slohovou jasnost“, nijak nezakládal, vyzdvihoval tyto Husovy zásluhy je tedy de facto ahistorické: „zásluhy tyto cení teprve doba nová, když historický vývoj českého jazyka se byl stal předmětem vědeckého uvažování“ (ibid.: 291).

## Syntéza Jaroslava Vlčka: úspěšný obraz Husa

Zásadním způsobem přispěly k husovskému tématu *Dějiny české literatury* Jaroslava Vlčka,<sup>4</sup> a to přesto, že jádrem badatelovy odborné činnosti vůbec nebyla středověká literatura a on sám nepřispěl k tématu novými fakty. Jeho badatelský výkon je výkonem jiného typu, je to čin syntézy, která shrnuje a selektuje dosavadní poznání a obohacuje ho literárněhistorickým hlediskem a kulturněhistorickým nadhledem. Vlček to vše uskutečňuje čtivým narativním textem, v němž se příběh Husova života prolíná s komentáři k jeho spisům a s dobře vybranými citáty z nich. Bezpečně se orientuje v širokém spektru historických prací, navazuje vydatně na Františka Palackého, ale zná též početné zahraniční práce (srov. Bláhová 2011: 407). Husův příběh pojímá jako střet svobody lidského svědomí a autority, resp. stanoviska etického s historikoprávním pojetím koncilu. Nastoluje rovněž otázku původnosti, Hus podle Vlčka uznával Viklefa jako formulační a ideový vzor, zejména v latinských spisech, ale nebyl plagiátorem „podle tehdejších názorů na literární práci“ (Vlček 1951: 103). Z hlediska původnosti Vlček oceňuje zejména české spisy, zároveň formuluje osobnostní rozdíl: Viklef je myslitel rozumu, Hus je člověk „evangelické srdečnosti“, který se vyznačuje „tichým hrdinstvím“. Nepřekvapí nás proto, že také Jaroslav Vlček kanonizuje pro literární dějiny Husovy *listy*, jež „jsou hlubokým vhledem do jeho duše“ (ibid.: 96).

4 Srov. *Prvního dílu část prvá od nejstarších dob až po věk zlatý* (poprvé 1897).

V hodnotícím závěru je akcentován jazykově-stylový výkon Husa, který „promlouvá s teplou plastikou mladého, tvořícího se teprve literárního jazyka, stává se v slohu dějepiscem, žurnalistou, řečníkem, básníkem“. A coby pointu svého výkladu uvádí, že Hus je nejen „jazykový klasik“, ale je dokonce „*tvůrcem jednotné české řeči spisovné*“. V tom jeho význam literární“ (ibid.: 105, zdůraznil JV). Tyto výroky jdou ve stopách starší, postobrozenecké tradice. Častěji ovšem bývají Vlčkovy dějiny spojovány s evangelicko-demokratickým myšlením, s dějinně-politickou koncepcí T. G. Masaryka. Ve skutečnosti se s ní ztotožňují jen v některých obecných principech. Podle Masaryka mělo Husovo vystoupení „přirozený důsledek *národnostní*. Tím, že osvobodil individuální svědomí, že uvolnil člověka od vnější autority církevní a státní, usiluje zároveň o vzdělání a mravnost, přirozený jazyk stal se tím osvětovým prostředkem, kterým v době starší byla latina“ (Masaryk 1896: 10). S tímto je Vlček v zásadě ve shodě. Ale klíčovou Masarykovu ideu, tedy že „naše národní obrození [...] bylo pokračováním úsilí a ideí reformních, za něž Hus podstoupil smrt mučednickou“ (ibid.: 1), Vlček nesdílí a neaktualizuje v tomto duchu Husovu postavu. Silnější masarykovský vliv bychom našli nepochybně v mladších *Dějínách literatury české* Jana Jakubce.

Vlčkova syntéza se setkala s pozitivním dobovým ohlasem, oceněn byl její kulturně kontextový přístup, pojetí literárního života v širších politických a kulturních souvislostech. A obzvláště vysoko byla přijata právě kapitola o Husovi a literatuře husitského období. Karel Novák v této souvislosti konstatoval, že teprve Vlčkovi se podařilo objevit Husův význam v dějinách českého písemnictví, a dodal, že Hus může díky této syntéze nahradit RKZ na místě klíčové, kanonické hodnoty starších literárních dějin: „ve Vlčkových Dějínách dostalo se Husovi teprve místa náležitého, a celkový obraz literárního rozvoje našeho tím získal daleko více, než podle domnění některých ztratit nutným přemístěním podvržených rukopisův“ (K. Novák 1899: 59).

## Německé dějiny literatury: Hus jako protiněmecký agitátor

Musíme alespoň krátce připomenout literárněhistorické bádání českých Němců, které ovšem úzce souvisí s českoněmeckou historiografií jako takovou. Nad tou si historik Robert Novotný (2004) oprávněně kladl otázku: „věda či politikum?“ a ukazuje, jak se německé dějepisectví

často prolínalo s politickými aktivitami. V druhé polovině 19. století se totiž stalo husitství důležitým nástrojem českého národního hnutí, proto na něj němečtí dějepisci (Carl Adolf Höfler, Ludwig Schlesinger, Johann Loserth aj.) reagují programově a de facto jednohlasně negativním způsobem. Redukují husitství na nacionalistické hnutí a Husa na hlavního agitátora boje proti německému měšťanstvu, s polemickou vyhroceností píší o *Dekretu kutnohorském* apod. Hovoří o Husově závislosti na Viklefovi či o myšlenkové sterilitě husitství, a to mj. proto, aby upevnili výjimečné postavení reformace německé, tj. luterské.

Tyto tendence se plně odráží také v dějinách německé literatury v Čechách z pera Rudolfa Wolkana (1894), které jsou dosti cenným příspěvkem k poznání dílčích aspektů literárního života 16. století, ale jako celek zveličují německé vlivy v Čechách a — podle mnoha dobových recenzí — také dezinterpretují fakta. Václav Mourek vytýká Wolkanovi, že zcela záměrně přehlíží originalitu české reformace, pražskou univerzitu představuje jako instituci de facto německou a Husovu činnost jako nenávislně protiněmeckou (Mourek 1896). Wolkanova syntéza se nijak nedotýká specifických literárněhistorických problémů, ale tíhne dominantně k dějinám školství a obecné vzdělanosti.

## Druhý život Husa (nejen) v beletrii

Zajímavější než Wolkanovy práce jsou pro bohemistiku i germano-bohemistiku díla Arnošta Krause. Alespoň krátkou zmínkou připomeňme jeho monumentální, třísvazkové *Husitství v literatuře, zejména německé* (1917, 1918, 1924), jehož zásluhou se v literárněhistorickém diskurzu poprvé věnuje důkladná pozornost zkoumání druhého života Jana Husa v literatuře. Také Kraus, který eviduje i texty historio-grafické a publicistické, se mnohokrát dotýká citlivého tématu ideové spřízněnosti husitství a německé reformace. Především však objevně ukazuje, jak intenzivně se psalo o Husovi v českoněmecké beletrii a v naukových spisech. Z Krausových prací je zjevné, že např. německy píšící osvícenci refleктоvali — na rozdíl od svých následovníků z druhé poloviny 19. století — Husa dosti pozitivně.<sup>5</sup>

5 Např. Augustin Zitte konstatuje, že Husovo upálení je skvrna v dějinách církve, že Hus nebyl kacíf, ale člověk zdravého rozumu, jehož postila by mohla vyjít i v německém překladu coby vzor správného kazatelství (Kraus 1918: 190–196).

Také druhý život Husa v česky psané beletrii a publicistice začíná postupně vzbuzovat pozornost. Nebyl to nikdo jiný než Krausův žák, známý literární historik a kritik Arne Novák, kdo v trojdílném článku *Cestou k Mistru Janu Husovi* (1915–1916)<sup>6</sup> postihl, jak se k Husovi vztahovala literatura v 19. století. Jestliže čeští osvícenci a romantici pro něj příliš smysl neměli, od 40. let se v literárním životě začíná objevovat poměrně intenzivně. Pro Karla Havlíčka je Hus liberálním odpůrcem despotie a zastáncem myšlenky národně lidové, pro J. K. Tyla přímo mluvčím „konstituční lidovlády a revolučního rozumu“. Arne Novák neopomene připomenout, že určitěji a výrazněji formulovali (už před rokem 1848) toto liberalistické pojetí Husa a husitství němečtí literáti z Čech. Po roce 1848 se už podle A. Nováka leckdo hlásí k Husovi zcela nenábožensky, čistě liberálně, včetně Jana Nerudy, který v tomto duchu spojuje Husa s Komenským (A. Novák 1940: 56). Hus je oslavován na poutích do Kostnice i v projevech Karla Sladkovského coby „osvoboditel národa z okovů nevolnictví duševního“. A. Novák vidí velmi přesně, že z Husa se stalo „pouhé schema, ideologický pojem, heslo agitační“ (ibid.: 57), ale věří zároveň, že někdo jednou se skutečnou uměleckou přesvědčivostí zpracuje Husův dramatický příběh.

## Ediční aktivity: potřebuje Hus pomník, nebo spisy?

Jeden z mimořádně zajímavých bodů našeho tématu je vývoj husovské editologie, která by si ovšem zasloužila samostatnou pozornost (včetně otázek cenzurních). Na publikování Husových děl se zaměřily už obrozenecké generace, kromě edice *Dcerky Václava Hanky* je nutné jmenovat Husovy sebrané spisy připravené K. J. Erbenem (1865–1868), k nimž odkazovala literární a kulturní historie či publicistika po celé 19. století. Karel Sabina zároveň hlasitě volá po popularizačním výboju z Husa, jenž by zprostředkoval jeho dílo nejširší české veřejnosti: „Želeti jest, že nevydán posud jakýs výbor ze spisů Husových, českých i latinských, v němž by se postup vývinu ducha jeho, vzdělanost, důvtíp a konečný směr znamenitého to muže zračil, a latinská vybraná část by se přeložiti měla, aby se tím přístupnou stala celému národu, k jehož nejpodstatnějším, ale nepoznaným posud pokladům přináleží“ (Sabina 1866: 451).

6 Citujeme podle knižního vydání, srov. A. Novák 1940.

Otázka nového, úplného a vědeckého vydání Husových spisů se na domácí kulturní a publicistické scéně výrazně objevuje především v 90. letech 19. století, tyto diskuse zároveň vzbuzovaly nemalé emoce, a to i v souvislosti s plánem na výstavbu pomníku Jana Husa. Pomník je občas zmiňován jako důležitá, ale v zásadě jen vnější věc, objevuje se heslo „Vystavme Husovi pomník ze spisů jeho!“. Masaryk si v této souvislosti posteskně: „nevydány ve vlasti Husově Husovy spisy, že vůbec cizina o životním díle Husově pracuje; jak se také vleče jednání o Husův pomník — to všecko na národ Husův vrhá světlo podivné!“ (Masaryk 1896: 3).

V letech 1898–1909 pracuje na poli husovské editologie velmi výrazně Václav Flajšhans, který publikoval i soupis Husových rukopisů, tisků a překladů (Flajšhans 1900). Ten se setkal s dosti negativním přijetím, stejně jako četné Flajšhansovy edice. Recenzenti vytykali Flajšhansovi malou kritičnost, nepřesné čtení rukopisů, nedostatečnou znalost úplného spektra textových pramenů. Zejména historik Václav Novotný s Flajšhansem často polemizoval a varoval před tím, aby se svěřílo vydávání Husových spisů právě jemu. Pokud se tak stane, Novotný slibuje, že bude Flajšhanse textologicky přísně kontrolovat, aby ho „donutil k poctivé práci“ (Novotný 1901: 157).

## Závěr

Příběh husovského literárněhistorického bádání v dlouhém 19. století přináší bohatší materiál, než jsme mohli v tomto rozsahově limitovaném příspěvku představit. Husovské téma pronikalo samozřejmě také do dobových encyklopedických příruček i učebnic literatury a v roce 1915 se objevilo několik výročních knížek, které částečně zohledňovaly i literárněhistorickou problematiku (např. publikace F. V. Krejčího). Lze shrnout, že Husův literárněhistorický obraz je poměrně členitý, vyznačuje se také jasnými dominantami a stereotypy (Hus jako nová epocha, jeho mistrovský jazyk a styl, pokrokovost, národní spisovatel), z nichž některé se tradují i ve století dvacátém. Podle autorů knihy o kulturním vzpomínání na J. A. Komenského žije v kolektivní paměti Hus — ve srovnání se stabilizovaným obrazem „moudrého učence“ Comenia — jako více kontroverzní a dynamická postava (Řezníková a kol. 2014: 429). Naše sondy tuto tezi potvrzují jen částečně, výrazná je zejména česko-německá disonance, nepatrně je naopak katolicko-protestantské napětí, které v literární historii, na rozdíl od teologie či obecné historie, nehraje větší roli. Bojovné klerikální názory pronikaly



do literární historie ojedinele a byly zde pocitovány jako anachronické či „nepřijatelně kontroverzní“ (Merhaut 2014: 167). Hus je všeobecně uznáván jako významný spisovatel, ale zároveň nad touto pozicí panují i jisté rozpaky. Jedním z důvodů je fakt, že se během 19. století jasně nevyprofilovalo kanonické Husovo dílo, které by tvořilo jádro literárněhistorických výkladů a které by bylo pravidelně editováno (jen částečně tuto funkci plnily Husovy *listy*). Tento fakt vynikne opět výrazně při srovnání s Komenským, u něhož zejména *Labyrint*, ale i *Křaft* začaly brzy fungovat jako centrální texty. Otázky „Co přednostně z Husových textů vydávat pro širší publikum? Co číst na školské úrovni? Jak konstituovat literárněhistorický výklad o něm?“ stojí před odbornou veřejností dodnes.

## Prameny

DOBROVSKÝ, Josef

1951 *Dějiny české řeči a literatury*, přel. Benjamin Jedlička (Praha: Československý spisovatel) [1792]

ERBEN, Karel Jaromír (ed.)

1865–1868 *Mistra Jana Husi Sebrané spisy české 1–3* (Praha: B. Tempský)

FLAJŠHANS, Václav

1900 *Literární činnost Mistra Jana Husi* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

1904 *Mistr Jan řečený Hus z Husince* (Praha: Jos. R. Vilímeček)

1915 *M. Jan Hus* (Praha: F. Šimáček)

GEBAUER, Jan

1941 „Mistra Jana Husi význam v českém písemnictví“, in Arne Novák (ed.): *Stati literárně dějepisné 5* (Praha: Česká akademie věd a umění), s. 286–299 [1902]

JUNGMANN, Josef

1849 *Historie literatury české* (Praha: České museum)

KRAUS, Arnošt

1917 *Husitství v literatuře, zejména německé 1. Husitství v literatuře prvních dvou svých století* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

1918 *Husitství v literatuře, zejména německé 2. Husitství v literatuře barokní a osvícenské* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

1924 *Husitství v literatuře, zejména německé 3. Husitství v literatuře devatenáctého století* (Praha: Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)



MASARYK, Tomáš Garrigue

1896 *Jan Hus: naše obrození a naše reformace* (Praha: Nákladem Času)

MOUREK, Václav

1896 [ref. R. Wolkán: *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen bis zum Ausgange des 16. Jahrhunderts*, 1894], *Časopis Českého muzea* 70, s. 153–166 a 324–338

NOVÁK, Arne

1940 „Cestou k Mistru Janu Husovi“, in idem: *Zvony domova. Myšlenky a spisovatelé* (Praha—Brno: Novina), s. 31–61 [1915–1916]

NOVÁK, Karel

1889 O spisovatelství M. J. Husi, *Listy filologické* 16, s. 120–133 a 214–247  
1899 „ref. J. Vlček: *Dějiny české literatury*“, *Listy filologické* 26, s. 56–66

NOVOTNÝ, Václav

1901 „Poznámky k Odpovědi V. Flajšhane“, *Listy filologické* 28, s. 143–157

PALACKÝ, František

1907 *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* (Praha: B. Kočí) [1848–1876]

SABINA, Karel

1866 *Dějepis literatury československé staré a střední doby* (Praha: Al. Štorch)

ŠAFAŘÍK, Pavel Josef

1826 *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Pest: Kön. Ung. Universitäts-Schriften)

VLČEK, Jaroslav

1951 *Dějiny české literatury 1* (Praha: Československý spisovatel) [1897]

WOLKAN, Rudolf

1894 *Geschichte der deutschen Literatur im Böhmen bis zum Ausgang des XVI. Jahrhunderts* (Praha: A. Haase)

## Literatura

BLÁHOVÁ, Kateřina

2011 „Husitství v dějinách české literatury Jaroslava Vlčka“, in Robert Novotný — Petr Šámal (eds.): *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K počtě Petra Čorneje* (Praha: Paseka), s. 404–411

MERHAUT, Luboš

2014 „Dějepis literatury naučný. První české encyklopedie a literatura“, in Daniel Vojtěch (ed.): *Klubko Ariadnino. Podoby filologického podnětu literární vědě — pocta Jiřímu Opelíkovi* (Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta), s. 116–176

NOVOTNÝ, Robert

2004 „Husitství v pojetí českoněmecké historiografie – věda či politikum?“, in Pavel Soukup – František Šmahel (eds.): *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945* (Praha: Filosofia), s. 119–133

ŘEZNÍKOVÁ, Lenka a kol.

2014 *Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století* (Praha: Scriptorium)

## **John Hus as a Topic for Literary Historians During the “Long” 19<sup>th</sup> Century (1792–1915)**

This article describes Jan Hus’s “second life” within the Czech literary history of the extended 19<sup>th</sup> century, as bounded on one end by Dobrovský’s history in 1792 and on the other end by the 1915 anniversary of his martyrdom. The Czech National Revival (J. Dobrovský and J. Jungmann) saw Hus as the founder of a new literary age and a reformer of the Czech language. For Karel Sabina, meanwhile, Hus was a bearer of the national ideology and the epitome of a warrior for a freedom and progress. The markedly positivistic Czech literary and philological scholarship (note that literary history was long treated as part of philology) focused on analyzing the language and style of Hus’s Czech literary works (K. Novák and J. Gebauer). A literary and historical synthesis by Jaroslav Vlček provided a comprehensive view of Jan Hus. The article also covers Czech-German tensions over the course of literary history and the discussion on the publication of Hus’s works. Literary historians saw Hus as a canonical author within Czech literature. For 19<sup>th</sup>-century society, Hus served as a symbol capable of helping to form the Czech nationality’s collective identity.

# „Revoluce otřásající trůnem i oltářem“

Obraz husitství

v cenzurních dokumentech

první poloviny 19. století

— Petr Píša —

„Velectěný Pane!

Zlomky a básně Vámi skládané: „Meč a Kalich“ skrze p[ana] Pospíšila pořádně rukou mých došly. Že posavad v Mus[ejním] Čas[opise] tištěny nejsou, toho příčina pouze v cenzurních ohledech a pochybnostech: neboť o poetické ceně jejich není a nebylo u mne žádné pochybnosti. S tím nápisem: „Meč a Kalich“ nemohu se ani jen opovážiti zlomkův těch do censury podati, maje dobrou známost o věcech ze zkušenosti. Jestliže mne splnomocniti ráčíte, aby nápis tento odstraněn byl, podám to do censury, ačkoli vím, že odsud půjde do Vídně, a za příznivý resultát Vám ručiti nemohu, neboť mně aspoň posavad se nepodařilo něco, coby se Husitismu a Třidcileté války týkalo, třebaš nejnevinnější, skrze censuru pro Mus. Čas. provesti. Anobřž obávám se, že Rkp. ten, jako jiné, ani jen zpátky do rukou mých nepřijde.

Buďtež uvěřen, že práce Vaše pro Čas. Mus. mně vždy vítané jsou a že jich sobě vysoce vážím: jenom ať nesahají do doby Husitské anebo třicetileté války, neboť s těmito, buďtež odkohokoli, já alespoň žádného štěstí nemám.“

Slova Pavla Josefa Šafaříka v listu Janu Erazimu Vocelovi z 29. listopadu 1840<sup>1</sup> můžeme číst jako klíčovou charakteristiku vztahu cenzury první poloviny 19. století vůči historickým látkám: je třeba důsledně se vyhýbat tematizaci dvou období českých dějin, doby husitské a třicetileté války. Výpověď je o to závažnější, že se nejedná o pouhý názor redaktora časopisu odhadujícího cenzurní normy. Šafařík sám totiž působil na postu cenzora v „beletristickém a smíšeném oboru“, a ač to text citovaného dopisu nenapovídá, prakticky veškeré texty krásné literatury z Čech, včetně beletristických příspěvků do muzejního časopisu, procházely právě jeho cenzorskýma rukama.

Současný výzkum dějin literární cenzury a sociální regulace českých zemí rozeznává tři ideální typy cenzury (Wögerbauer a kol. 2015: 47–50). První polovinu 19. století můžeme vnímat jako období dominance modelu paternalistického, v němž byla klíčová předběžná cenzura. Jejím předmětem byla veškerá rukopisná produkce předtím, než jí bylo uděleno povolení k tisku, a veškerá dovážená knižní produkce ze zahraničí, dříve než jí bylo uděleno povolení k distribuci. Posuzování rukopisů umožňovalo modifikace textu na základě cenzorových požadavků ještě před samotným tiskem. Cenzurní řízení bylo v 1. polovině 19. století součástí státního aparátu, nepatřilo tedy do domény soudní moci, nemělo veřejnou povahu a jeho účastníci měli pouze omezené až minimální možnosti formálně se proti němu odvolat. Předpisy určující obsahovou stránku cenzurního řízení byly spíše obecné povahy, a dokonce ani ony neměly veřejný charakter. Důvodem k odepření imprimatur nemuselo být pouze překročení hranice zakázaného tématu, ale i estetická či obsahová (pod)průměrnost. Cenzura tak do určité míry vystupovala jako regulativ ne zcela rozvinutého literárního trhu i literární kritiky. Operovala zároveň s protekcionistickou představou nevzdělaného, nedokonale alfabetizovaného masového čtenáře, kterého je nutné vychovávat pomocí dobrých knih a naopak před špatnými knihami ho chránit. Klíčovou roli hrálo vyjádření cenzora, většinou experta zevnitř literárního pole, jakým byl například právě slavista a redaktor *Časopisu Českého museum* P. J. Šafařík (srov. *ibid.*: 223–250).

Nastíněné principy můžeme ukázat na dvou dalších případech týkajících se cenzurního řízení husitských látek. Roku 1830 usiloval intendant kočovné divadelní společnosti Ludwig Fiedler o povolení k tisku hry s názvem *Die Heldenbrücke oder die Hussiten vor Brück*, kterou

1 Státní okresní archiv (dále SOkA) Kutná Hora, Jan Erazim Vocel, inv. č. 192, P. J. Šafařík J. E. Vocelovi 29. 11. 1840. Poprvé přetištěno in Štátný 1905: 129.

sepsal spolu s jakýmsi Franzem Böckem. Rukopis, který byl následujícího roku autorům vrácen prostřednictvím žateckého krajského úřadu, odmítla pražská cenzura povolit k tisku právě s poukazem na příliš „malou literární hodnotu“<sup>2</sup>. V červnu 1847 byl zamítnut tisk *Životopisu Jana Žižky z Trocnova* od moravského rodáka Jindřicha Terebelského (v aktech uváděn s křestním jménem Johann) poté, co bylo dílo na základě dnes nezachovaného cenzurního posudku P. J. Šafaříka charakterizováno jako „vysoce závadný, od skutečných dějin se odchylojící lidový spis“<sup>3</sup>. Cenzurní vnímání tedy v Terebelského případě akcentovalo, že spis je určen lidovému, nevzdělanému čtenáři bez schopnosti historické kritiky či přístupu k jiným zdrojům a je zároveň „vysoce závadný“ – tedy pravděpodobně umožňuje nebezpečnou aktualizaci historické látky husitského období pro současnost. O potenciální závadnosti husitských témat informuje i přípis vídeňského policejního dvorského úřadu, kterým byl Terebelského rukopis předán k posouzení právě pražskému cenzorovi coby osobě schopné nejlépe odhadnout reakci čtenářského publika: období „husitských válek a náboženských zmatků v Čechách v 15. století“ bylo v úředním textu označeno jako „předmět, který sám o sobě již vyžaduje velmi pečlivě cenzurní posouzení“, a jako látka, která „možná vzbudí mnohé sympatie, jejichž podněcování není žádoucí“.<sup>4</sup>

Propracovanější argumentaci o škodlivosti znázorňování husitství nacházíme ve vyjádření profesora rakouských dějin Alberta Jägera ohledně zamýšleného výjevu bitvy u Lipan, který se měl stát součástí freskového cyklu z českých dějin v hlavním sále tehdy rekonstruovaného Belvederu na Pražském hradě. Vídeňský profesor označil husitské hnutí za „revoluci otrásající trůnem i oltářem“, která českému národu nepřinesla ani materiální, ani duchovní pokrok, nýbrž měla ničivé následky pro zemi v období rozkvětu za Karla IV. a položila základ k onomu duchu revolučního stranictví, jenž pak Čechy ovládal po dvě

2 „[...] viel zu wenig <schriftstellerischen Gehalt> >litterarischen Werth< [...]“. Národní archiv (dále NA), Presidium českého gubernia (dále PG), 1826–1830, kt. 1431, sign. 16/14, č. 5385 ex 1830; NA, PG, 1831–1835, kt. 1639, sign. 16/13, č. 2639 ex 1831.

3 „[...] die Drucklegung dieser höchst anstößigen, von der wahren Geschichte abweichenden Volksschrift [...]“ – NA, PG, 1846–1849, kt. 2227, sign. 16/13, č. 5202 ex 1847. Dílo vyšlo tiskem o tři léta později, po změně cenzurního řádu vlivem revoluce roku 1848 – Terebelský 1850.

4 „[...] die Hussitenkriege und die religiösen Wirren Böhmens im 15. Jahrhundert. Da dieser Gegenstand an sich schon eine sehr sorgfältige Censurbehandlung und [...] eine aufmerksame Prüfung vom provinziellen Standpunkte aus [...] fordert [...] und vielleicht manche Sympathien, deren Förderung nicht wünschenswert erscheint, in Anspruch zu nehmen geeignet ist [...]“. NA, PG, 1846–1849, kt. 2227, sign. 16/13, č. 4437 ex 1847.

staletí a kulminoval při svržení habsburské vlády roku 1619. Vyobrazení tohoto období proto podle Jägera nepřinese českému národu žádnou slávu a nemůže být povoleno z politických důvodů. To se týká i zobrazení lipanské bitvy, které by sice znázorňovalo porážku radikálního husitství, mohlo by se však stát i zdrojem nepatřičného sentimentu a zášťe a příliš by navíc upomínalo na ostatní, již dříve neschválené výjevy z husitských válek.<sup>5</sup>

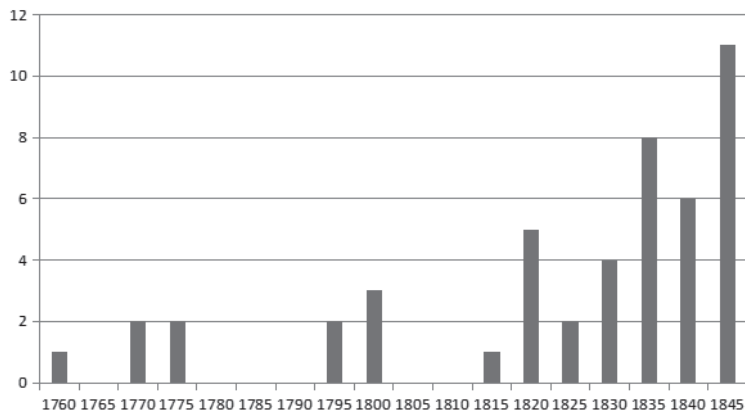
Jiný rukopis vztahující se k husitskému období, nazvaný *Důkladné ospravedlnění Kostnického dekretu*, o cenzurní povolení neúspěšně žádal dokonce třikrát. Dvakrát byl odmítnut v Praze, a to nejprve vzhledem k výpadům, které jeho autor údajně činil na adresu Kaspara Royka, penzionovaného guberniálního rady a autora čtyřsvazkových dějin kostnického sněmu, jejichž první dva díly byly roku 1785 přeloženy i do češtiny (Royko 1785), podruhé proto, že by spis „oživoval zastaralé náboženské rozbroje, zvláště mezi lidovými vrstvami“.<sup>6</sup> Potřetí byl rukopis předložen k cenzuře do Vídně, odtud byl ale zaslán k posouzení opět do Prahy a přes mírně kladné vyjádření cenzora Josefa Petra Dittricha, který v díle navrhol škrtly, opět odmítnut. Rovněž samotné dílo Kaspara Royka mělo komplikované osudy — obdrželo cenzurní povolení v období josefinské tolerance, na seznam zakázaných spisů se však dostalo během recenzurní akce v letech 1801–1803, při které byly opětovně přezkoumány spisy vyšlé během předchozích dvou desetiletí. V únoru 1816 bylo znovu povoleno, a to až do roku 1827, kdy na cenzurní úřad došla žádost o imprimatur k jeho novému vydání. Ta byla nejenže vyřízena záporně, ale přinesla s sebou i opětovný zákaz vydání prvního. Už od roku 1783 se navíc Roykovy *Geschichte der grossen allgemeinen Kirchenversammlung zu Kostnitz* nacházely na vatikánském indexu prohibít v rámci katolické církve.

V digitalizovaných seznamech cenzurních prohibít habsburské monarchie (Bachleitner—Syrový 2008—2013) a v archivních pramenech bylo možné identifikovat celkem 47 zákazů vztahujících

5 „[...] eine Thron und Altar erschüttende Revolution [...]“. Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Polizeihofstelle, kt. 1582, sign. H 82 ex 1844. Cyklus fresek navržený Společností vlasteneckých přátel umění v Čechách se později dočkal nového odmítnutí, a to roku 1849 ze strany císaře Františka Josefa I., pro implicitně protihabsburský charakter kompozice. Součástí výsledných návrhů, realizovaných od padesátých let žáky Christiana Rubena, se stal nakonec výjev bitvy u Lipan od Josefa Trenkwaldera — srov. Bažant 2006: 30–31, Zap 1868: 34–35)

6 „Nachdem aber dadurch der Einwurf, daß veraltete Religionsstreitigkeit dadurch wieder, und zwar insbesondere bei dem gemeinen Mann, aufgefrischt werde, — nicht beseitiget wird [...]“. NA, PG, 1816–1820, kt. 1046, sign. 16/58, č. 7202 ex 1816.

se k husitskému období — domácích rukopisů, knih dovážených ze zahraničí, recenzí těchto knih, litografií či starší domácí produkce. Znametelný je nárůst zakazů od třicátých let 19. století, související s nárůstem literární produkce jako takové i s rostoucí oblibou husitské tematiky u německých beletristů před rokem 1848 (srov. graf 1).



Přehled identifikovaných zakazů knih, rukopisů a litografií s husitskou tematikou v letech 1750–1848 (po pětiletích)

Jaká množina spisů byla naopak dobovou rakouskou cenzurou povolena? V případě v zahraničí tištěných knih musíme přesnou odpověď na tuto otázku přenechat dalšímu výzkumu — teprve podrobný výzkum periodických seznamů povolených spisů by dokázal zodpovědět, zda ta z děl, která registruje například monumentální přehled Arnošta Krause (1918, 1924), ale která nenalezneme mezi zakázanými, obdržela od rakouské cenzury povolení k prodeji, anebo se do habsburské monarchie, a tedy rovněž k jejím cenzurním orgánům, nikdy nedostala. Jiná je situace u titulů vyšlých na území monarchie, jež z principu musely povolení rakouské cenzury před tiskem obdržet.

Podrobně jsme informováni u již zmiňovaného básnického cyklu *Meč a kalich*. Jan Erazim Vocel přechodně upravil název na *Meč a slávu* (Sklenář 1981: 53), nakonec však ponechal titul původní. O osudu cenzurního řízení na počátku roku 1843 informují zachované Vocelovy deníky. Dne 16. ledna odevzdal rukopis na knižní revizní úřad, hned nazítří však navštívil cenzora Pavla Josefa Šafaříka a „obsah a posudek mého Meče & [kalicha, PP] mu podal“. Již 26. ledna vedl jednání s Pošpíšilovým podnikem ohledně tisku díla, ačkoli ho nazpět s cenzurním

povolením obdržel až 10. února. Když pak cenzura povolila i přílohy, odevzdal 9. března kompletní rukopis do tisku.<sup>7</sup>

Ve Vocelově pozůstatosti je zachován rovněž opis cenzurního posudku. P. J. Šafařík ve svém vyjádření zdůraznil, že v podání historické látky „zcela převládá básnická fikce a dějiny ustupují do romantického pozadí, proto historik nemůže toto dílo posuzovat svými měřítky“. Vzhledem ke své „čistě poetické tendenci“ je podle něj spis bezzávadný, jeho autor se pečlivě a citlivě vyhnul všem teologickým náznakům a o jeho loajálnosti katolického smýšlení nemůže být pochyb. Vocelovým dílem tak dosáhne podle Šafaříka česká literatura pravého obohacení a nehasnoucí ozdoby – i to je důvodem, proč má být jeho dílo povoleno. Cenzurní referent Franz Janko se s Šafaříkovým názorem ztotožnil a dílu udělil téhož dne 8. února imprimatur.<sup>8</sup>

Ve Vocelově případě tedy k cenzurnímu povolení přispěla vedle konformity autora s cenzurními normami (po Šafaříkově rezignaci na funkci cenzora roku 1847 byl právě Vocel vážným kandidátem na uprázdněný post)<sup>9</sup> i promyšlená argumentační strategie cenzurního posudku. V jiných případech umožnily vydání děl tematizujících husitské období textové úpravy, ať již vykonané v anticipaci cenzurních norem, anebo jako bezprostřední důsledek cenzury. Dalibor Tureček (2001: 124–132) porovnal německý originál Kotzebuových *Die Hussiten vor Naumburg im Jahre 1432* s českým překladem Jana Hýbly, vyšlým s cenzurním povolením roku 1819. Hýblova verze výrazně zjednodušila konstelační schéma, když namísto líčení zmanipulovaného Husova procesu a jeho mučednické smrti, pro domácí cenzuru zjevně nepřijatelného, vysvětlovala jednání husitů jen blíže neurčeným předchozím pleněním českých zemí ze strany Sasů.<sup>10</sup>

Dalším případem je román Karla Sabiny s původním názvem *Husité*, týkající se života pozdějšího husitského vojevůdce, který byl

7 SOkA Kutná Hora, Jan Erazim Vocel, inv. č. 12, Zápiskník 1833–1843.

8 „[...] die dichterische Fiktion darin durchaus vorherrscht, die Geschichte in den romantischen Hintergrund zurücktritt, daher der Historiker seinen Maaßstab an dieses Werk keineswegs legen kann. [...] seiner rein **poetischen Tendenz** [...]“. SOkA Kutná Hora, Jan Erazim Vocel, inv. č. 465, Recenze [sic] bás. díla Meč a kalich.

9 Sklenář 1981: 77–79, srov. též SOkA Kutná Hora, Jan Erazim Vocel, inv. č. 249, knižní revizní úřad J. E. Vocelovi 26. 7. 1847.

10 Zatímco se lipské a augšpurské vydání Kotzebuova dramatu z let 1803 a 1804 ocitlo na rakouských cenzurních indexech, vyšlo současně s nimi roku 1804 ve vídeňském Wallishausserově knihkupectví vydání povolené, u něhož bychom mohli předpokládat cenzurní modifikace. Toto vydání nám bylo bohužel nedostupné, vídeňské vydání z roku 1811 ovšem klíčovou heroldovu řeč v sedmém výstupu prvního dějství (Kotzebue 1811: 20–24) reprodukuje, na rozdíl od Hýblova převodu, v nezkráceném znění.



z cenzurních důvodů přepracován údajně pětkrát. Z těchto úprav můžeme vyčíst snahu odstraňovat kontroverzní témata přinejmenším z názvů: roku 1844 byl nakonec cyklus přepracován do cyklu povídek pod neutrálním názvem *Obrazy ze 14. a 15. věku*, přičemž vydávání zůstalo — snad opět z cenzurních důvodů — po vytištění čtyř dílů ze zamýšlených šesti nedokončeno (Tučková 1951: 67–70, Charypar 2010: 120–121, Kazbunda 2006: 51–53). Známe i případ úplné eliminace husitské motiviky: Báseň Františka Šíra „Bitva na Žižkově u Prahy“ (1817), volná adaptace básně „Lützow’s wilde verwegene Jagd“ z pera Theodora Körnera, nemohla být tištěna a byla šířena pouze formou rukopisných opisů; vydána mohla být až ve chvíli, kdy Šír v úpravě pro almanach *Dennice aneb Novoročenka na r. 1825* postavu Žižky nahradil Jaroslavem ze Šternberka, údajným vítězem nad Tatary v bitvě u Olomouce (Truhlář 1882: 193–194).

Do zdlouhavého konfliktu s cenzurou se dostal i František Palacký při vydávání husitského dílu svých *Geschichte von Böhmen*, ke kterým se vyjadřovalo hned několik instancí vídeňské cenzurní správy. Historik měl oproti svým současníkům výhodu díky svým příznivým stykům se špičkami guberniální i státní správy, ve prospěch povolení rukopisu se tak zaszazoval například státní ministr František Antonín Kolovrat-Libštejnský. Příslušný díl nakonec mohl být roku 1845 vydán po dílčích cenzurních škrtech (srov. podrobněji Köpl 1898; Kořalka 1998: 164–165, 191–192, 213–216, 219, 221–228, 324; Wögerbauer a kol. 2015: 260–261). Naopak tisk Palackého spisu *Předchůdcové husitství v Čechách* byl na základě argumentů pražské arcibiskupské konzistoře i vídeňské teologické cenzury koncem roku 1844 fakticky zamítnut. Roku 1846 vyšel v německém překladu v Lipsku, a to pod jménem lužickosrbského nakladatele Jana Petra Jordana, který opakovaně před rokem 1848 vydával české spisy zakázané rakouskou cenzurou. V dalším lipském nakladatelství Oskara Leinera vyšel stejného roku historický spis *Ján Hus z Husince*, pocházející patrně od Karla Sabiny; již dříve byl v Lipsku vydán román pražského židovského spisovatele Ignaze Jeittelese (Juliese Seidlitze) *Böhmen vor vierhundert Jahren*. Do Saska se konečně uchýlili i českoněmečtí básníci Moritz Hartmann a Alfred Meißner, jejichž v Lipsku vydaná díla *Kelch und Schwert* a *Žižka* tvoří vrcholy předběžnového zpracování husitské látky s aktualizující politickou tendencí. Obě díla vyšla bez povolení rakouských cenzurních orgánů, pro distribuci v habsburské monarchii byla zakázána a jejich ohlas byl policejně sledován.<sup>11</sup>

11 Srov. NA, PG, 1841–1845, kt. 2004, sign. 16/10d; NA, PG, 1846–1849, kt. 2227, sign. 10c.

Břežnová revoluce roku 1848, která s sebou přinesla pád instituce předběžné cenzury, jednak odstranila cenzurní překážky pro recepce těchto exilových děl, jednak umožnila i vznik nových literárních tematizací husitské epochy. Zvláště od podzimu 1848 husitská tematika doslova expandovala na divadelní jeviště (srov. Černý, ed. 1969: 334–335) a v období nastávající reakce plnily husitské hry funkci ezopských odkazů k nedávné revoluční době. Toto období netrvalo dlouho – již od února 1850 začala být právě v reakci na husitské hry Josefa Kajetána Tyla znovuzaváděna předběžná cenzura divadelních inscenací (Wögerbauer a kol. 2015: 408–411). Právě literární produkce tohoto krátkého období však, spolu s popularizací Palackého *Dějiny*, rozhodným způsobem zajistila husitskému období pevné místo v historickém vědomí.

## Prameny

KOTTZEBUE, August

1811 *Theater von Kotzebue. Zwanzigster Theil. Die Hussiten vor Naumburg – Hugo Grotius – Der Schauspieler wider Willen* (Wien: Anton Doll)

ROYKO, Kaspar

1785 *Hystorye Welikého Sněmu Kostnického*, přel. Václav Petrýn [= Stach], sv. 1–2 (Praha: Jan Josef Diesbach) [1782–1783]

TEREBELSKÝ, Jindřich

1850 *Život Jana Žižky z Trocnowa, slowútného wůdce Tábořských bratřj* (Olomouc: Eduard Hölzl)

ZAP, Karel Vladislav

1868 *Popis královského hradu, hlavního chrámu u sv. Víta a všech jiných kostelův a světských stavení na Hradčanech v Praze* (Praha: I. L. Kober)

## Literatura

BACHLEITNER, Norbert – SYROVY, Daniel

2008–2013 „Verpönt, Verdrängt – Vergessen? Eine Datenbank zur Erfassung der in Österreich zwischen 1750 und 1848 verbotenen Bücher“, <http://univie.ac.at/zensur> [přístup 1. 8. 2015]

BAŽANT, Jan

2006 *Pražský Belvédér a severská renesance* (Praha: Academia)

ČERNÝ, František (ed.)

1969 *Dějiny českého divadla 2. Národní obrození* (Praha: Academia)

CHARYPAR, Michal

2010 *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce. Textová příbuzenství jako zdroj smyslu a poznání* (Praha: Academia)

KAZBUNDA, Karel

2006 *Sabina. Neuzavřený případ policejního konfidenta*, ed. Martin Kučera (Praha: Karolinum)

KÖPL, Karel

1898 „Palacký und die Censur“, in *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého* (Praha: Matice česká), s. 646–688

KOŘALKA, Jiří

1998 *František Palacký (1798–1876). Životopis* (Praha: Argo)

KRAUS, Arnošt

1918 *Husitství v literatuře, zvláště německé 2. Husitství v literatuře barokní a osvícenské* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

1924 *Husitství v literatuře, zejména německé 3. Husitství v literatuře devatenáctého století* (Praha: Česká akademie věd a umění)

SKLENÁŘ, Karel

1981 *Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie* (Praha: Melantrich)

ŠŤASTNÝ, Jaroslav

1905 „Starosti redaktora ČČMus. Pavla Jos. Šafaříka o název Vocelovy básně ‚Meč a kalich‘ roku 1840“, *Časopis Musea Království českého* 79, s. 128–129

TRUHLÁŘ, Antonín

1882 „Josef Chmela. Pokus životopisný“, *Časopis Musea Království českého* 56, s. 3–25, 185–201, 353–363

TUČKOVÁ, Miroslava

1951 „Nově objevené dílo Karla Sabiny“, *Slovesná věda* 4, s. 67–70

TUREČEK, Dalibor

2001 *Rozporuplná sounáležitost. Německojazyčné kontexty obrozeneckého dramatu* (Praha: Divadelní ústav)

WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.

2015 *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře, 1749–2014* (Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR)

## **“The Revolution That Shakes the Throne and the Altar.” The Image of Hussitism in Censorship Documents of the First Half of the 19<sup>th</sup> Century**

This paper covers censorship in the Austrian Empire in the first half of the 19<sup>th</sup> century. Working from several examples, it focuses on state censors' approach to the historical concepts of the Hussite movement and to its literary representations. These were often suppressed by 19<sup>th</sup> century censorship offices, especially when they used updated political and religious references to the Hussite Revolution. One reason for their censorship could also lie in the presumable low aesthetic quality of the texts; this would also fit with the “paternalistic” system of censorship in the pre-1848 period. Forty-seven bans relating to the Hussite movement can be identified in Austrian censorship lists and other archive sources. The paper also comments on specific cases in which the publishing of representations of the Hussite movement was allowed. Besides authors' conformity with censorship norms, informal contacts between authors and censors or other state officers may also have contributed to these cases of indulgence by the censors. In other cases, modifications to the texts, either in accord with censorship norms or as an immediate output of the pre-publication censorship review, enabled these texts' publication.

# Podoby tiskové cenzury za první světové války (na příkladu husovských tisků)<sup>1</sup>

— Michal Charypar —

Oslavy pětistého výročí upálení mistra Jana Husa v roce 1915, k nimž se česká společnost připravovala mnoho let a které nakonec připadly na patrně nejtěžší rok první světové války, patřily z pohledu rakousko-uherské monarchie k ožehavým událostem a byly též sledovány vládními úřady. Dne 28. června 1915 nechal český místodržitel Max Julius Coudenhove svým podřízeným úřadům rozeslat oběžník týkající se kontroly chystaných oslav. Nařídil předběžná opatření proti možným sporům a kontroverzím zejména národnostního a náboženského rázu a zakázal všechna veřejná shromáždění včetně bohoslužeb apod., která by sledovala tendenci k husovské propagandě (Sborník dokumentů 1994: 100–101, 164). O dva dny dříve vydalo podobný oběžník i moravské místodržitelství v Brně.

Z veřejných akcí týkajících se oslav Husova výročí se v odborné literatuře připomínají nejčastěji okolnosti kolem odhalení Šalounova pomníku Jana Husa na Staroměstském náměstí 6. července 1915. K jeho oficiálnímu představení široké veřejnosti fakticky nedošlo, povoleny byly

---

1 Za připomínky k této stati děkuji Petru Píšovi a Ivě Krejčové.

jen dílčí oslavné akce v uzavřených prostorách: „valná hromada Spolku [pro zbudování pomníku Mistra Jana Husi, M. Ch.], slavnostní schůze univerzity, představení *Jana Roháče* ve Vinohradském divadle a malá husovská výstavka v místnostech Kostnické jednoty“ (Hojda—Pokorný 1996: 90; dále srov. Žipek 1930: 8—9; Šebek 2012: 143). Teprve v průběhu dvacátých let byl pomník doplněn o některé chybějící atributy, např. o kalich. Dalším známým případem je řeč T. G. Masaryka, přenesená v Curychu 4. července a poté v Ženevě 6. července 1915, o níž některé prameny uvádějí, že v ní byl poprvé vysloven požadavek české samostatnosti a že touto řečí byl dán i nový směr Masarykově politicky propagační činnosti v emigraci (Žipek 1930: 10—11; Šebek 2012: 144; Šedivý 2014: 178—179). V polovině srpna byl v Rakousku na T. G. Masaryka pro jeho řeč vydán zatykač (Tobolka 2008: 66). Zprávy o něm a jeho činnosti byly následně cenzurovány.

K Husovu jubileu bylo uchystáno i značné množství tištěných textů. Jen počet neperiodických tisků — knih, edic, sborníků, brožur, samostatně tištěných studií či přednášek, letáků, plakátů atd. — převyšoval v inkriminovaném desetiletí jednu stovku. K tomu je třeba připočítat i četné články v periodikách. Určitá, byť při množství toho, co vyšlo, spíše malá část těchto husovských tisků se nevyhnula cenzurním zásahům.

Z pohledu vývoje systému cenzury v rakouském mocnářství se v době tzv. velké či první světové války křížilo hned několik cenzurních uzancí. Zejména se jedná o předválečný systém následné cenzury, který však nepřestal platit ani během války, a systém válečné předběžné cenzury (systémový přehled úzu rakouské tiskové cenzury v daném období podává publikace Wögerbauer a kol. 2015: 477—560, zvl. 546n). Různé typy dobových cenzurních postupů popíšeme v dalším textu na základě čtyř případů neperiodických husitů z let 1914 a 1915.

## 1.

Zásahy předválečné následné cenzury se týkaly už vytištěných textů, jež mohly být počínaje okamžikem jejich vydání konfiskovány policií nebo státním zastupitelstvím. To v praxi znamenalo zákaz distribuce díla, policejní zabavení všech dostupných výtisků a návrh na jejich zničení. Jeden z obou úřadů vždy vyhotovil návrh konfiskačního nálezu a zaslal jej tiskovému soudu k rozhodnutí. Soud v drtivé většině případů nálezy potvrdoval, k zamítnutí docházelo zřídka. Potvrzené konfiskační nálezy na tiskopisy byly soustavně registrovány v úředních

věstnicích (v této stati vycházíme z *Amtsblatt zur Wiener Zeitung*). Z právního hlediska se u konfiskací tiskopisů jednalo o tzv. objektivní řízení trestní. Objektivní řízení se vedlo proti textu jako objektu šetření, nikoli proti osobám jako subjektům. Při standardních konfiskacích tak osoby nebyly stíhány. Vlastním trestem byla finanční ztráta, jež vznikla nakladateli či tiskaři znemožněním prodeje a zničením vytištěného nákladu zabavené tiskoviny.

Brožura Theodora Bartoška *Jak oslavit Husovo jubileum v roce 1915?* (Bartošek 1914), předjímající antikatolický postoj k chystané události, byla konfiskována předválečnou následnou cenzurou.<sup>2</sup> K jejímu zákazu pražskou policií došlo počátkem července 1914, několik dnů po atentátu na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este, kdy ještě nebyl ustaven nový válečný systém předběžné cenzury. Zabavení brožury potvrdil 8. července zemský trestní soud v Praze. Konfiskační nále z textu vymezoval závadná místa a určoval zákonné zdůvodnění konfiskace pro porušení konkrétních článků trestního a/nebo tiskového zákona. V případě jmenované Bartoškovy brožury šlo o tři pasáže, v nichž byl shledán přečin popuzování k zášti proti skupinám (třídám obyvatelstva, korporacím aj.) a proti náboženství podle §302 a 303 trestního zákona z roku 1852. Dochovaný cenzurní výtisk se zaškrtnutými závadnými místy nám umožňuje přesněji určit důvod postihu. Obsahem cenzurovaných pasáží bylo například vnímání soch Panny Marie Vítězné jako symbolů protireformace a jezuitských procesů, kritické zpochybnění sv. Jana Nepomuckého, symbolická vyprázdňenost katolických obřadů a zkorumpovanost a zbytečnost církve.

Protiklerikální obsah brožury *Jak oslavit Husovo jubileum v roce 1915?* ovšem těsně souvisí též s ideovým zaměřením jejího autora. Theodor Bartošek byl jedním z vůdčích činovníků české sekce mezinárodního bezvěreckého hnutí Volná myšlenka, jehož nákladem také tento text vyšel. Za brožuru konfiskovanou v objektivním řízení trestním nemohl být osobně stíhán, nicméně jeho veřejná činnost celkově byla důvodem k tomu, že v létě a na podzim 1914 úřady jednaly o jeho policejní internaci (spolu s dalšími členy Volné myšlenky Juliem Myslíkem a Václavem Boučkem). Místodržitel hrabě Franz Anton Thun-Hohenstein nakonec návrh na internování zamítl. Roku 1915 však byla Volná myšlenka jako instituce v Rakousku-Uhersku zakázána a její česká sekce byla rozpuštěna (Kudláč 2006: 40–42).

2 PPŘ, kt 2317, sign. P/69/129 [s cenzurním výtiskem]; VSZ, kt 466, sign. III F 18/14 (brožura).

## 2.

Konfiskace neperiodických tisků vydaných v době války byly spíše vzácné, neboť nově publikované texty obvykle podléhaly válečné předběžné cenzuře (o ní viz níže). Konfiskace prostřednictvím následné cenzury ale byly poměrně časté u předválečných tisků, jež se dříve směly prodávat (často i mnoho let), ale s vypuknutím války se staly závadnými a bylo třeba zakročit proti jejich další distribuci. Rovněž v oblasti hesitík lze nalézt několik příkladů předválečných tisků zakázaných zejména v letech 1915 a 1916.

V řeči evangelického kazatele a publicisty Františka Urbánka *Hus a husitismus* (1898), tištěné jako samostatná brožura, bylo důvodem ke konfiskaci následnou cenzurou v září 1915 hned sedm závadných míst porušujících opět §302 a 303 trestního zákona.<sup>3</sup> Znamenalo to, že od svého uvedení na knižní trh se řeč mohla volně distribuovat a prodávat po celých sedmáct let, než byla zakázána. Obsahem cenzurovaných míst je mimo jiné tvrzení o historické neukotvenosti katolické církve, názor, že Viklefovo i Husovo myšlení se částečně zakládalo na učení sv. Augustina, jež kostnický koncil fakticky popřel svým verdiktem nad Husem, dále výroky o praktikách katolické církve, jež se neslučují s křesťanským učením a měly by být bojkotovány (například ve vztahu k Husově kritice odpustků), aj. Vypuštěním dvou závadných míst na straně 27, jež tu vyznačujeme hranatými závorkami, by z textu nejen zmizela myšlenka historického odtržení Slovanů od Říma, ale z negativního vyjádření o církvi ve vztahu k reformaci by se zjevně stalo vyjádření pozitivní:

[Nadešla doba, že Čechové učinili to, co veliká většina Slovanů již dávno provedla (kromě Poláků): odtrhli se od Říma. Pro Slovaný není místa v Římě. Není tam vůbec místa pro žádný probuzený lid; ale i tam jednou bude svítit veliké světlo.] Však i římské církvi reformace v Evropě prospěla; ačkoli národové čekali mnoho od koncilií reformních, přece učiněno aspoň něco — konečné rozluštění ovšem bylo takové, jakého se kostničití otcové nenadáli: Trident a Vatikán, ještě větší vzrůst [autority papežské a poklesnutí autority boží i] autority církevních sněmů (Urbánek 1898: 27).

3 PM, kt 5247, sign. 8/4/10/79 [s cenzurním výtiskem]; VSZ, kt 466, sign. III F 18–15/15 (brožury).



Podrobnější cenzurní manipulace se smyslem textu však u konfiskátů obecně měla jen malý význam, neboť i jediné závadné místo znamenalo zákaz pro celý text. Cenzurní škrty mohly být jen vodítkem pro uspořádání nového, opraveného vydání konfiskátu, k tomu však v daném případě podle všeho nedošlo. Zákaz uplatněný sedmnáct let po zveřejnění textu měl zjevně minimální dopad na jeho veřejnou recepci (zabaveno bylo podle policejních záznamů jen 61 nerozprodaných exemplářů) a pro autora nebyl dostatečnou motivací k jeho přeepsání.

### 3.

Třetí skupinu cenzurovaných textů tvoří tisky postižené předběžnou cenzurou, zřízenou v průběhu léta a podzimu 1914 a fungující po dobu války do října 1918. Ve srovnání s předválečným územ je zde několik podstatných rozdílů. Předběžná cenzura neprováděla konfiskace. Intervenovala už v sazbě před vydáním díla (v kartáčových obtazích). Závadný text byl za asistence policie odstraněn přímo ze sazby, a do tištěného textu tedy nemohl proniknout. Ve finálním výtisku pak zůstala tzv. bílá místa. Ta se objevovala už v předválečné následné cenzuře, avšak tam panovala — zejména v oblasti periodik, na něž se cenzura orientovala především — praxe vytváření opravených čísel novin atd., kde se zhotovovala nová sazba a vymazaná místa se přetiskovala (buď novým textem, nebo nápisem „zabaveno“). Předběžná cenzura naproti tomu tiskovou opravu neumožňovala, opravená vydání periodik ani knih nevznikala a zásahy se zpravidla prováděly v jediné existující sazbě.

Velmi individuálně se v době války zacházelo s trestnou odpovědností osob za závadný tisk. Až do konce války v tomto směru nebyla vydána žádná závazná regule. Sama předběžná (preventivní) cenzura měla zabráňovat vzniku trestného činu spáchaného obsahem tiskopisu. Do cenzurního řízení proto zpravidla nebyval — zcela odlišně od předválečného konfiskačního úzu — zahrnován soud. Nemusely se pak také zveřejňovat zákonné důvody cenzurních zásahů ani záznamy o nich. Ve srovnání s konfiskační praxí v systému následné cenzury tak byla k zásahům předběžné cenzury pořizována pouze minimální dokumentace. Zřetelnou stopou po zásazích předběžné cenzury bývají zpravidla vymazaná textová místa v tiscích vydaných za války, jinak zůstávala činnost cenzury spíše skrytá.

Mezi významná husitika postižená předběžnou válečnou cenzurou patří reprezentační sborník *Mistr Jan Hus v životě a památkách*

*českého lidu* (Žalud 1915), nákladně vypravená publikace redigovaná historikem Augustinem Žaludem, která zahrnuje pětici studií o Husovi v dějinách a kultuře z pera Kamila Krofty, Josefa Hanuše, Josefa Holečka, Václava Viléma Štecha a F. X. Šaldy a rozsáhlou obrazovou přílohu. V publikaci lze napočítat celkem 25 vymazaných míst v rozsahu od dvou slov až po více než půl strany. Z toho 21 se týká studií Josefa Holečka „Husův kraj a lid“ (11 míst) a Josefa Hanuše „M. Jan Hus a husitství za pobělohorské protireformace“ (10 míst), jedna delší pasáž byla pak odstraněna z Kroftova textu, ze Šaldova textu o husovských tématech v moderní literatuře dvě kratší místa (jedná se o dvě citace husovských básní od Antonína Jaroslava Puchmajera a Václava Šolce) a jedno místo zmizelo i z krátkého doslovu redaktora Žaluda; do Štechovy stati o výtvarných reprezentacích Husa cenzura nezasáhla.

Cenzurovaná místa Žaludova sborníku se ve shodě s dobovým územ netýkala historických skutečností souvisejících s Husem, ale především aktualizací narážek mimo jiné hovořících o napjatých česko-německých vztazích v monarchii a utlačování českého národa, kritizujících katolictví jako hlavní státní náboženství nebo zmiňujících nepřátelské mocnosti. Pasáž o získání české většiny na pražské univerzitě Husovou zásluhou (v Kroftově stati) obsahovala úvahu o tom, že Češi by v Čechách měli být přirozeně privilegovaným národem a nepodléhat Němcům. Jedno z označených míst u F. X. Šaldy eliminovalo dokonce protiněmecký výrok ve sto let staré Puchmajerově básni. U Hanuše se jednalo mimo jiné o polemiku Františka Palackého s německonacionálním historikem Konstantinem Höflerem o význam Husa a o Palackého pozitivní chápání husitství a dále o místa přirovnávající Husa k církevním mučedníkům, ale také k Havlíčkovi. Ve stati J. Holečka pak šlo zvláště o pasáže o nesamostatném smýšlení soudobých katolických kněží (v porovnání s Husem a jeho dobou) a zmínky o nepřátelených státech, zejména Rusku a kvůli sarajevskému atentátu také Srbsku.

Roku 1923 byly cenzurované pasáže souborně publikovány pod názvem *Konfiskovaných rakouskou cenzurou šestadvacet míst v díle Mistr Jan Hus v životě a památkách lidu českého* (Konfiskovaných... 1923). Brožura o šesti listech, potištěných jen po jedné straně, byla připravena jako reprint původní sazby, takže prvorepublikový čtenář měl možnost zakázaná místa vystříhat a vlepít si je do své knihy (jeden takový výtisk Žaludova sborníku se nachází v pražské Národní knihovně). Ve skutečnosti brožura uvádí jen 23 konfiskovaných míst (pasáže na s. 17–18, 44–45 a 109–110 původního tisku se mylně počítají vždy jako dvě

položky), naopak dvě krátká místa na s. 33 a 42 z Hanušovy stati zde zahrnuta nejsou a jejich znění patrně už dnes nelze určit. Vzácně se též dochovaly dvojí kartáčové obtahy knihy s cenzurními poznámkami, jež se však počínají až od strany 49.<sup>4</sup> Jde v obou případech o touž sazbu, přičemž druhý (pozdější) obtah je totožný s finálním textem a znění konfiskovaných míst v prvním obtahu (18, jež bylo ve výseku knihy možné ověřit) zcela souhlasí se zněním brožury z roku 1923. Novou informací, již první cenzurní obtah poskytuje, jsou četná další místa podtržená v textu nebo zatržená po straně, u nichž patrně cenzor váhal, nakonec je však neoznačil jako závadná.

#### 4.

Zvláštní skupinou jsou tisky podléhající církevní cenзуře, hlavně v katolické oblasti. Šlo o předběžnou cenзуru, jež v rámci katolické církve fungovala bez větších změn už od první poloviny devatenáctého století a v některých ohledech připomínala i světskou (státní) předběžnou cenзуru před rokem 1848. Cenзурou musely povinně projít všechny texty (zde katolických kněží), než mohly být vytištěny. Cenzor tedy nevydával zákaz, ale pouze uděloval povolení; pokud je neudělil, byl text automaticky postižen. Imprimatur stvrzovalo rovněž věroučnou nezávadnost díla a bylo v tomto smyslu i jakousi značkou kvality, jež mohla napomoci ke zlepšení odbytu; naopak vydával-li katolický autor mimo církevní cenзуru (pod kontrolou státní cenзury), ocitl se mimo doménu katolické církve a o výhodu oficiálního tisku přicházel. Povolný text mohl vyjít jen ve schválené podobě, tj. nebylo třeba v něm vyznačovat cenзurní zásahy formou bílých míst ani jinak. Tyto zásahy, pokud k nim došlo, zůstaly pro veřejnost skryté.

Příkladem cenзurované knihy (ve smyslu uděleného povolení) zde může být souhrnná monografie o Husově životě a díle od brněnského kněze a historika Jana (Evangelisty) Sedláka *Mistr Jan Hus* (1915). Cenзurní schválení dokládá církevní imprimatur, vytištěné za titulní stranou: „Nihil obstat. / Can. V. Müller, censor. / Imprimatur. / Praga, die 22. Octobris 1915, N. 14677. / Dr. Joannes N. Sedlák, vicarius generalis“ (Sedlák 1915). Udělení imprimatur potvrdil generální vikář a od roku 1917 pražský biskup Jan Nepomuk Sedlák, jehož jméno se shodovalo s autorovým.

4 PPŘ, kt 2256, sign. P/7/72.

Kniha byla tedy povolena bez omezení, to však nevyklučuje starší intervence katolických představitelů v době jejího vzniku a dokončování. Z cenzurního pohledu jsou navíc zajímavé i širší okolnosti jejího vydání. Podnětem k práci na knize byla cena vypsaná roku 1910 Českou akademií věd a umění. Na podzim 1913 vyjádřil předlitavský ministr kultury a vyučování a činovník křesťansko-sociální strany Max Hussarek von Heinlein ve dvou listech místopředsedě F. A. Thunovi obavu z toho, že se úkolu jako jediný přihlášený ujal právě katolický kněz Sedlák. V lednu 1914 však Hussarka ujišťoval biskup z Hradce Králové Josef Doubrava o tom, že Sedlákův text má naopak u veřejnosti podpořit vnímání Husa z katolického pohledu (Beran 1965: 75–80). Jak píše archivář Jiří Beran, kontakt se Sedlákem účelově už na sklonku roku 1910, krátce po vypsaní soutěže, navázalo katolické nakladatelství Tisková liga na doporučení pražského arcibiskupa a kardinála Lva Skrbenského z Hříště (ibid: 55). Kniha byla tedy cíleně angažovaným podnikem. S tím se ostatně neskrýval ani sám Sedlák ve své předmluvě a konstatovala to i dobová recenze Kamila Krofity (Krofta 1916: 178–179). Sedlák vypsanou cenu nezískal. Vítězem soutěže se stala teprve roku 1918 několikasvazková monografie Václava Novotného a Vlastimila Kybala, která pak vycházela během následující dekády. I tyto vnější okolnosti patří k dobovému cenzurnímu uvažování a doplňují naše povědomí o něm.

Rozbor dalších známých dobových případů cenzurovaných husitik přesahuje možnosti tohoto příspěvku. Jmenujme z nich alespoň konfiskace řeči T. G. Masaryka *Mistr Jan Hus a česká reformace* (1910, zákaz 1916), básnické sbírky časlavského teologa Františka Kozáka *V záři plamenů kostnických* (dvojí vydání a zákaz 1915) nebo sci-fi *Telefonická rozmluva Čecha s obyvatelům planety Martu. Ke dnům Husovým* (tisk i zákaz 1914), satirického ohlasu husovských oslav signovaného šifrou A. B. Jako překvapivá se jeví skutečnost, že zjištělné cenzurní zásahy nacházíme jen u malé části dobových husitik (méně než u 10 %), a to častěji z náboženských než z nacionálních příčin. I u textů bez viditelných zásahů je ovšem nutné počítat s vlivem autocenzury. K okolnostem v širším smyslu cenzurním patří také pozdržení vydání, o němž, bohužel nekonkrétně, hovoří například Arnošt Vilém Kraus v komentářích k prvním dvěma dílům kompendia *Husitství v literatuře, zejména německé* (1917, 1918).

Existence dalších cenzurních kauz mezi válečnými husitiky je však pravděpodobná. Například u monografie literárního historika a člena Volné myšlenky Františka Václava Krejčího *Jan Hus* (1915) není znám záznam o konfiskaci, ani zde není patrná stopa po zásahu předběžné

cenzury. Přesto však autor v druhém, poválečném vydání o knize tvrdí: „Že některé její partie propadly konfiskaci, nemůže překvapit; spíše snad bylo by možno divit se, že tužka censorova neřádila v ní krutěji“ (Krejčí 1925: [3]). Autor se mohl i mýlit — o zákulisí úředních jednání často nebyly postižené osoby podrobně zpravovány. Zůstává však faktem, že bližší okolnosti některých cenzurních kauz se zřejmě už nedozvíme.

## **Prameny**

### **Archivní prameny**

- PM      Národní archiv, fond Presidium místodržitelství (1911–1920)  
PPŘ     Národní archiv, fond Presidium policejního ředitelství Praha (1908–1915)  
VSZ     Národní archiv, fond Vrchní státní zastupitelství Praha

### **Tištěné prameny**

BARTOŠEK, Theodor

1914 *Jak oslaviti Husovo jubileum v roce 1915?* (Praha: Volná myšlenka)

#### KONFISKOVANÝCH...

1923 *Konfiskovaných rakouskou cenzurou šestadvacet míst v díle Mistr Jan Hus v životě a památkách lidu českého, vydaném nákladem Českého čtenáře roku 1915* (Praha: Český čtenář)

KREJČÍ, František Václav

1925 *Jan Hus* (Praha: Antonín Svěcený)

#### SBORNÍK DOKUMENTŮ

1994 *Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914–1918 2. Rok 1915* (Praha: Státní ústřední archiv)

SEDLÁK, Jan (Evangelista)

1915 *M. Jan Hus* (Praha: Dědictví sv. Prokopa)

TOBOLKA, Zdeněk Václav

2008 *Můj deník z první světové války*, ed. Martin Kučera (Praha: Karolinum)

URBÁNEK, František

1898 *Hus a husitismus. Předneseno v Konviktě dne 2. července 1898* (Praha: Akademický evangelický spolek Jeroným)

ŽALUD, Augustin (ed.)

1915 *Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu* (Praha: Český čtenář)

## Literatura

BERAN, Jiří

1965 *Z dějin vědeckého bádání o M. Janu Husovi v letech 1890–1918* (Praha: ČSAV)

HOJDA, Zdeněk — POKORNÝ, Jiří

1996 *Pomníky a zapomínky* (Praha/Litomyšl: Paseka)

KROFTA, Kamil

1916 „Jan Sedlák, M. Jan Hus“, *Český časopis historický* 22, č. 1, s. 158–179

KUDLÁČ, Antonín K. K.

2005 *Příběh(y) Volné myšlenky* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

ŠEBEK, Jaroslav

2012 „Ideové a politizující reflexe husovské tradice v 19. a na počátku 20. století“, in Tomáš Butta (ed.): *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dnešku* (Praha: Církev československá husitská), s. 139–145

ŠEDIVÝ, Ivan

2014 *Češi, české země a Velká válka 1914–1918* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

WÖGERBAUER, Michael a kol.

2015 *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014 1. 1749–1938* (Praha: Academia — Ústav pro českou literaturu AV ČR)

ŽIPEK, Alois

1930 „Husův rok“, in idem (ed.): *Domov za války (svědectví účastníků)* 2 (Praha: Pokrok), s. 7–11

## First World War Censorship — The Case of John Hus

This study surveys the main types of censorship in use in the period from 1910 to 1915 in the Czech Lands (then part of Austria-Hungary). 1915 saw the 500<sup>th</sup> anniversary of the death of Jan Hus, who was burnt at the stake in Constanz in 1415 due to a death sentence from a church council. Hus's name was connected during World War One with the Czech National Revival, and moreover it was controversial from the Catholic point of view. This made the Hus anniversary in 1915 — which was simultaneously the cruelest year of the Great War—a closely, anxiously watched event. Although most texts proposed for this event were not censored, quite a few of them (possibly as many as twenty) were nevertheless subjected to various forms of censorship. The study discusses four types of intervention by censors, providing an example of each: 1) texts that could be printed before the war, but were banned ex post after 1914; 2) texts printed during the war years and confiscated by ex post censorship; 3) texts that could not be printed during the war due to preventive state censorship; 4) texts subjected to preventive censorship by the Catholic Church. The

Church's censorship system in the era still remained factually unchanged relative to the early 19th century (censorship here was an automatic part of the process preceding any work's publication—"censored" thus actually meant "approved by the Church for print").

# Hus v české poezii devatenáctého století

— Robert Kolár — Petr Plecháč —

Cílem následujícího příspěvku je představit on-line aplikaci pro vyhledávání klíčových slov a ukázat její možnosti na příkladu klíčového slova „Hus“.

Zdarma přístupná aplikace *Hex* byla vytvořena pro vyhledávání v textech *Korpusu českého verše* (Plecháč 2014). *Korpus českého verše* (KČV) je lemmatizovaný, foneticky, morfologicky, metricky a stroficky anotovaný korpus české poezie devatenáctého a počátku dvacátého století. Tj. ke každé slovní jednotce v korpusu je připojena informace o jejím základním slovním tvaru (lemma), fonetickém přepisu a gramatických kategoriích, u každého verše je určeno metrum (jamb, trochej...), kolik má stop, typ klauzule (mužská, ženská...) a metrický vzorec. Na vyšších rovinách jsou anotovány rýmové dvojice, respektive *n*-tice a pevné formy (sonet, rondel...)<sup>1</sup>.

Aplikace *Hex* umožňuje v KČV vyhledávat texty, které obsahuje uživatel specifikované klíčové slovo, nebo naopak u uživatelem

---

1 Lemmatizaci a morfologickou anotaci laskavě provedli pracovníci Ústavu teoretické a počítačnické lingvistiky FF UK (Hana Skoumalová, Milena Hnátková, Tomáš Jelínek a Vladimír Petkevič) ve spolupráci s pracovníky Ústavu formální a aplikované lingvistiky MF UK (Jan Hajič a Jaroslava Hlaváčová).



specifikovaného okruhu textů zobrazit všechna klíčová slova v nich nalezená. Jako klíčová slova jsou určena ta lemmata, jejichž frekvence v dané básni statisticky významně převyšuje jejich frekvenci v celém KČV.<sup>2</sup> Uživatel má možnost specifikovat, zda budou testy provedeny na hladině významnosti  $\alpha = 0,001$  (tedy s 0,1% rizikem, že za klíčové slovo bude chybně označeno lemma, jehož vyšší frekvence v dané básni je pouze dílem náhody), nebo  $\alpha = 0,01$  (tedy s 1% rizikem téhož). Spolu s tím má uživatel možnost specifikovat, které slovní druhy mají být z analýzy klíčových slov vypuštěny (ve výchozím stavu jsou povolena pouze podstatná jména, přídavná jména a slovesa) a určit minimální počet výskytů lemmatu v básni potřebný pro zařazení mezi klíčová slova (od dvou do pěti).<sup>3</sup>

Fungování aplikace lze ukázat na příkladu klíčového slova „Hus“. *Hex* pracuje s lemmaty, a lemma „Hus“ tedy podchytí ve všech tvarech (Husa, Husovi atd.) a zároveň vyloučí lemma „husa“ a jeho tvary. Výsledky závisí na zvolené minimální četnosti opakování a hladině významnosti. Následující tabulka ukazuje, jak se počet výsledků (tj. textů, které odpovídají vyhledávacím podmínkám) mění v závislosti na obou faktorech:

Počet opakování slova „Hus“	≥2	≥3	≥4	≥5
Počet výsledků při hladině významnosti 0,001 (při hladině významnosti 0,01)	77 (81)	33 (35)	17 (18)	11 (11)

Tab. 1 Počet textů s klíčovým slovem „Hus“ v závislosti na počtu opakování slova a hladině významnosti; zdroj: Plecháč 2014

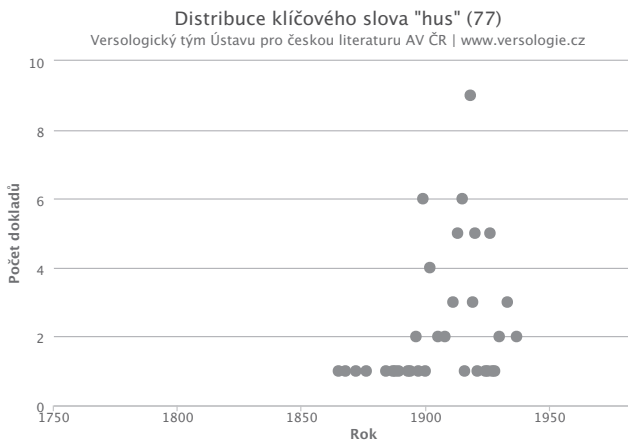
Je zřejmé, že čím vyšší je zadaná minimální četnost daného slova, tím nižší je počet výsledků.

Při minimální četnosti 2 a hladině významnosti 0,001 algoritmus našel 77 textů, v nichž je při těchto podmínkách slovo „Hus“ slovem klíčovým. Výsledky vyhledávání jsou zobrazeny prostřednictvím grafu a tabulky. V záhlaví grafu i tabulky je zobrazen počet výsledků a souhrn použitých filtrů. Graf zobrazuje četnost výsledků obsahujících zadané klíčové slovo v jednotlivých letech. Zobrazení je možné přepínat podle absolutní nebo relativní frekvence (básně, verše, slova). Absolutní frekvence udává počet dokladů v jednotlivých letech, relativní frekvence udává počet dokladů vzhledem k počtu všech básní/veršů/slov

2 Statistická významnost je ověřována zároveň testem  $\chi^2$  s Yatesovou korekcí a testem *log-likelihood*.

3 Pro analýzu klíčových slov ve vlastních textech doporučujeme aplikaci *KWords* vyvinutou Ústavem českého národního korpusu FF UK (Fidler–Cvrček 2015), jíž jsme se při tvorbě *Hexu* nechali inspirovat.

publikovaných v daném roce. Srovnajme absolutní a relativní frekvence (básně/verše/slova) v případě výrazu „Hus“. Z grafu absolutní frekvence zjistíme, že nejvíce textů s klíčovým slovem Hus je z roku 1918 — devět.

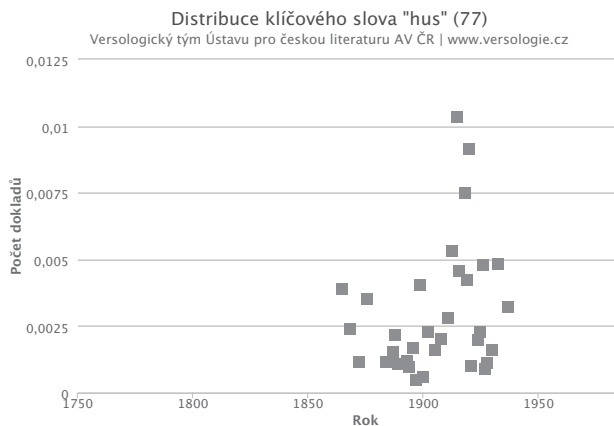


Obr. 1 Graf absolutní frekvence distribuce klíčového slova „Hus“ (počet opakování  $\geq 2$  a hladina významnosti 0,001); zdroj: Plecháč 2014

Grafy relativních frekvencí shodně ukazují nejvyšší hodnoty v roce 1915, tedy v roce výročním. Zatímco v roce 1918 máme nejvíce textů s klíčovým slovem „Hus“, v roce 1915 patřil Hus k hlavním tématům v české poezii.

Výsledky jsou kromě grafu zpřístupněny také formou seznamu (tabulky). V seznamu je u každého výsledku uveden autor, název básně, sbírka, rok vydání, absolutní frekvence, relativní frekvence a koeficient  $\varphi$ , který udává míru asociace. Výsledky lze podle těchto kategorií řadit. Snadno tak zjistíme, že první doklad je (až) z roku 1865 (báseň „Žižka před Rábím“ od Adolfa Heyduka ze sbírky *Básně II*, sv. 2), což je v souladu s rozmachem husitských témat po pádu bachovského absolutismu.<sup>4</sup> Nebo že nejvíce texty jsou zastoupeni dva Adolfové: Černý (16) a Heyduk (12). Ze škol — a to už do výsledků vnášíme další informace — je nejvíce zastoupena škola národní, tj. ruchovci (Otakar Červinka, Svatopluk Čech, Gustav Dörfl, František Serafinský Procházka, Otokar Mokrý). Preference „národního“ verše, tj. trocheje, se ale

4 Nelze pomíjet ani okolnost, že v první polovině devatenáctého století se mohla husitská témata objevovat spíše skrytě — takové výskyty ale aplikace *Hex* nenajde.



Obr. 2 Graf relativní frekvence (básně) distribuce klíčového slova „Hus“ (počet opakování  $\geq 2$  a hladina významnosti 0,001); zdroj: Plecháč 2014

v textech věnovaných Husovi neprokázala (poměr trochejských a jambických básní našeho výběru zhruba odpovídá jejich poměru v daném časovém úseku). Textem s nejvyšší absolutní frekvencí je báseň „Dva zvony“ od Svatopluka Čecha ze sbírky *Jitřní písně* z roku 1887, textem s nejvyšší relativní frekvencí je epigram „Compognere magnis“ od Josefa Františka Karase ze sbírky *Politikův zápisník* z roku 1913.

Přejdeme k interpretaci výsledků. Připomínáme, že každé vyhledávání je nějak omezeno. V našem případě zadáním klíčového slova „Hus“ a podmínkami, že se slovo musí v textu objevit alespoň dvakrát a že hladinu významnosti jsme stanovili na 0,001. Je snad zřejmé, že do výsledků nejsou zahrnuty všechny texty o Husovi, které se v *Korpusu českého verše* nacházejí. Mezi výsledky například nenajdeme Macharovu báseň „Hus“ (ze sbírky *Apoštolové* z roku 1911), neboť slovo „Hus“ se objevuje pouze v nadpisu. Pro zajímavost uvádíme její klíčová slova (počet opakování  $\geq 2$  a hladina významnosti 0,001; řazeno dle absolutní frekvence, číslo v závorce udává počet výskytů; zdroj: Plecháč 2014): oko (10), duše (9), psát (5), mistr (5), síla (5), pán (5), odvolat (4), Čech (3), sbor (3), biskup (3), blud (3), kaple (2), sílit (2), žák (2), poznatý (2), zeman (2), čeled (2), soudce (2), veliký (2).

Projdeme-li jednotlivé výsledky, zjistíme, že některé texty byly počítány dvakrát a že mezi výsledky jsou i texty věnované nikoli Janu Husovi, ale Mikuláši z Husí. Dvojitý výskyt jedné básně je způsoben tím, že Korpus českého verše vychází z *České elektronické knihovny* (Svadbobá

a kol. 2005), která obsahuje řadu duplicitních jednotek (opakovaný výskyt básní v různých vydáních sbírky či sebraných spisech autora). Aby nedocházelo ke zkreslování statistik, je do *Korpusu* zahrnut vždy pouze nejstarší výskyt každé básně (soupis vyřazených básní je k dispozici na <http://www.versologie.cz>). Shoda mezi básněmi byla určována na základě fonetického přepisu, selekce by tedy neměla být ovlivněna například odchylkami v interpunkci a zároveň by nemělo docházet k odstranění přetisků, v nichž byly oproti staršímu znění provedeny (byť nepatrné) změny. To znamená, že ve výsledcích nebudou totožné texty; rozhodnout, zda jsou změny pro řešení konkrétní výzkumné otázky relevantní, ovšem musí badatel. Ve výsledcích je například dvakrát báseň „Na radnici“ od Viktora Dyka: jednou z prvního vydání *Lehkých a těžkých kroků* z roku 1915, podruhé ze druhého vydání téže sbírky z roku 1927. K jakým posunům došlo, si ukážeme na jedné strofě:

Po dobrém právu každý *chce mít* [1915: *žádá*] svoje.

Tož dbejte hlasu, třeba mrtvého.

Husovi není třeba ohňostroje,

*čím svatý vás však bude* [1915: *leč svatý vás čím bude*] bez něho?

(Dyk 1927: 95; zvýraznili R. K. a P. P.)

Výhoda aplikace spočívá v tom, že všechny výsledky lze prokliknutím otevřít v *České elektronické knihovně* a rovnou si je přečíst. U každé básně se také můžeme podívat na její klíčová slova. Například báseň „Husova smrt“ od Jana Daniela Korvína ze sbírky *Básně* z roku 1889 obsahuje kromě slova „Hus“ ještě tato klíčová slova (omezeno na podstatná jména, přídavná jména a slovesa):

Klíčové slovo	AF ▲	RF	φ	Klíčové slovo	AF ▲	RF	φ
mistr (N)	12	14687	0.0077	šlehnout (V)	3	3671	0.0032
chvíle (N)	6	7343	0.0013	hus (N)	3	3671	0.0037
plamen (N)	6	7343	0.0024	kněz (N)	3	3671	0.0015
český (A)	5	6119	0.0017	sbor (N)	3	3671	0.0016
kynout (V)	4	4895	0.002	hnout (V)	3	3671	0.0017
hranice (N)	4	4895	0.0033	papeželec (N)	2	2447	0.0111
mnich (N)	4	4895	0.0029	dopřát (V)	2	2447	0.0026
řím (N)	3	3671	0.0019	ničit (V)	2	2447	0.0021

Obr. 3 Klíčová slova Korvínovy básně „Husova smrt“ (počet opakování  $\geq 2$  a hladina významnosti 0,001; řazeno dle absolutní frekvence); zdroj: Plecháč 2014

Přejdeme ke zhodnocení vyhledávání klíčového slova „Hus“. Výsledky vyhledávání můžeme velmi zhruba rozdělit do dvou skupin, jejichž hranice ovšem nejsou nijak nepropustné. Do první skupiny jsme zařadili texty, které se soustředí na zobrazení Husovy postavy, nejčastěji přímo v Kostnici. V těchto textech je Hus adorován, přirovnáván k andělovi, Kristovi, mučedníkovi, prorokovi (Jan Křtitel), (obětnímu) beránkovi nebo přímo Abelovi. Hus je podáván jako vzor, člověk, který si za svůj přesvědčením stojí, který je silný a na smrt jde s klidem.

Typické je zdůrazňování spojení Husa a českého lidu: vědomí podpory od lidí doma mu dodává sílu tváří v tvář smrti. Pro české básníky devatenáctého století není na Husovi nejdůležitější jeho teologicko-reformátorský rozměr, ale to, že to je Čech, dokonce největší Čech:

Hlas pravdy ubit. [...]

Tak zdál se na vždy zacpána mít ústa  
ten nejlepší vši české země syn.

(Pelíšek 1902: 58, báseň „Kostnický Abel“)

Je typické, že Husova poslední slova nejsou ta, která zaznamenal například Petr z Mladoňovic („A na té pravdě, kterouž sem kázal, psal a učil z zákona božieho a z výkladův svatých doktorův, dnes vesele chci umřieti“ — Petr z Mladoňovic 1495, cit. dle Havránek a kol. 1963: 488), ale apostrofy českého národa:

Národe — tobě budoucnost se směje,  
tebe tu nebe věčně opatruj!

(Korvín 1889: 105, báseň „Husova smrt“)

Nutno ale dodat, že najdeme i doklady bližší historickým svědectvím — například v juvenilní básni Otokara Březiny zpívá Hus před smrtí žalmy („Hus“, sbírka *Prvotiny*, 1933).

Často je evokována představa, že se český národ po období století trvajícího spánku probudí a naváže na Husův odkaz:

i bylo po potopě pohrom zlých  
a zaražen stál hrobař nade rakví,  
v níž národ český spánek smrti snil...  
a ponenáhlu vcházel život zas  
do jeho chladných tuhnoucích již oudů —

(Dörfel 1896: 64, báseň „Holubice“)

Spolu s mýtem o českém probuzení se v textech objevuje i mýtus o české chaloupce, což je zajímavé vzhledem k tomu, že František Palacký v *Dějínách národu českého* (1850) sociální status Husovy rodiny popsal následovně: „z rodičů stavu obecného sice, avšak vždy poněkud zámožnějších“ (Palacký 1968: 39). Jako příklad uveďme úryvek z básně „Poutí Kostnicí“ od Otokara Mokrého, v němž je česká chaloupka dána do působivého kontrastu k přepychu kostnického dómu:

Byl to dóm, kam biskupi  
sešli se kdys v koncil svatý,  
aby syna české chaty  
vmetli v plamen potupy.  
(Mokrý 1888: 30)

Podobně i v básni Adolfa Heyduka „U Husova domku“:

Rád bych tady dudal před prostičkou chatou,  
s rozbolným srdcem, s duší smutkem jatou.

Rád bych tady dudal věčně na své dudy,  
vždyť jsi naší chloubou, horský domku chudý.

V tobě český otec v loktech syna choval,  
jenž za Boží pravdu život obětoval.  
(Heyduk 1899: 87)

Ve druhé skupině jsou texty, v nichž autoři využívají Husa a husitství k tomu, aby pomocí nich vytvořili kontrast ke své současnosti. Do této skupiny patří i básně satirické, které si na mušku neberou Husa samotného, ale často ty, kteří jeho památky zneužívají nebo je jejich uctívání povrchní či opatrnické. Josef Svatopluk Machar to ironicky vyjádřil v básni „Dva soudy“:

Když Husa ctíme,  
jsou příkazy, jež, jakož všichni víme,  
pořádný člověk nikdy nepřekročí.  
(Machar 1926: 117)

Hus je prezentován jako nedostižný vzor a husitství jako vrchol našich dějin (my proti Římu, tj. proti celému světu). Podobně jako v první

skupině, i zde se setkáme s předpokladem, že Čechům je husitství vrozené, mají ho v sobě (srov. například verše Adolfa Heyduka z výše citované básně „U Husova domku“, které patří spíše do první skupiny: *A necht' stříleli by sterými v nás kusy, / navždy budeš zářit v Čechách, Jene z Husi!*), ale rozdíl je v tom, že básně první skupiny jsou nadšenecké (Hus je v nás a ožívá), básně druhé skupiny spíše poukazují na to, že jsme tento odkaz vytěsnili nebo potlačili (respektive dovolili, aby ho vnější podmínky potlačily) nebo se mu zpronevěřili. Typickým příkladem jsou básně Adolfa Černého, který vyzývá současníky k rozhodnutí: Hus, nebo Řím:

Pobloudilí potomkové  
 rodu Mistra Jana Husi!  
 Což se hanbou nezalknete,  
 nepukne vám srdce v kusy,  
 že jste nyní dětmi Říma,  
 který proroky vám pálil,  
 který s pluky všeho světa  
 jako bouř se na vás valil?  
 (Černý 1918: 17, báseň „Husovy ohně“)

Pro obě skupiny ale platí, že na Husa a husitství je pohlíženo pozitivně. Mezi desítkami pozitivně hodnotících textů jsme narazili jen na dva texty, které na husitství pohlížejí kriticky. Jedná se o texty katolického kněze Beneše Metoda Kuldy, sběratele pohádek a autora didaktické poezie. Ve svých jednoduchých veršovánkách se například modlí za to, aby se protestanti navrátili ke katolické církvi, připomíná husitské války a zdůrazňuje jejich negativní vliv na české země (husitské boje byly samozřejmě tématem i básní z prvních dvou skupin, ale tam se zdůrazňoval jejich spravedlivý základ: my Husa pomstíme či my budeme za Pravdu dál bojovat). V Kuldově sbírce *Žiskry a plaménky* (1899) kromě básní, které nalezl algoritmus, najdeme i další úderné říkanky, jimiž svůj výklad uzavíráme:

Neházejte jako Hus  
 do národa bludů trus. [...]
   
 Palcátem-li chcete zas  
 ubíjeti pravdy hlas?  
 (Kulda 1899: 100, báseň „Krátkozrakost a nahluchlost“)

nebo

Nešťastní noví husiti,  
chcete zas národ dusiti?

Kéž by Vás třeba Tataři  
odvezli na svém trakaři.  
(ibid.: 86, báseň „Neznatelům Mistra Husa“)

Uvedené příklady byly jen malou ukázkou toho, co aplikace *Hex* nabízí. Pro plnější obraz tzv. druhého Husova života a husitství by bylo nutné vyhledat i další klíčová slova (viz Tab. 2) a/nebo pracovat s frekvenčními slovníky KČV (Plecháč 2013).

Klíčové slovo	Počet výsledků (počet opakování $\geq 2$ , hladina významnosti 0,001)
Žižka	80
husita	26
husitský	10
táborita	10
sudlice	4
palcát	33
Roháč	27
Jeroným	9
adamita	4
Kostnice	18

Tab. 2 Počet výsledků vybraných klíčových slov (počet opakování  $\geq 2$  a hladina významnosti 0,001; řazeno dle absolutní frekvence); zdroj: Plecháč 2014

## Prameny

ČERNÝ, Adolf

1918 *Žpěvník pozdního husity* (Praha: Politika), cit. dle Svadbová a kol. 2005

DÖRFL, Gustav

1896 *Balady starší i nové* (Praha: J. Otto), cit. dle Svadbová a kol. 2005

DYK, Viktor

1927 *Lehké a těžké kroky* (Praha: Kvasnička—Hampl), cit. dle Svadbová a kol. 2005

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. (eds.)

1963 *Výbor z české literatury doby husitské 1* (Praha: ČSAV)



HEYDUK, Adolf

1899 *Zpěvy pošumaovského dudáka 1* (Praha: J. Otto), cit. dle Svadbová a kol. 2005

KORVÍN, Jan Daniel

1889 *Básně* (Praha: [s. n.]), cit. dle Svadbová a kol. 2005

KULDA, Beneš Metod

1899 *Jiskry a plaménky* (Praha: [s. n.]), cit. dle Svadbová a kol. 2005

MACHAR, Josef Svatopluk

1926 *Tristium Praga* (Praha: Aventinum), cit. dle Svadbová a kol. 2005

MOKRÝ, Otokar

1888 *Dumy a legendy* (Praha: J. Otto), cit. dle Svadbová a kol. 2005

PALACKÝ, František

1968 *Dějiny národu českého 3. Kniha 11–13*, ed. Olga Svejkovská (Praha: Odeon)

PELÍŠEK, Jan

1902 *V husitských stopách* (Kutná Hora: Karel Šolc), cit. dle Svadbová a kol. 2005

SVADBOVÁ, Blanka a kol. (eds.)

2005 *Česká elektronická knihovna. Poezie 19. a počátku 20. století* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), <http://ceska-poezie.cz> [přístup 23. 7. 2015]

## Literatura

FIDLER, Masako — CVRČEK Václav

2015 *KWords*, <https://kwords.korpus.cz/> [přístup 23. 7. 2015]

PLECHÁČ, Petr

2013 *Frekvenční slovníky české poezie* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), <http://versologie.cz/slovníky/slovníky.html> [přístup 23. 7. 2015]

2014 *Hex — klíčová slova v české poezii* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), <http://versologie.cz/hex/> [přístup 23. 7. 2015]

## John Hus in the Czech Poetry of the 19<sup>th</sup> Century

This paper introduces Hex, an online tool designed for analyzing keywords within the texts contained in the Corpus of Czech Verse (based on the Czech Electronic Library—a full-text database of the Czech poetry of the 19<sup>th</sup> and the early 20<sup>th</sup> century) and to demonstrate its possibilities, on the basis of the keyword “Hus.”

After briefly introducing the tool itself, the authors focus on analyzing 77 poems from the 19<sup>th</sup> and the early 20<sup>th</sup> century in which the keyword Hus was found. The

distribution of results on a time axis confirms the spread of the subject of Hussitism in the 1860s, i.e. after the decline of Bach's absolutism. The authors also point out the significant popularity of Hussitism as a topic in the poetry of the authors of the "Ruch Group," i.e. the "National School."

The authors classify the analyzed poems into three groups. The first group depicts Hus in Constance during his trial and is characterized by adoration and an emphasis on Hus's plebeian origin and his (near-mythical) connection to the Czech nation. The second group contrasts Hus with the present; this group's (usually satirical) poems ridicule those who misuse Hus's legacy, are unworthy of it, or have betrayed it. The third group (by far the smallest in number) criticizes Hussitism, though not Hus himself, from the standpoint of the Catholic Church.

The authors conclude by noting that one could gain an even more comprehensive picture of Jan Hus's "second life" by analyzing further keywords and/or comparing the results with the Frequency Lists of Czech Poetry.

# Konflikt ducha a meče

Tematizace husitských válek

v básnických skladbách

Jana Erazima Vocela

— Iva Krejčová —

Husitská témata zpracovával kutnohorský rodák Jan Erazim Vocel (1802–1871), spisovatel, uměnovědec, historik archeologie, estetik a organizátor veřejného a politického života, ve své literární tvorbě již od 20. let 19. století,<sup>1</sup> ve 30. letech pak v historické povídce, publikované nejdříve německy v časopise *Jugendfreund* pod názvem *Der letzte Orbit*, posléze česky v *Květech* roku 1837 (*Poslední orbita*). Husitství se věnoval také ve dvou pozdějších básnických cyklech ze 40. let, v *Meči a kalichu* (1843) a *Labyrintu slávy* (1846), které jsou součástí volného epického triptychu, kam dále řadíme starší cyklus *Přemyslovci* (1839).

Povídka *Poslední orbita* vyšla v němčině v téže době jako próza *Poslední táborita* (*Der letzte Taborit*, 1834) Karla Herloše-Herlošsohna (1802–1849), českého Němce a pražského rodáka. Zuzana Urválková ve své monografii *Dvojlomná zrcadlení* (2009) zaznamenala, že obě povídky byly z hlediska vylíčení pozitivního obrazu husitství v kontextu české historické prózy 30. let poměrně výjimečné (Urválková 2009:

---

1 Máme na mysli jeho historickou hru *Brandschatzung* (*Výpalné*, 1821) (Merhaut 2008: 1406).

27).<sup>2</sup> Pro typy „posledních“ husitů ve Vocelově a Herlošově próze byl příznačný subjektivně romantický postoj a vnitřně rozervanecké gesto, analogicky jako v případech postavy kata, též „posledního“ Přemyslovce a současně královského levobočka v Máchově povídce *Křivoklad*.

Jestliže Herloš v románu *Poslední táborita* sledoval husitský námět na pozadí konfliktu husitské víry s katolickou, spjatý úzce s národnostní otázkou — Češi (husité) versus Němci (katolíci) (ibid.: 182) —, Vocelova povídka zpracovávala husitství ve znamení přátelského souznění odlišných národností a rozdílné konfese, tedy spojenectví husitského Čecha a Maďarů vyznávajících katolickou víru, namířené proti společnému pohanskému tureckému nepříteli, resp. zde „surovým“ Srbům, spojencům Turků. Vocelova próza je přitom časově zasazena až do doby doznívání husitství, resp. do časů krvavého boje a prohry husitů po boku uherského krále Jana (Hunyadiho) Korvína proti Turkům na Kosově poli ve 40. letech 15. století.<sup>3</sup> Prostorově je povídka zasazena do exotického „nečeského“ prostředí maďarského Podunají. Předznamenávala tak pointou i volbou literárního časoprostoru druhou část zmíněného Vocelova cyklu *Meč a kalich*, soustředující se na husitské války a jejich doznívání mimo prostor českých zemí.

Jestliže Herloš napodoboval svými prózami z dob husitství vyprávěcí techniku historických románů Waltera Scotta (ibid.: 176–177), Vocel svými epickými cykly žánrově navazoval na literární kritikou žádaný žánr eposu v duchu českého vlastenectví. Václav Nebeský v recenzi *Meče a kalicha* v *Květech* z roku 1843 kladl tuto knihu a jejího tvůrce na umělecký piedestal např. vedle Homéra, ale i neznámého autora *Rukopisu královédvorského* (dále *RK*). Poukázal přitom na potřebu zachycovat hrdinskou minulost Čechů po vzoru vlastenecky laděných básnických památek: „Báseň, ve které se oslavují velké děje národu, nejdříve najde cestu do srdce, sroste takořka s lidem, doprovází jej v želu a radosti, těší a zotavuje, pobádá jej a budí v něm hrdý cit [...]. Slavný toho příklad máme na Homéru; on byl takořka svatým písmem svého národu, a zajisté postava Achilla, Hektora a Odyssea doprovázela mnohého

2 Urválková přitom však u Vocela oproti Máchovi poukázala na jiné genetické zázemí povídky, a to německé (Urválková 2009: 178). O recepci husitství v české literatuře, ve vědě i společenském životě pojednal detailněji Arnošt Kraus (srov. Kraus 1924).

3 Vocel podložil událost v povídce odkazem na nejmenovaný historický pramen z uherských dějin (Vocel 1906: 20). V přílohách ke sbírce *Meč a kalich* však už nalezneme zmínku o účasti husitů ve vojsku uherského panovníka ve Vocelově citaci konkrétního článku Františka Palackého otištěného v *Časopise Společnosti vlastenského museum v Čechách* z roku 1828. Ve stati je citováno z korespondence krále Jiřího s uherským králem Matyášem z roku 1466 (Vocel 1843: 203).

reka k činům věčné slávy. Každý téměř národ má taková drahocenná díla, i Čech má své neocenitelné zbytky, Kralodvorský rukopis, a v nejnovějším čase mnohá píseň zněla k oslavení velkých činů praotců bohatýrských. Varito dlouho oněmělé zase zvučí probuzeno prstem umělým. Kdo hned nezpomene na pěvce Přemyslovců, na našeho *Vocela* [...]“ (Nebeský 1843: 61, zvýraznil V. N.).

Literární ztvárnění doby lucemburské a husitské v *Meči a kalichu* nazval sice Nebeský epochou „ohromnou“, ale jinak se podle jeho názoru jednalo o etapu „smutnější, plnou hrůzy a krve“, „v které se národ vytýčil v hrozivé své velikosti, v které mečem, krví a požárem světa o sobě svědectví dal, a pak poznenáhlu se klonil a ochabl“ (ibid.: 69). Kritik si zároveň povšiml Vocelovy ráznosti a síly líčených husitských bitev, divokých a ohromných postav husitských bojovníků, nejvíce ale docenil uměleckou hodnotu závěrečných básní cyklu „Sen“ a „Ohlas“, v nichž lyra ztělesňující vlast vyzvala jménem století ke smíření husity, kteří povstali v čele s Žižkou z mrtvých k mravnímu soudu za své krvavé činy (ibid.: 71; srov. Vocel 1843: 185–186). Dobrý odbyt Vocelovy knihy si Nebeský sliboval nejen z důvodu její umělecké kvality (na rozdíl od méně zdařilých *Přemyslovců*), ale také kvůli závěrečné vlastenecké pointě nesoucí se ve znamení česko-slovanské kulturní a etnické souměřitelnosti (Nebeský 1843: 72).

Podle Jakuba Malého se Vocel nemusel tolik obávat a mohl některá choulostivá témata (např. Bitvu u Ústí) ve sbírce jen načrtnutá více rozvést (Malý 1844: 291–292). Snad tu Malý narážel i na potenciálně negativní postoj cenzury, která vystupovala proti jakýmkoliv sporným otázkám ohledně ideologie husitství, jež nebyly v souladu s náboženstvím či monarchickými politickými zájmy.<sup>4</sup>

Na rozdíl od podobné nazvané mladší sbírky básní *Kelch und Schwert* (*Kalich a meč*, 1845) českoněmeckého pisatele židovského původu Moritze Hartmanna, o níž se zmíníme níže podrobněji, jež téma husitství nezpracovávala v jednom epickém příběhu, ale rozptýlila jej do řady drobnějších lyricko-epických, příp. epických básní, tvořila 2. část *Meče a kalicha* věnovaná husitství tři soustředěnější příběhové linie. Zmínky

4 Pavel Josef Šafařík v dopise Vocelovi z 23. listopadu 1840 navrhol preventivně pozměnit název sbírky básní *Meč a kalich*, protože cenzura prý nepropouští nic, co se týká husitství a třicetileté války (Štátný 1905: 128–129). O opisu cenzurního posudku *Meče a kalicha* ze zimy roku 1843, podepsaného Šafaříkem, pojednává Petr Píša. Šafaříkův posudek pozitivně zhodnotil především ryze básnickou tendenci sbírky, její loajální katolické stanovisko a Vocelovo starostlivé eliminování teologických narážek, takže spis byl cenzurou následně povolen (srov. podrobněji studii Petra Píši v tomto svazku).

o počátcích husitského hnutí byly obsaženy v básnickém podcyklu *Václav IV.*, následovala část *Mstitel*. Celou Vocelovu sbírku zakončil epický podcyklus *Poslední sen*, doplněný závěrečným epilogem *Ohlas poslední* (Vocel 1843: 70–187), na nějž pochvalně upozornil Václav Nebeský. Duchovní odkaz mistra Jana Husa byl v *Meči a kalichu* marginalizován. Hus byl zmíněn jen v básni *Černá země* ve významu synekdochy „černé svaté země“, resp. popela z upáleného mistra vyzvednutého ze břehu Rýna,<sup>5</sup> který tajně „pod rouškou noci“ posbírali věrní husité a dovezli do Prahy, a v básni *Žběh* (ibid.: 99–102). Rozsáhlejší prostor byl ve sbírce věnován Janu Žižkovi a jeho spolubojovníkům Prokopu Holému, Jindřichu z Rýzemberka a Smilovi. Konstelace postav v *Meči a kalichu* byla rozehrána ne zcela ve prospěch jednání husitských bojovníků. Jan Žižka a další rekové byli podobně jako poslední orebita vyobrazení se všemi atributy fyzicky silných, avšak fanatických, až hrůzu budících jedinců ozbrojených palcáty a meči. Poslední orebita byl Vocelem líčen jako „vysoký muž, plecí širokých, jehožto raněná hlava zkrváceným šátkem obtočena byla. *Rozjizvenou tvář* měl hustými, šedivými vousy obrostlou; *po boku visel mu dlouhý meč*; přes prsa táhl se bílý, velmi široký pás [s červeným znamením kalicha, pozn. I. K.]. Zbrojenec na *ohromný kyj* se podpíral, z něhožto množství železných hřebíků vyčuhalo“ (idem 1906: 16; zvýraznila I. K.). V *Meči a kalichu* byl Jan Žižka vyličen coby velký „víry hrůzný bojovník: / mrtvol v ruce, v oku palý, / v duši věčné pomsty vznik!“ (idem 1843: 115).<sup>6</sup>

Vocelovy husitské hrdiny charakterizovala též specifická rétorika vystavěná z velké části na parafrázích biblických výroků. Literární hrdina v *Posledním orebitovi* hlásal: „Sláva budiž bratrům Tábora i Orebu, jenž již padli na paloucích vlasti; neboť po půl čtvrtém dni duch života vešel

5 O Husově popelu, který natrvalo zbarvil Rýn červeně v barvě krve, pojednávala před Vocelem Kollárova znělka č. 210 v *Slávy dceři* 1832 (Kollár 1832a: 115). Kollár pak ve *Výkladu* (idem 1832b) uvedl zdroj této informace – Beckovského *Poselkyni starých příběhův českých* (ibid.: 164).

6 Náboženský fanatismus husitů byl přitom zdůrazňován už u osvícenských historiků (Kraus 1924: 8–11). Kupř. Pelclova *Nová kronika česká*, kterou se Vocel inspiroval již při psaní *Přemyslovců* (Vocel 1879: VIII), uváděla Jana Žižku jako statečného, ale nelitostného bojovníka, který vypaloval mnišské kláštery (Pelcl 2007: 104–112). Rovněž v kontextu obrozenecké poezie nebyl obraz nelitostného husitského bojovníka, který ničil města a kláštery, ničím neobvyklým. Vedle známé Puchmajerovy *Ódy na Jana Žižku z Trocnova* (1802) kupř. František Sušil ve své sbírce *Růže a trní* (1851) napsal: „Měltě Žižka ovšem úkol biče, / A mstu Boží statně provodil / Na zlost podlou prapor hrůzy vztyče“ (Sušil 1851: 118). Jinde: „Jež Hus, Žižka zděli otčině, / Že jsou města, kraje nevinně / Ohni dána do zřiravé pasti. / V pekelnější blaho naší vlasti / Ocitlo se jimi hlubině, / Že jest jimi srdce svatyně / Uvržena byla do propasti“ (ibid.: 119).

do nich: i stáli na nohách svých, a bázeň velká padla na ty, kteříž je viděli; a bratři slyšeli hlas velký s nebe, volající: Vstupte sem, vyvolenci! — I vstoupili na oblacích do říše nebeské“ (idem 1906: 18); nebo: „*Blahoslavení mrtví, jenž v Pánu umírají*, jimžto praví duch, aby odpočívali od prací svých“ (ibid.: 22; zvýraznila I. K.). K druhému citátu lze vztáhnout biblické Zjevení Janovo, kap. 14, v. 13: „A slyšel jsem hlas z nebe: *„Piš: Od této chvíle jsou blahoslavení mrtví, kteří umírají v Pánu. Ano, praví Duch, ať odpočinou od svých prací*, neboť jejich skutky jdou s nimi““ (zvýraznila I).

V *Labyrintu slávy* čteme: „[husitský kněz, pozn. I. K.] Martin skočil v krčmě U zlaté trubky na stůl a hrozným hlasem spílá podnapilým studentům. *„Běda tobě, nešlechetoně plémě, / Běda odrodilcům svaté země! / Psáno stojí: Čtenou ohnivou: / Vychoval a povýšil jsem syny, / A však oni pohrdali mnou! / Vy, jenž z lože hříchů vstáváte, / Od hanby se k hanbě touláte, / Klaníce se neřestem a břichu, / Hrdla napájíte vínem hříchů; / Vy jen nesete té těžké viny, / Že teď dci Sionská opuštěna / Jako stánek na vinici stojí — [...]"*“ (idem 1846: 68–69; zvýraznila I. K.). Srovnajme tento citát s 1. kapitolou Izajáše, v. 2 a v. 8, v níž vidění starozákonního proroka připomíná Izraeli a Judovi jejich hřích, pro něž je stíhal boží hněv: „*Slyšte, nebesa, naslouchej, země, tak mluví Hospodin: — „Syny jsem vychoval, pečoval o ně, ale vzepřeli se mi [...]"*“; v. 8: „*Dcera sijónská zůstala jako chatrč na vinici“*“ (zvýraznila I. K.).

Rétorickými patetickými promluvami, které místy reprodukovaly biblický text, upomínaly postavy husitských bojovníků na boží proroky. Husité tak působili dojmem fanatických bojovníků, stojících si pevně a za každých okolností na svých zásadách, byť mnohdy za cenu obětí z okruhu svých nejbližších.<sup>7</sup> Na druhé straně jak v *Meči a kalichu*, tak i v *Labyrintu slávy* husité po vzoru hrdinů z *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* (dále *RKŽ*) obětavě nasazují své životy za vlast proti vnějšímu nepříteli (převážně německému nebo proti uherskému králi Zikmundovi), usilují o záchranu rodné české řeči (např. v obhajobě Husovy *Postily* či spisů Štítného) proti vlivům cizí literatury, většinou z jejich pohledu navíc „nemravného“ obsahu, jako je *Tristram, Tkadleček* apod.; ibid.: 63nn). Protipólem husitů jsou u Vocela postavy katolíků (např. mniši, matka Smilovy snoubenky Kunhuta, manžel Žižkovy dcery Ludmily Vok z Korštejna v *Meči a kalichu*, Janova milenka Ludmila a matka Jitka v *Labyrintu slávy*), jejichž jednání působí z etického hlediska

7 Žižka v *Meči a kalichu* např. své vlastní a víře obětoval pro své otcovské city život své dcery, prodané za katolického pána Voka z Korštejna, jehož Žižka nechal popravít (Vocel 1843: 131).

v porovnání s hrubými zásadami husitství jako mírnější a pokornější. Rozřešení oboustranného konfliktu směřoval Vocel v *Meči a kalichu*, ke katolicky smířlivějšímu hledisku, jak zaznamenala i cenzura, a k vyšším národnostním cílům. Jindřich z Rýzemberka po smrti své milenky zahodil svůj meč na důkaz své odluky od husitství a dobrovolně se stal mnichem v klášteře, který s husity předtím vypálil (idem 1843: 135–137). Smil, vůdce posledních husitů, sirotků, obdobně jako poslední orebita ze stejnojmenné povídky, odešel na základě svého prorockého vidění, k němuž ho v tomto případě přiměl duch mrtvé milenky Milady, se svými kališnickými bratry napravit krvavou husitskou pověst do ciziny:

Blud tě, miláčku, v zdálené tam vlasti

Pudil do vraždy hltící propasti:

*U Balkánu, hle! krásněj' se otvírá*

*Čechům budoucím slávy soaté pole!*

*Tam, kde otroctví řetěz bratry svírá,*

*Bratry slovanské, v tom posvátném kole*

*Klesneš přemožen — hle! to tvé pokání!*

*Těž tvá odměna: své že složíš kosti*

*V národním a slavném potýkání,*

*Ne však v boji s bratry, v boji o marnosti!*

*Neb z ran Páně lidstvu ke spasení,*

*Ž lásky jen se toky krve lily —*

*A vy v přebídném ste zaslepení*

*Pro krev lásky — bratrů krev cedili! —*

*Píseň o meči dávnou dozpívavši,*

A pak na čelo mé vroucně políbváš

Dívka zvolala: Smile, tvoje jméno

Z mrtvých velebně na Kosově vstane,

Bude s vojskem českým tvým velebno —

Ty chceš tomu tak, na nebesích Pane!

*Věz to, o Husitech bude povídáno,*

*Vlast když národ svůj vyše v hrdé seče,*

*Ten když pozdvihne opět slavné meče,*

*Věků nových když vyjde jasné ráno!\**

(ibid.: 182–183; zvýraznil J. E. V.)

Husité, stylizovaní jako vyhoštěnci z rodné země, cestují nejdříve k příbuzným Slovákům do tatranské přírody, reprezentující důvěrně známou slovanskou zemi-matku, a posléze do Pováží (ibid.: 174–177).



Poté se — vedeni proroctvím Smilovy snoubenky — odhodlají k předem prohranému boji po boku uherského krále Jana Hunyadiho Korvína proti turecké přesile na Kosově poli. Mesianisticky útrpný úděl husitů, potažmo Čechů, se tu znásobuje, nejen v roli „posledních“ hrdinů, vyvolených proroků a zastánců Písma svatého, ale také z hlediska vyšších národních a mravních cílů nápravy krvavé pověsti husitských (a zároveň českých!) spolubratrů v nadnárodní bitvě proti kolektivnímu evropskému pohanskému nepříteli. V *Ohlase posledním* pak duch Žižky spojí znesvářené husity tím, že upustí kalich s krví obětí na zem, čímž proměňuje husitský odkaz pro budoucí generace z kalicha pomsty na kalich jednoty a smíření (ibid.: 187).

Výše zmíněná Hartmannova sbírka *Kelch und Schwert*, jež se pravděpodobně inspirovala názvem *Meče a kalicha*,<sup>8</sup> neobsahovala mnoho básní, které by husitskou tematiku líčily formou epického vyprávění.<sup>9</sup> Hartmann husitskou tradici, viděno optikou básnického podcyklu *Aus Böhmen*, vnímal šíře a zároveň intimněji — jako historický odkaz a „svatou“ paměť na hrdé dávné časy své rodné země, kterou vnímal coby politický a lyrický citící básník metaforicky jako ubohou mučednici, jejíž někdejší sláva už je mrtvá (Hartmann 1874: 56nn).<sup>10</sup> V básnické skladbě *Böhmische Elegien* zmínil některé důvody aktuálního (resp. soudobého) zuboženého stavu českých zemí: 1. zapovězení vlastního národního jazyka, ztotožňovaného na jedné straně s „burácejícími“ husity a znějícího jako píseň upalovaného Jana Husa, na druhé straně pojímaného jako intimní a zvnitřnělá rodná řeč v podobě ukolébavky básníkovy matky, atd. (ibid.: 58, II. elegie), 2. zánik ohlasu husitské ideologie a víry (ibid.: 58–59, III. elegie) a 3. přetržení historické svébytné tradice a národní svobody, symbolizované porážkou Čechů na Bílé hoře (ibid.: 60–61, V. elegie; 63, VIII. elegie). Národní

8 Vocelovy básně ze sbírky byly Hartmannovi podle Krause patrně známy z ročenky *Libussa* 1844 (Kraus 1924: 127). Podle Krause byla údajně Hartmannova básnická sbírka cenzurou zpočátku povolena, protože byla omylem považována za překlad Vocelovy sbírky, pak se ale později po jedné recenzi v lipských *Allgemeine Zeitung* v roce 1845 přišlo na to, že cenzor udělal chybu. Hartmann byl kvůli vydání sbírky v letech 1847–1848 trestně stíhán, ale sbírka snad v českém překladu přesto kolovala v rukopisech (ibid.: 130–131).

9 Mnohými klíčovými podněty k Hartmannovu obrazu husitství, Husa a Žižky, také přispěl básnický cyklus *Johannes Žižka* (1841–1843, knižně vydaný roku 1844) německého spisovatele Nikolause Lenaua (1802–1850), z něhož snad nejvíce podle Krausova názoru Hartmanna inspirovala Lenauova báseň *Albigenští*, v níž se všechna reformní a revoluční hnutí spojovala v jeden společný jmenovatel — Hus s Žižkou zde byl postaven po bok Luthera nebo Huttena (Kraus 1924: 129). Současně Kraus uvažoval o inspiraci románem *Consuelo* od George Sandové z počátku 40. let (ibid.: 125).

10 Jistou zjednodušující interpretaci nabízel i Peřina 1996.

mučednictví rodné země spojil Hartmann s tradovaným geografickým toposem Čech, mj. pak využitým i v Palackého *Dějínách národu českého v Čechách a v Moravě* jako prostoru ověnceného věncem zelených hor. Hartmann přitom využil symboliky názvu sbírky *kalich* a českou zemi na základě významových zvrstvení těchto konotací přirovnal k obrazu prokletého květinového kalicha utrpení (ibid.: 59–60). Trpitelskou úlohu Čech podpořil též starozákonní židovskou a křesťanskou motivikou (např. Praha viděna jako slovanský Jeruzalém [ibid.: 64] nebo dítě z Palestiny nesoucí svůj neblahý úděl obdobně jako židovský národ vykořeněný ze svých rodných svazků, jako národ cizinců ve vlastní zemi [ibid.: I. elegie, s. 56]). Husa Hartmann zmiňoval obdobně jako Vocel nejčastěji v roli mučedníka. Také Žižku v básni *Ein Testament (Žá-žet)* spojil Hartmann s obdobnými atributy jako Vocel: s pomstou, atributy kalicha a meče a se zachováním starozákonní zásady „oko za oko, zub za zub“ ve významu spravedlivé, ale nemilosrdné odplaty. Nicméně si současně položil provokativní řečnickou otázku, zda je Žižka kacíf, nebo se jedná o posvěceného hrdinu, posledního z husitů (ibid.: 71–73). Na rozdíl od proslovansky smýšlejícího Vocela Hartmann sice sympatizoval s Polskem a jeho revolučním povstáním proti Rusům (zmíněna např. vítězná polská bitva u Grochova v roce 1830 nebo bitva u Ostrolenky roku 1831, která ale skončila porážkou Poláků), Rusko však vnímal jako nebezpečný panslovanský živel, ke kterému by se neměly klonit ani Čechy. Naději pro něj naopak představovaly německé země, jejichž součástí se cítil být jako občan. V německých zemích tedy nespatořoval jako Vocel dávného germánského nepřítele, ale Němce vnímal jako národ s otevřeným srdcem pro všechny národní bolesti, jenž sám také trpí za své minulé hříchy (ibid.: 67, XII. elegie). Proti Vocelovu českému národnímu patronu Karlovi IV. postavil Hartmann císaře Josefa II. jako lékaře, který nabídl českému národu „léčbu“ (pravděpodobně svými sociálními a náboženskými reformami). Český národ jej nicméně podle Hartmanna odmítl, přestože mezi selským lidem kolovala legenda o skromném panovníkovi. Sakralizací obrazu rakouského panovníka mohl Hartmann do jisté míry nastavovat zrcadlo nerozhodnému a rozpolcenému českému panovníku Václavu IV., kterého Vocel představil příznačně jako krále sympatizujícího se sociálními poměry chudého lidu (Vocel 1843: odd. Václav IV.). Symbolika dvou zdánlivě husitských atributů v názvu Hartmannovy sbírky se tedy od Vocelova básnického cyklu významně lišila. Vocelův meč znázorňoval zpočátku boj fanatických husitů a kalich jejich víru, spojovanou s nádobou krve, postupně se ale význam proměnil

v kalich usmíření a krvavý meč nahradila naděje a duchovní boj za slovanskou vzájemnost. Hartmannovými meči byly všechny jeho básně a kalichem bylo jednak jeho básnické srdce, naplněné steskem nad aktuálním stavem rodné české země, jednak jím byly samotné české země coby pohár všech minulých utrpení a zároveň omšelý náhrobek všech hrdinských činů, tedy i husitských. Vocelovými ústy promlouval Čech a zároveň rakouský Slovan, v Hartmannově básnickém nitru se odkrývala trojí národnostní příslušnost — rodilý český Žid, smýšlející ovšem jako německý liberální občan.

Konflikt ducha a meče v ideologii husitství se ve vztahu k ostatním národním hodnotám u Vocela uzavřel v básnickém eposu *Labyrint slávy* (1846). Autor přitom již v předmluvě nabízel osobitý klíč k jeho čtení. Zavrhl tu napodobování poetiky literárního francouzského klasicismu a naopak preferoval inspiraci v moderní české literatuře 19. století, tedy v „národním básnictví v pravém slova smyslu“, v „čistoslovanských básních“ z *RKŽ* jako „Libušin soud“, „Záboj“, „Čestmír“ a „Jelen“ (idem 1846: VIII–IX). Nepopíral přitom ale některé „romantické“ podněty, které ovlivnily podle jeho názoru také poetiku *RK*,<sup>11</sup> takže v konečném důsledku navrhl v obraze ideálu moderní literární tvorby kompromis: „Patrně, že směr těmito slovy podotknutý ani klassické, ani romantické školy pouze nenáleží, a nahlédneme-li blíže v úlohu, jižto věk náš básníkům předkládá, přesvědčení nabudeme, že tento směr tentýž jest, který v nejstarší době Českého básnictví panoval. Záboj opěvuje děje, city, toužení současných pokolení, národ svůj těší, sílu jeho budí a mocným varytem svým k činnosti vyzývá — a hle! toť právě jest cíl národního básnění našeho; z čehož poznati lze, že se k původnímu, pravému zřídlu svému básnictví věku našeho opět navracuje“ (ibid.: XI). Cyklicky se tak opět vracíme ke slovům Nebeského recenze *Meče a kalicha* a požadavku literární kritiky nalézt nové tvůrce národního eposu, kterým se Vocel v dané době stal, byť vycházel i z některých zahraničních vzorů. Vocel si totiž v předmluvě vytkl cíl sepsat ve prospěch podobných ideálů svůj *Labyrint slávy*, který se sice zdánlivě hlásil k faustovské látce u J. W. Goetha, ale programově ji modifikoval ve prospěch vlasteneckých cílů (ibid.: XII–XIII).<sup>12</sup>

11 Romantismus ovšem v tomto významu vnímal ve smyslu romantiky či románské kultury, tj. jako směr rozvíjený už od středověku a tematizující např. rytířské ctnosti či turnaje apod.

12 Názorů na literární předlohy *Labyrintu slávy* je pochopitelně mnohem více. Kromě četných odkazů na Goethovo či Lenuovo zpracování *Fausta* (Leminger 1921: 92) hledal kupř. Prokop M. Haškovec inspiraci prvního plánu *Labyrintu slávy* ve francouzském Dinocourtově románu (Haškovec 1912). Dolanský zase zaznamenal vliv Mickiewiczův (Heidenreich 1930) atd.

Protagonista Jan Kutenský, opět v roli jednoho z posledních husitů, kteří přežili v bitvě u Lipan, bilancuje v úvodu skladby své životní výhledy — zda zůstat, nebo odejít do ciziny:

V Lipanské té seči vykrvácel  
 Sílu bujnou hrdý český lev,  
 Již se Oreb sesul, v rumy skácel,  
 Vrah rozkropil věrných bratří krev!  
 Já jen vojín bídný, zkrvácený  
 Prchám do ciziny. Jakéž ceny  
 Budoucího žití mého chvíle  
 Do sebe již mají? Kde, kdež cíle  
 Naleznu — kde vlast, kde domov svůj?  
 (ibid.: 1–2)

Máchou a Tylem motivované zvažování vypjaté situace nakonec vyústuje v Janův pokus o sebevraždu v klíně rodných Krkonoš, avšak zachraňuje ho pod záminkou oslavy českého národa i Janovy osoby Duchamor, český Mefistofeles (ibid.: 5). Jan s jeho pomocí postupně odkrývá svou pravou identitu potomka vznešeného katolického rodu.<sup>13</sup> Po šokujícím odhalení svého původu se Jan rozchází s husitskými přívrženci a na popud své milenky hledá možnosti, jak oslavit slovanský národ. Po vzoru Kollárovy *Slávy dcery* prochází za doprovodu Duchamora místy slovenského dávnověku (ibid.: 113, 139 nn), vyobrazeného jako hrdinská slovenská Valhala. V různých obměnách tu je totiž líčena identická situace reflektující dějinnou filozofii Františka Palackého o odvěkém potýkání slovanských národů s germánským živlem (v podobě Dánů, Němců ad.), případně s pohanskými Turky či Maďary, jež mělo za následek ztrátu vlastní víry a národnosti (ibid.: 200).<sup>14</sup> Klíč k záchraně Jana ze spárů dábla představovala opět v duchu romantické zápletky půvabná éterická katolička Ludmila, která nakonec obětuje za svého milého vlastní život. Přitom mu adresuje pokyn, že právě víra a láska k vlasti mohou úzce souviset s pěstováním národní identity (ibid.: 227–229). Jan tedy nakonec

13 „Kde můj původ, jaké otcův jméno — / Kdož mi poví? a přede v dalekých, / Tmavých mlhách uplynulých let / Šeř se mých dětských slastí svět — / Vzdálený to žití mého máj, / Jako ztracených milostí ráj!“ (Vocel 1846: 21–22). Opět se zde setkáváme se zřetelnými aluzemi na Máchův *Máj*.

14 Vocel si zde podobně jako Kollár pro svůj poetický a kompoziční záměr skladby zajistil v obsáhlých vysvětlivkách nazvaných *Poznamenání* bohatou základnu historických a básnických pramenů, zahrnující vedle *RKŽ* také kronikářské či mytologické spisy, Šafaříkovy či Palackého odborné články či knihy, Kollárovy básně, germánské ságy a jiné prameny (Vocel 1846: 266nn).

odchází do ciziny, po roce usilovného pokání a modliteb k Bohu se usazuje v Mohuči a zde vynalézá božím vnuknutím knihtisk (!), pomocí kterého začne šířit národní literaturu v rodném jazyce:<sup>15</sup>

Večer tichý; Jan pak ve svém bytu  
 Umdlén, utrmácen prací sedě,  
 Na svá díla, skvějící se v svitu  
 Lampy jasné, blahým okem hledě,  
 Mluví: „Padesáte vytištění  
 Jeví se tu posvátného čtení,  
 Jenžto myšlénce té původ dalo,  
 Ohniskem se nových světél stalo!  
 K bratřím Slovanským chci nésti zprávy  
 O tom světle, jenž se v písmě skrývá,  
 By je vedlo z Labyrintu slávy:  
 Světlo, ne meč slávu vydobývá!  
 Bloudil jsem já poli na krvavém,  
 Po bludišti světských vášní tmavém,  
 Hledaje velebné slávy chrám —  
 Ejhle, chrám teď světla otvírám!“  
 (ibid.: 245)

Je patrné, že Vocel nabízí ve své próze a v básnických cyklech rehabilitaci krvavé pověsti husitských válek v mesianistické úloze husitských bojovníků ve prospěch vyšších cílů, a sice v práci pro slovanský národ v duchu křesťanského světonázoru. Vocelovy postavy „posledních husitů“ tak de facto přejímají symbolický úděl národního hrdiny Jaroslava z *RK* a zachraňují Evropu před pohanským nepřitelem nebo deklarují prostřednictvím své osvětové činnosti českou, potažmo slovanskou vzdělanost. V obecné diskurzivní rovině pak Vocel prostřednictvím propojování husitské látky s odkazem *RKŽ* zároveň výrazným způsobem přispěl ke konstituování estetické normy obrozenského básnictví. Obsahově se jedná o takové dispoziční, jako je např. evokace českého, resp. slovanského dávnověku, zpracování typologie národního, pročesky, resp. proslovansky cítícího hrdiny či kódování agonálního charakteru historie česko-německých vztahů.

15 Vynález knihtisku českým učencem, který Vocel využil k vypointování Janovy mesiášské úlohy českého husitského národa v osvětové práci pro vlast českou, resp. slovanskou, odkazoval k teorii, jež se šířila v českém prostředí ve 40. letech 19. století u příležitosti jubilea oslav vynálezu knihtisku. Např. Karel Alois Vinařický se snažil dokázat, že Jan Guttenberg pocházel z Kutné Hory (Novák 1921: 266).

## Prameny

### BIBLE

1984 *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad* (Praha: Ekumenická rada církví v ČSR)

### HARTMANN, Moritz

1874 *Kelch und Schwert*, in idem: *Gesammelte Werke 1* (Stuttgart: J. B. Cotta), s. 3–114 [1845]

### KOLLÁR, Jan

1832a *Slávy dcera. Lyricko-epická báseň v 5 zpěvích* (Pešť: Trattner & Károli)

1832b *Výklad. Přímětky a Vysvětlivky ku Slávy Dceře* (Pešť: Trattner & Károli)

### MALÝ, Jakub

1844 „Přehled literatury české“, *Časopis českého Museum* 18, č. 2, s. 291–292

### NEBESKÝ, Václav

1843 „Meč a kalich od Jana Erazima Vocela. V Praze 1843“, *Květy české* 10, 9. 8. 1843, příloha 16, s. 61–62; příloha 18, 6. 9. 1843, s. 69–72

### PELCL, František Martin

2007 *Nová kronyka česká 4*, ed. Jiří Rak (Praha: Central Asociation for Central European Culture Studies, KLP) [1800]

### SUŠIL, František

1851 *Růže a trní* (Brno: U Nitzsche a Grosse, Tiskem vdovy Rud. Rohrera)

### VOCEL, Jan Erazim

1843 *Meč a kalich* (Praha: J. Pospíšil)

1846 *Labyrint slávy* (Praha: Calve'ské knihkupectví)

1879 *Spisy Jana Erazima Vocela 2* (Praha: I. L. Kober)

1906 *Poslední Orebíta: obraz historický* (Praha: J. Bačkovský) [1837]

## Literatura

### HAŠKOVEC, Prokop Miroslav

1912 „Zapomenutý román“, *Časopis pro moderní filologii* 2, č. 1, s. 334–341

### HEIDENREICH, Julius

1930 *Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou: Studie srovnávací* (Praha: Slovanský ústav: Orbis [distributor])

### HOMOLOVÁ, Iva

2008 „Princip víry ve Vocelově Labyrintu slávy“, in Edward Kasperski — Olaf Kryowski (eds.): *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu* (Warszawa: Wydział Polonistyki), s. 377–388

KRAUS, Arnošt

1921 *Husitství v literatuře, zejména německé 3. Husitství v literatuře devatenáctého století* (Praha: Česká akademie věd a umění)

LEMINGER, Emanuel

1921 „Činnost Jana Erazima Vocela v l. 1824–1842“, *Časopis Muzea Království českého* 95, s. 1–16, 81–98

LENGAUER, Hubert

1989 „Der Rollenenwurf des politischen Dichters. Nationaler Impuls und poetisch-politische Opposition“, in idem: *Ästhetik und liberale Opposition. Zur Rollenproblematik des Schriftstellers in der österreichischen Literatur um 1848* (Wien/Köln: Böhlau Verlag), s. 93–119

MERHAUT, Luboš a kol.

2008 *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 2. U–Ž* (Praha: Academia)

NOVÁK, Viktor

1921 „Labyrint slávy Vocela“, *Nové básně* 4, s. 219, 263, 353nn

PEŘINA, Josef

1996 *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století (1780–1848)* (Ústí nad Labem: Albis international)

RAK, Jiří

1994 *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy* (Jinočany: H&H)

ŠŤASTNÝ, Jaroslav

1905 „Starosti redaktora Ččmus. Pavla Josefa Šafaříka o název Vocelovy básně *Meč a kalich* r. 1840“, *Časopis Muzea Království českého* 79, s. 128–129

URVÁLKOVÁ, Zuzana

2009 *Dvojhlavná zrcadlení. Dílo Karla Herloše-Herlossohna v českém literárním kontextu* (Praha: Arsci) 2009

## **The Conflict of the Sword and the Spirit: John Hus in the Poetry of Jan Erazim Vocel**

This paper interprets the role of Hussite imagery in the writings of Jan Erazim Vocel, particularly his short story *Poslední orebita* (The Last Orebite) and his poems *Meč a kalich* (The Sword and the Chalice) and *Labyrint slávy* (Labyrinth of Glory). It focuses on literary strategies Vocel used for the vindication of Hussites—in Vocel’s work, they are represented as messianic fighters against a shared pagan enemy (similar to Jaroslav, the hero of *Rukopis královédvorský*, a work to which Vocel’s was compared) or

as Slavic representatives of a general Christian worldview. Vöcel's approach is then compared with that in similarly themed poems from the collection *Kelch und Schwert* by German-Czech poet Moritz Hartmann. The paper's closing remarks evaluate Vöcel's influence on the aesthetic norms of the Czech Revival's poetry overall.



# *Husitská trilogie* z polské perspektivy

— Radosław Łazarz —

Epocha husitských válek měla určující vliv na vývoj celé střední Evropy. Ozvěny tohoto konfliktu rezonují napříč staletími a slyšet jsou i ve sféře populární literatury, včetně žánru fantasy. V následujícím textu upozorníme na spojení mezi českými zeměmi a Polskem, které díky těmto ozvukům vzniká v díle spisovatele populárního v obou jmenovaných zemích, Andrzeje Sapkowského. Rovněž se ukáže, že narativ nesený krizí husitských válek může být použit jako nositel svérázného komentáře nejen k českým, ale rovněž k polským dějinám.

Pro začátek je třeba uvést, že historické romány polských autorů se tématu husitských válek nikdy nedotkly. Ani ten nejplodnější z polských spisovatelů Józef Ignacy Kraszewski nezasadil do tohoto historického kontextu žádný ze svých románů. Období husitských válek nebylo mezi romanopisci oblíbené ani v 50. letech 20. století, kdy měl komunistický režim sklon husity samotné glorifikovat coby avantgardu proletářské revoluce. To by také mohlo být důvodem, proč se ani Marian Brandys, jeden z nejvýznačnějších polských autorů historických románů, nerozhodl tohoto tématu zhostit. Současně však byla o husitech napsána řada akademických prací a do polštiny byly přeloženy některé historické romány, včetně *Husitské trilogie* Aloise Jiráska.

Až mnohem později si toto téma vybral Andrzej Sapkowski pro svou takzvanou *Husitskou trilogii* (Sapkowski 2003, 2005, 2008). Sapkowski je oblíbený i mezi českými čtenáři především jako autor fantasy. Jeho hlavním dílem je pětidílný román s ústředním hrdinou Geraltem z Rivie. Geralt — zaklínač a lovec nestvůr — se jako postava poprvé objevil v Sapkovského povídkách. Už v raných autorových textech lze pozorovat ironii a četné kulturní a literární narážky. Po ukončení Geraltova cyklu Sapkowski publikoval práci o artušovských legendách a slovníky spisovatelů fantasy. Tyto práce spíše teoretické povahy představují posun v jeho zaměření a dokazují jeho znalost středověké Evropy a rytířské literatury.

Když začínal pracovat na *Husitské trilogii*, byl Sapkowski zralým spisovatelem rozpoznatelným díky jedinečnému stylu i díky důkladným teoretickým znalostem. Důležité také je, že jeho knihy měly široký okruh čtenářů a zapálení čtenáři byli opravdovými fanoušky jeho děl. Tyto skutečnosti mohou poskytnout základ pro následující body:

1. Polský čtenář není s tématem obeznámený — ani s husitskými válkami, ani s dějinami dolního Slezska. Představení středověkých dějin tohoto regionu v literatuře se obvykle týká jen doby Jindřicha II. Pobožného a nezachází dále. Neznalost doby ji činí o to exotičtější. Znamená to také, že v ohlasech na dílo budou výrazné rozdíly. Specialisté v oboru samozřejmě budou k takovému literárnímu dílu přistupovat jinak než čtenáři, kteří se více než na informativní a estetický aspekt soustředí na jeho zábavnost.
2. Autor situuje své dílo do 20. let 15. století, ale zároveň v narážkách odkazuje na problémy moderního světa. Právě tento anachronistický aspekt trilogie z ní dělá opravdový historický román.

V jedné z typických scén například Bohuchval Neplach (v Sapkovského románu je velitelem táboritských vyzvědačů) prohlašuje, že „Bílá hora“, jméno místa, kde se nachází jeho velitelství, vstoupí do českých dějin. Dalším příkladem je moment, kdy dochází k ničení kostelního mobiliáře a autor to označuje za „husitizaci kultury“. Toto sousloví odkazuje nejen k ikonoklastickým aktivitám během náboženských konfliktů, ale pravděpodobněji ke kulturní politice třetí říše.

Anachronistický narativ, obzvláště co se náboženských témat týče, se objevuje v závěrečné části třetího dílu, nazvaného *Lux perpetua*. Popisuje se zde husitský útok na paulinský klášter Jasna Góra, stejně jako

ukradení a poškození częstochowské ikony černé Madony. Zmínka o útoku na Jasnou Góru o Velikonocích roku 1430 (48 let po založení kláštera) a o poškození obrazu se objevuje v *Letopisech* kronikáře Jana Długosze. Sled událostí, jak je popisuje Sapkowski, je vlastně shodný s Długoszovým líčením, pouze s drobnými změnami. V záznamu sepsaném královským kronikářem je nejprve informace o husitech, kteří byli podezřelí ze znesvěcení kostela. Později je odhaleno, že ve skutečnosti šlo o skupinu polských katolických rytířů a že byla známa i jejich jména. Sapkowski již dříve uvádí na scénu skupinu rytířů pochybné pověsti a dává čtenáři na vědomí, že plánují nějaký zločin, ale o jaký zločin se jedná, se vyjevuje až později. Długoszův narativ začíná vyličením strašlivých důsledků činu rouhačů a objasňuje, že jejich motiv byl materiální: „Tehdy někteří polští šlechtici, vyčerpaní svou marnotratností a obtíženi dluhy, dospěli k názoru, že klášter na Jasné Hoře, náležející řádu svatého Pavla Poustevníka, oplývá poklady a bohatstvím [...] i sebrali z Čech, Moravy i Slezska bandu lotrasů a v den velikonočního svátku řečený klášter pavlánů přepadli“ (Długosz 2004: 376). Až poté, co si uvědomili, že jejich kořist má mnohem menší hodnotu, než očekávali, se rozhodli dát najevo svůj vztek a ukrást liturgické nádoby (ibid.: 376). Tehdy také pořezali obraz Madony. V Długoszově textu výčet událostí končí představením pachatelů: „Původci svrchu řečeného zločinu byli Jakub Nadobny z Rogowa erbu Dzialosz a Jan Kuropatwa z Łańcuchowa erbu Szreniawa, které král Vladislav polapil a nějaký čas je držel ve věži krakovského hradu, a také ruský kníže Fryderyk“ (ibid.: 377).

Podle zvyklostí středověkého kronikářství následuje ponaučení pro čtenáře: týká se trestajícího meče spravedlnosti, který dopadne na ty, kdo se prohřešili proti *Bohorodičce*. Ačkoli primární zdroj uvádí povahu svatokrádeže a přiznává, že se jí nedopustili husité, lidové, stereotypní přesvědčení je docela jiné. Zločin je tradičně spojován s protikatolickými husity; tento dojem přinejmenším můžeme získat, přečteme-li si některý katolický tisk, např. článek na internetovém portálu katolického měsíčníku *Civitas Christiana* o historii záračné ikony informuje čtenáře, že v roce 1430 byl obraz ukraden husity, kteří poté na tváři Madony zanechali „dvě řezné rány“. Sláva černé Madony se nicméně šířila dál (Zdawna 2015).<sup>1</sup>

1 Spojování poškození obrazu (jizev) s husity je v patriotickém katolickém diskurzu poměrně běžnou praktikou (Patynowska 2013). Pro více informací o Madoně jasnohorské coby polském národním symbolu viz Sokół 2002: 120–125.

Rétorika zmiňovaného textu ukazuje, že periodikum patří k apologetickým katolickým médiím, jejichž cílem je spíše udržovat mýty ve víře než objektivně popisovat události na pomezí historie a víry. Tentýž incident popisuje jiným způsobem farář Jan Kracik, který vysvětluje původ „jizev“ na tváři Madony takto: „Během přepadení jasnohorského kláštera na Velikonoce roku 1430 byl obraz poškozen a zbaven zlatých ozdob, perel i votivních darů. Podezření padlo na husity z nedalekého Slezska. Král Jagiello měl v úmyslu oplatit jim útokem, posléze se nicméně ukázalo, že svatokrádeže se dopustili polští katolíci, jejichž cílem nebyla profanace, ale jen vlastní obohacení. Šlo o několik šlechticů, kteří s sebou vzali kumpány z Čech, Moravy i Slezska. Pachatelé byli poprávu uvězněni a o několik desítek let později celou příhodu důkladně a bez přetvářky popsal kronikář Długosz. V legendách se však z útočníků, kteří měli znevážit obraz, plivat na něj a dvakrát mečem seknout Marii do tváře, stali husité — lidé si to přáli a kazatelé jim rádi vycházeli vstříc.

Při výzkumu se ukázalo, že dva šrámy nebyly způsobeny ostřím (ani hroty tatarských šípů, o kterých hovořil autor první legendy), ale že je štetcem nakreslil malíř podle předlohy, která byla poškozena za neznámých okolností. Základová barva ani deska nevykazují známky zásahu ostrou ani tupou zbraní“ (Kracik 2002).

Kracikův článek se objevil v časopisu *Tygodnik Powszechny*, který má pověst liberálního média, ale ve skutečnosti se od spojování jizev s husity odchyľují i oficiální média řádu pavlánů, což vede k závěru, že připisování jizev husitům je pouze výjimečně silným stereotypem. Sapkowski se svými čtenáři hraje postmoderní hru, ve které na tento stereotyp odkazuje, a připisuje vinu z poškození obrazu kardinálovi Zbigniewu Olešnickému. Ten se nejprve nechává slyšet, že dostal instrukce<sup>2</sup> od Madony samotné, aby bojoval po boku husitů, pak pořeže její obraz a prohlásí: „Ten hřích si беру na svědomí“ (Sapkowski 2008: 422). Než kardinál obraz poškodí, předchází scéna snímání jeho stříbrného obkladu s drahokamy. Zatímco zloději dělají svou práci, hlavní hrdina románů Reynevan přemýšlí o Madoně. Sapkowski podává jeho vnitřní monolog v podobě sledu titulů, které hrdina recituje: „*Hodegetria* [...]. Ta, jež ukazuje cestu. Veliká Matka, Pantea — Všebohyně, Regina — Královna, Genetrix — Roditelka, Creatrix — Stvořitelka,

2 Mariánská zjevení jsou běžným aspektem polského katolicismu; literatura o zjeveních v Polsku i v jiných zemích čítá desítky svazků především lidových děl. Jen v roce 2014 se objevilo nejméně pět lidových knih věnovaných výhradně zjevením Panny Marie.

Victrix — Vítězná“ (ibid.: 419). Litanie, končící něčím závažnějším než hrou s postmoderním kulturním kontextem týkajícím se poškození obrazu, vytváří anachronický aspekt románu. Doxologie užitá v tomto místě jasně ukazuje na konotace s novou religiozitou. Trvalá identita bohyně Matky podle zastánců myšlení New Age pokračuje napříč stoletími a změny jména jsou jen místní nebo dočasné. Takový typ vyprávění najdeme v románu *Trzy kolory Bogini* Anny Kohli (Kohli 2007).<sup>3</sup>

3. Trilogie se zdá být románem o husitech. Sapkowski předkládá bohaté a fundované pojednání o husitských válkách, a to především v druhém dílu nazvaném *Boží bojovníci*.

Polskému čtenáři se nabízí možnost dozvědět se něco o autentických historických postavách včetně slezských princů (např. Jan Minsterberský, Bolek V. Husita), o husitských vůdcích, zejména těch z levého křídla, (např. Prokop Holý, Ambrož Hradecký) nebo o inkvizitorovi Řehoři Hejnicovi.

Mohlo by se zdát, že autor se soustředí na vojenské události a sotva kdy se vůbec zmíní o dobovém náboženském pnutí. Inu, chlapi mají rádi miniaturní modely bitev a cínové vojákky, i když to zřídka přiznávají, a jejich miniaturní bitvy nezahrnují teology. Pozvednutá hostie i prapor s kalichem vypadají atraktivně a je poměrně snadné je využít. Mnohem těžší je čtenáři předat sdělení z kázání nebo teologického pojednání. To by mohlo být důvodem, proč Sapkowského literární svět neobývá téměř žádný husitský teolog. Vyskytují se v něm zmínky o Janu Husovi, zejména o jeho smrti, o Janu Želivském a — oprávněně, či nikoli — o Petru Chelčickém. Jeroným Pražský, Jakoubek ze Stříbra a mnoho dalších postav, které významně přispěly k husitskému teologickému myšlení, vůbec zmiňováno není. Zároveň se zde objevuje mnoho odkazů na luterskou reformaci nebo, přesnějšími slovy, Sapkowského hrdinové mluví jazykem reformace, a to zejména v kontextu zásady *sola scriptura*. Kalich zůstává ve stínu. Samozřejmě to může být skrytá narážka na husitství coby první reformaci. Nebo možná Sapkowski husitství plně nerozumí?

Hlavní hrdina Reynevan o sobě několikrát mluví jako o utrakvistovi, ale pracuje pro vojsko táboritů (bylo by to vůbec možné?). Události spojené s adamity slouží jako pozadí pro pojednání o husitské teologii

---

3 Sapkowski také spojuje pozůstatky kultu bohyně Matky s Hermem Trismegistem (Sapkowski 2005).

a jsou představeny jako souboj, v němž silnější poráží slabšího. Není zde žádná náboženská tolerance a v tomto ohledu se husité nijak neliší od křižáků.

Čemu podle Sapkowského husité věřili? Tato otázka nás vybízí k prozkoumání náboženského světa, který si polský autor spojuje s následovníky Jana Husa. Ve spektru přesvědčení, která uvádí, jsou dva hlavní prvky: artikuly pražské a přijímání *sub utraque specie*.

Sapkowského interpretace husitství je do značné míry založena na ahistorickém přístupu stručně představeném výše. Ukazuje se to zřetelně ve větě pronesené jedním z hrdinů: „Vy chcete změny v liturgii a reformu kléru podle zásady sola Scriptura“ (Sapkowski 2005: 413). Je to očividně kontext luterské reformace a jednoho z jejích hlavních pravidel přenesený do jiného času a prostoru. Ahistorická povaha citované věty je zřejmá i ze zmínky o požadovaných změnách v liturgii. Sapkowski nevěnuje mnoho pozornosti teologickým nuancím, které by čtenáře nepochybně nudily. Místo toho nabízí popisy bitevních scén. V důsledku toho opomíjí povahu a sled liturgických změn provedených v rámci husitství. To je důvod, proč neinformuje čtenáře o tom, o jaké změny by se mohlo jednat. Neupřesňuje, zda mluvíci měl na mysli husitské zpěvy z *Jistebnického kancionálu* (Bartoš 1951, Brewer 1998, Molnar 1966), eucharistickou liturgii Jakoubka ze Stříbra (Krmíčková 2009) nebo radikální očištění a zjednodušení liturgie uskutečněné tábory (Nejedlý 1955, Kaminsky 1967: 440–451).

V Sapkowského narativu, který se týká husitských přesvědčení, hrají důležitou roli adamité (Sapkowski 2005: 138–154). Využití sexuálního a orgiastického aspektu může být pouhým marketingovým trikem. V kontextu husitství je nicméně třeba k počátku vnitřních sporů přistupovat jinak. Postava jménem Tauler<sup>4</sup>, která vypráví příběh konfliktu, říká: „Naprostu zavrhl eucharistii [...] zničili každou monstranci a každou hostii, která se jim dostala do drápů [...]. Přijímání může udělovat kdokoli a též přijímat lze jakýmkoli způsobem. Tím děsně dožrali kališníky, kteří se dali do křiku: jak to, mistr Jan Hus se nechal upálit a my proléváme krev kvůli přijímání sub utraque specie, chleba a vína, zatímco nějaký Mluvka Loquis podává tělo a krev Páně v podobě hrachové kaše a podmáslí?“ (ibid.: 145). V citovaném úryvku je odpor vůči podobě eucharistie praktikované husity, ale plná váha nenávisti k adamitům se posunula k umírněné frakci kališníků.

4 Jeho jméno je pravděpodobně aluzí na porýnského mystika Jana Taulera.

Protieucharistický postoj zde zaznamenaný byl políčkem do tváře všech husitů, protože odporoval druhému pražskému artikulu, kterého si Sapkowski zřejmě vůbec nepovšiml. Adamité byli rozdraceni táborským vojskem vedeným samotným Žižkou a tvrdý trest vykonaný na Martinu Húskovi se setkal se souhlasem — nebo možná dokonce s radostí — jak radikálního Tábora, tak radikální Prahy. Dokladem toho je lhostejný popis událostí v kronice Vavřince z Březové, jejíž autor se jindy nezdržuje otevřené kritiky táboritů za jejich vraždění (Goll 1893: 475—476 a 494).

Pro Sapkovského je hlavním zdrojem vědomostí o husitech dílo Františka Šmahela (Šmahel 1996—1996), což sám polský autor přiznává (Sapkowski—Bereš 2005: 105). Díky Šmahelovi je románová trilogie nabitá historickými fakty a informacemi, ale porozumění samotnému husitství představuje problém. Anachronistický přístup k různým otázkám vytváří pro čtenáře jakousi hru, včetně hraní si s jistými mýty vrytými do myslí čtenářů (např. původ jizev na tváři černé Madony nebo bitva u Grunwaldu [Sapkowski 2004]). Natalia Lemann otevřeně prohlašuje, že *Husitská trilogie* by měla být čtena jako ironický text (Lemann 2008: 166). Autor relativizuje hodnocení historických i současných událostí. Systematicky se vysmívá světu a zesměšňuje ho přístupem vycházejícím z konvencí pikareskního románu. Podle Natalie Lemann *Husitská trilogie* spadá právě do tohoto žánru (ibid.: 155—159).

V Sapkovského díle je hodně násilí, vraždění a krve — autor je tak patrně ve shodě s očekáváním čtenářů fantastických románů o středověku. Nacházíme zde hrubé vtipy a pití piva, milostné písně a trubačury. Je zde zkrátka mnoho prvků, které se dobře prodávají. Zůstává v tom všem dost místa pro husity? Nebo, jakou v tom mohou hrát roli? Polský čtenář husity vidí jako součást zápletky. Teologie a konfesijní otázky nejsou podrobovány hlubšímu zkoumání a obecně lze říci, že vágní odkazy k husitství slouží výhradně ději: někdy se zmiňuje kalich, řídčeji někdo mluví o přijímání *sub utraque*. Delší a štavnatější výklad je věnován pouze pikartům a adamitům. Ideologičtí protivníci líčení jako náboženští fanatici. Trilogie není žádným pojednáním o husitské teologii. Pokud na jejích stránkách dochází k nasvícení určitých skutečností z jiného úhlu, jedná se o polské reálie a polskou historii, viděnou z fantasticky přibarvených Čech. Nejzajímavější na ní koneckonců jsou informace, které jsou pro polského čtenáře neznámé: popis Slezska 15. století a řádění husitů v onom kraji.

## **Prameny**

DŁUGOSZ, Jan

2004 *Roczniki, czyli kroniki słynnego Królestwa Polskiego*, přel. Krzysztof Baczkowski (Warszawa: PWN)

GOLL, Jaroslav (ed.)

1893 *Fontes rerum bohemicarum — Prameny dějin českých, Tom. V* (Praha: Nadání Františka Palackého), též <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=178> [přístup: 10. 11. 2015]

SAPKOWSKI, Andrzej

2003 *Narrenturm*, přel. Stanislav Komárek (Ostrava: Leonardo) [2002]

2005 *Boží bojovníci*, přel. Stanislav Komárek (Ostrava: Leonardo) [2004]

2008 *Lux perpetua*, přel. Stanislav Komárek (Ostrava: Leonardo) [2006]

## **Literatura**

BARTOŠ, František Michálek

1951 „Jistebnický Kancionál a Betlemská kaple“, *Jihočeský sborník historický* XX, č. 1, s. 41–48

BREWER, Charles

1998 „The Jistebnický Cantional and Corpus Christi: Aspects of the Hussite Liturgical Reform“, in Bryan Gillingham — Paul Merkley (eds.): *Chant and its Peripheries. Essays in Honour of Terence Bailey* (Ottawa: The Institute of Mediaeval Music), s. 320–338

KAMINSKY, Howard

1967 *A History of the Hussite Revolution* (Berkeley: University of California Press)

KOHLI, Anna

2007 *Trzy kolory Bogini* (Kraków: eFka)

KRACIK, Jan

2002 „Jak Władysław Opolczyk Jasnej Góry nie fundował“, *Tygodnik Powszechny* LVI, č. 42, 20. října 2002, též <http://www.tygodnik.com.pl/numer/278042/kracik.html> [přístup 21. 7. 2015]

KRMÍČKOVÁ, Helena

2009 *Dvě staročeská utrakvistická díla Āakoubka ze Strřibra* (Brno: Masarykova Univerzita)

LEMANN, Natalia

2008 *Epicka historiografia we wspólczesnej prozie polskiej* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego)



MOLNAR, Enrico

1966 „The Liturgical Reforms of John Hus“, *Speculum* XLI, č. 2, s. 297–303

NEJEDLÝ, Zdeněk

1955 *Dějiny husitského zpěvu 4 a 5* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)

PATYNOWSKA, Maria

2013 „Czym naprawdę jest obraz Matki Bożej Częstochowskiej“, <http://www.frona.pl/a/czym-naprawde-jest-obraz-matki-bozej-czestochowskiej,27915.html> [přístup 21. 7. 2015]

SAPKOWSKI, Andrzej — BEREŚ, Stanisław

2005 *Historia i fantastyka* (Warszawa: superNOWA)

SOKÓŁ, Grzegorz

2002 „Matka Boska Częstochowska jako polski symbol narodowy“, *Konteksty. Polska Sztuka Ludowa* LVI, č. 1–2, s. 120–125

ŠMAHEL, František

1995–1996 *Husitská revoluce*, 4 svazky (Praha: Karolinum)

ZDAWNA

2015 „Z dawna Polski Tyś Królową“, <http://e-civitas.pl/z-dawna-polski-tys-krolowa> [přístup 21. 7. 2015]

## A “Hussite Trilogy” in a Polish Perspective

Andrzej Sapkowski wrote his “Hussite Trilogy” as an already well-established and experienced author who could count upon a loyal readership. His fiction works overall take their inspiration from the fantasy genre and from medieval chivalric culture. This approach to literary production, as well as this established set of customers, influenced the design of the Hussite Trilogy. Thus, this series was primarily a vehicle of entertainment. Meanwhile, as a Polish author, Sapkowski did not need to refer to any national myth of Hussitism. However, he did make ironic reference to the Polish national/religious myth associated with the Black Madonna of Częstochowa. And indeed, postmodern irony is one of the keys to a critical reading of this series, alongside the literary tropes of the picaresque novel and of fantasy literature. The author uses the Hussite myth as a tool in building his fictional world, but he approaches it from a Polish perspective. His Hussites are thus first and foremost warriors, and they have mainly military connotations. The religious topics are treated in the novels as secondary. Although Sapkowski took advantage of Hussite religious symbols, he did not attach much importance to them. This is evident in, for example, the way in which he presents the case of the Adamites. Ultimately, the Hussites—and Silesian topography as well—are primarily used here to make the world of these novels more exotic and attractive.

# Medailony autorů

## **doc. PhDr. Hana Bočková, Dr.**

Masarykova univerzita, Brno; bockova@phil.muni.cz

Hana Bočková působí na Ústavu české literatury a knihovnictví FF MU v Brně. Zabývá se dějinami starší české literatury, zejména obdobím raného novověku, dále ediční prací a bibliografií. Je autorkou monografie *Knihy nábožné a prosté. K nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní* (2009), edičně připravila texty Nathanaela Vodňanského z Uračova *Theatrum mundi minoris* (2001), Oldřicha Prefáta z Vlkanova *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (2007), spolu s M. Čejkou *Čtyři menší spisy* (2014) bratrského biskupa Jana Blahoslava.

## **doc. PhDr. Erika Brtáňová, Ph.D.**

Slovenská akadémia vied, Bratislava — Trnavská univerzita;

erika.brtanova@savba.sk

Erika Brtáňová je absolventkou odboru archivnictva na FF Univerzity Komenského v Bratislave, vedecká pracovníčka Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave, docentka na FF Trnavskej univerzity v Trnave. Okruh jej záujmu predstavuje homiletická tvorba (*Stredoveká scholastická kázeň. K recepcii latinských sermones v kódexoch slovenskej proveniencie*, 2000) a literárna kultúra 16. až 18. storočia (*Na margo staršej literatúry*, 2012). Edične pripravila výber z diel J. I. Bajzu (2009) a K. Kuzmányho (2014) a antológiu memoárovej a cestopisnej prózy (2010, spolu s T. Vráblovou).

### **PhDr. Alena M. Černá, Ph.D.**

Akademie věd ČR, Praha; alenacerna@ujc.cas.cz

Alena M. Černá vystudovala obor český jazyk a literatura na FF UK v Praze, v současnosti je vědeckou pracovnící Ústavu pro jazyk český AV ČR. Ve svém odborném bádání se věnuje vývoji češtiny, lexikologii a lexikografii (zvl. lékařské terminologii), ediční teorii a praxi či vývoji slovníkářství. Edičně připravila k vydání *Staré letopisy české* (2003, s P. Čornejem a M. Klosovou), *Staročeské knihy lékařské* (2006) či slovník Daniela Adama z Veleslavína *Nomenclator quadrilinguis, Boemico-Latino-Graeco-Germanicus* (2015, s T. Bergerem, A. Hadravovou a K. Pořízkovou). Publikovala rovněž studii *Staročeské názvy chorob* (2009), je členkou autorského kolektivu *Staročeského slovníku 24–26* (2000–2008).

### **Thomas A. Fudge, Ph.D.**

University of New England, Armidale; tfudge@une.edu.au

Medievista Thomas A. Fudge, který je v současnosti jedním z nejvýznamnějších zahraničních odborníků na husitské hnutí, získal doktorát ze středověkých studií na Cambridge University a z teologie na Otago University, New Zealand. Mezi jeho hlavní monografické studie patří např. *“Matters Still More Controversial.” Jerome of Prague, the Medieval Athlete of Antichrist* (v přípravě), *Heresy and Hussites in Late Medieval Europe* (2014), *The Trial of Jan Hus. Medieval Heresy and Criminal Procedure* (2013), *The Memory and Motivation of Jan Hus. Medieval Priest and Martyr* (2013), *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia* (2010), *The Crusade against Heretics in Bohemia, 1418–1437. Sources and Documents for the Hussite Crusades* (2002) a *The Magnificent Ride. The First Reformation in Hussite Bohemia* (1998).

### **PhDr. Milada Homolková, Ph.D.**

Akademie věd ČR, Praha; homolkova@ujc.cas.cz

Milada Homolková působící v Ústavu pro jazyk český AV ČR se věnuje především vývoji středověké češtiny, zvláště otázkám diachronní lexikologie a lexikografie. Publikovala řadu jazykovědných statí ve sbornících a oborových časopisech (*Naše řeč*, aj.), tématem disertační práce byl *Staročeský překlad evangelia svatého Matouše s výkladem Mikuláše Lyrý*.

### **PhDr. Marta Hradilová, Ph.D.**

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha;

hradilova@mua.cas.cz

Marta Hradilová vystudovala obor archivnictví na FF UK v Praze. Nyní působí na Masarykově ústavu a v Archivu AV ČR v oddělení

pro soupis a studium rukopisů. Ve své vědecké práci se věnuje především kodikologii. Je autorkou knihy *K dějinám knihovny minoritů v Českém Krumlově* (2014).

### **Mgr. Michal Charypar, Ph.D.**

Akademie věd ČR, Praha; charypar@ucl.cas.cz

Michal Charypar je členem oddělení pro výzkum literatury 19. století v Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Vydal monografie *Karel Sabina. „Epigon“ a tvůrce* (2010) a *Máchovské interpretace* (2011), připravil k vydání edice studií Alexandra Sticha *Sabina — Němcová — Havlíček a jiné textologické studie* (2011) a románu Karla Sabiny *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba* (2013, s Lenkou Kusákovou). Od roku 2010 se zabývá výzkumem literární cenzury.

### **PhDr. Robert Kolár, Ph.D.**

Akademie věd ČR, Praha; kolar@ucl.cas.cz

Robert Kolár vystudoval bohemistiku na FF UK v Praze. Zabývá se dějinami a teorií českého verše. Je spoluautorem *Úvodu do teorie verše* (2013). S Alenou Machoninovou přeložil *Nástin dějin evropského verše M. L. Gasparova* (2012). Pro Českou knižnici připravil edici *Vznešenosti přírody Miloty Žďirada Poláka* (2014).

### **Mgr. Iva Krejčová, Ph.D.**

Akademie věd ČR, Praha; krejcova@ucl.cas.cz

Literární historička Iva Krejčová studovala obor český jazyk a literatura — historie na FF MU v Brně, magisterské studium uzavřela diplomovou prací *Pojetí slavné minulosti v díle Jana Erazima Vocela*, doktorské pak disertací na téma *Recepce Písně o Nibelunzích a obrozené epické básnictví. Příklad literární mytizace obrazu dávné minulosti*. Věnuje se literatuře 19. století, česko-německým literárním vztahům v 1. polovině 19. stol. a problematice RKZ.

### **dr Radosław Łazarz**

Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna, Wrocław;  
radlazarz@gmail.com

Radosław Łazarz je absolventem univerzity ve Wrocławu, kde se v rámci doktorského studia věnoval otázkám politické filozofie v polské renesanci. Ve své odborné práci se zabývá dějinami filozofie a etiky, zvláště pak vztahy mezi teologií, politickým myšlením a reformací.

### **doc. Mgr. Jan Malura, Ph.D.**

Ostravská univerzita; jan.malura@osu.cz

Literární historik Jan Malura absolvoval obor čeština—dějepis na FF OU v Ostravě a doktorské studium dějin české literatury na FF UP v Olomouci, kde obhájil disertaci o barokním kancionálu J. J. Božana (1999). Působí jako vedoucí katedry české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Zabývá se starší českou literaturou, zejména barokní a raněnovověkou hymnografií, modlitební a meditativní prózou, ale také reprezentací prostoru v literatuře humanismu a baroka, ediční činností i metodologií literárněvědného bádání. Spolu s Pavlem Koskem připravil k vydání tři edice z barokní literatury: výbor z písní pobělohorských exulantů ze Slezska *Čistý plamen lásky* (2004), kancionál *Slaviček rájský* J. J. Božana (1999) a poutní knihu *Hora Olivetská* Matěje Tannera (2001). Je spoluautorem *Lexikonu české literatury*, knižně vydal monografii *Písně pobělohorských exulantů* (2010). Společně s Martinem Tomáškem editoval dvě kolektivní publikace k reprezentaci prostoru v literatuře a výtvarném umění: *Město* (2011), *Krajina* (2012). Je předsedou redakční rady časopisu *Česká literatura*.

### **Mgr. Petr Píša**

Akademie věd ČR, Praha; pisa@ucl.cas.cz

Petr Píša vystudoval germanistiku a historii na FF UK v Praze, kde je v současnosti doktorandem oboru české dějiny. Zabývá se výzkumem cenzury a knižní kultury v 19. století, od roku 2010 působí v oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Je spolueditorem knih *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře* (2012, s Michaelem Wögerbauerem a Tomášem Pavlíčkem) a *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. 1749—2014* (2015).

### **Mgr. Petr Plecháč, Ph.D.**

Akademie věd ČR, Praha; plechac@ucl.cas.cz

Petr Plecháč vystudoval českou filologii na FF UP v Olomouci. Zabývá se kvantitativní a korpusovou versologií. Je spoluautorem *Úvodu do teorie verše* (2013). Publikuje v českých i zahraničních odborných časopisech (*Česká literatura*, *La Linguistique*, *Práce Filologické* aj.).

### **Mgr. Daniel Soukup, Ph.D.**

Akademie věd ČR, Brno; soukup@ucl.cas.cz

Daniel Soukup působí jako vedoucí v oddělení starší literatury Ústavu pro českou literaturu AV ČR a vyučuje v Centru judaistických studií

Kurta a Ursuly Schubertových FF UP v Olomouci. Věnuje se staršímu bohemikálnímu písemnictví, zvláště české středověké a raněnovověké literatuře o Židech a průsečíkům bohemistických a judaistických studií. Je autorem antologické studijní příručky *Židé ve starší české literatuře. Výbor beletrizovaných pramenů* (2013).

**prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.**

Západočeská univerzita, Plzeň; vviktora@kcj.zcu.cz

Viktor Viktora vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, působí na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Okruhy jeho zájmu jsou starší česká literatura a česká literatura 19. století. Publikoval mj. práce *Žáblesky renesance* (2002) a *Ke kořenům národní literatury* (2003).



# Jmenný rejstřík

- Abulafia, Anna Sapir 46,  
51–52  
Adam z Veleslavína, Daniel 92  
Alexander, J. Neil 32  
Alžbeta Lucemburská 85  
Ambrož Hradecký 164  
Anežka Česká, sv. 75  
Aquaevilla, Nicolaus de 79  
Aretinský, Leonard 99  
Aristoteles 37  
Artopoei z Pardubic, Kašpar  
9, 92, 94, 99–101  
Augustin, farář 84  
Augustin, sv. 127
- Bachleitner, Norbert 117, 121  
Baldwin, John W. 32  
Bartlová, Milena 80  
Bartolomeides, Ladislav 85–86, 90  
Bartoš, František Michálek 14,  
26, 31, 55, 62, 100, 165, 167  
Bartošek, Theodor 126, 132
- Bažant, Jan 117, 121  
Beckovský, Jan František 149  
Beran, Jiří 131, 133  
Bereš, Stanislav 166, 168  
Bláhová, Kateřina 106, 112  
Bobková, Lenka 51  
Böck, Franz 116  
Bodnár, Július 88–89  
Boldan, Kamil 75, 81  
Bolek V. Husita 164  
Bonaventura, sv. 78  
Borovský, Tomáš 75, 80  
Bouček, Václav 126  
Bracciolini, Poggius 93, 99  
Bradáček, Jan 25  
Brandys, Marian 160  
Brewer, Charles 165, 167  
z Brodu, Ondřej 83  
Brtánová, Erika 8, 83, 85, 89  
Brtáň, Rudo 87, 89  
Bruncvík, Zachariáš 97  
Březina, Otokar 140



- z Březové, Vavřinec 13–22,  
25–26, 31, 33, 39, 74, 166  
Buben, Milan M. 75, 77, 79, 81  
Butta, Tomáš 133
- z Celana, Tomáš 78  
Cohen, Jeremy 46, 51  
Colonna, Odo de 35  
Contamine, Philippe 72  
Cossart, Gabriel 51  
Coudenhove, Max Julius 124  
Coudert, Alison 52  
Coufal, Dušan 61–62  
Cvrček, Václav 136, 144  
Czipser, Mikuláš 84
- Čech, Svatopluk 137–138  
Čejka, Mirek 42, 51  
Černá, Alena M. 8, 71–72  
Černuška, Pavel 47–48, 51  
Černý, Adolf 137, 142–143  
Černý, František 121  
Černý, Karel 25, 30  
Červinka, Otakar 137  
Čornej, Petr 55, 62, 75, 77, 81
- Daňhelka, Jiří 13–14, 23–25,  
30, 36, 41, 54, 62  
Dětrich, bratr 80  
Dinocourt, Théophile 154  
z Dinkelsbühlu, Mikuláš 50, 84  
Dittman, Robert 53  
Dittrich, Josef Petr 117  
Długosz, Jan 162–163, 167  
Dobrovský, Josef 102–103, 111, 113  
Dolanský, Julius 154, 157  
Dörfl, Gustav 137, 140, 143  
Doubrava, Josef 131  
Drahoš, Jiří 10  
z Drážďan, Petr 15  
z Dubé, Václav 12  
Dyk, Viktor 139, 143
- d'Este, František Ferdinand 126  
Ebendorfer z Haselbachu, Tomáš 84  
Emler, Josef 20
- Empedoklés 37  
Erben, Karel Jaromír 109, 111  
Eršil, Jaroslav 24, 30, 49, 51
- Fidler, Masako 136, 144  
Fiedler, Ludwig 115  
Flajšhans, Václav 13–14,  
31, 62, 105, 110–111  
Fleischmannová, Emílie 62  
Florianová, Hana 43, 51  
Fox, John 93–94, 97  
František Josef I. 117  
František z Assisi, sv. 75  
Fridrich Falcký 92  
z Frimaru, Jindřich 55  
Fudge, Thomas A. 8, 11,  
16, 23, 25–28, 31
- Gebauer, Jan 66, 72, 104–106, 111, 113  
Gerson, Jean 23, 84  
Gillingham, Bryan 167  
Goethe, Johann Wolfgang 154  
Goldthwaite, Richard A. 32  
Goll, Jaroslav 13–14, 19,  
21–22, 26, 30, 167  
Guttenberg, Jan 156
- Hackspan, Theodoricus 44, 51  
Hájek z Libočan, Václav 71, 92  
Hajič, Jan 135  
Hanka, Václav 109  
Hanuš, Josef 129–130  
Hanzová, Barbora 72  
Hartlieb, Johannes 28  
Hartmann, Moritz 120, 148,  
152–154, 157, 159  
Haškovec, Prokop Miroslav 154, 157  
Haverkamp, Alfred 53  
Havlíček Borovský, Karel 109, 129  
Havránek, Bohuslav 13,  
30, 35, 41, 140, 143  
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 11  
Hegel, Karl 30  
Hejnic, Josef 76–77, 81  
Hejnic, Řehoř 164  
Heremita, Jiřík 93, 96, 100

- Herloš-Herloßsohn, Karel 146–147  
 Herman, Daniel 10  
 Heyduk, Adolf 137, 141–142, 144  
 Heymann, Frederick G. 20–21, 31  
 Hlaváčová, Jaroslava 135  
 Hnátková, Milena 135  
 Höfler, Karl Adolf Constation 12, 16,  
 21, 30, 43, 51, 108, 129  
 Hojda, Zdeněk 125, 133  
 Holcot, Robert 77  
 Holeček, Josef 129  
 Holeton, David R. 26, 32  
 Homolková, Milada 8, 54  
 Homolová, Iva 157  
 Horčíčka st., Daniel Sinapius 85, 89, 90  
 z Hostimi, Bartoloměj 79  
 Housley, Norman 12, 32  
 Hrabák, Josef 13, 30, 35, 41, 83, 90  
 Hradilová, Marta 8, 76–79, 81  
 Hrdina, Jan 49, 51  
 Hurban, Jozef Miloslav 87  
 z Husi, Mikuláš 138  
 Húska, Martin 17  
 Hussarek von Heinlein, Max 131  
 Hýbl, Jan 119
- Charypar, Michal 9, 120, 122  
 Chelčický, Petr 25, 164  
 z Chlumu, Jan 12  
 Chobham, Thomas 80  
 Chrýsippos 39  
 Chůdka, Jan 26
- Isokratés 38
- Jäger, Albert 116–117  
 Jakubec, Jan 107  
 Janáček, Pavel 122  
 Janko, Franz 119  
 Jan XXIII. 24  
 Jan Kapistránský 50  
 Jan Minsterberský 164  
 z Janova, Matěj 48  
 Jeitteles, Ignaz (viz  
 Seidlitz, Julius) 120  
 Jelínek, Tomáš 135
- Jeroným Pražský 12, 18, 19, 21, 25, 39,  
 71, 87, 92–94, 96, 98–99, 101, 164  
 Ježíš Kristus 44, 60–61  
 Jindřich II. Pobožný 161  
 Jirásek, Alois 9, 160  
 Jireček, Josef 92, 97, 100  
 Jordan, Jan Petr 120  
 Jungmann, Josef 103, 111, 113
- Kaminsky, Howard 13,  
 20, 22, 32, 165, 167  
 Kaňák, Miloslav 26, 31  
 Kara, Avigdor ben Jicchak 48  
 Karas, František 138  
 Karel IV. 48, 116, 153  
 Karel z Karlsberka, Daniel 95, 100  
 Kasperski, Edward 157  
 Kavka, František 49, 51  
 Kazbunda, Karel 120, 122  
 Kejř, Jiří 23–24, 30, 32, 34, 41, 61–62  
 Klučina, Petr 72  
 z Knína, Matěj 35  
 Kocman, Pavel 53  
 Kohli, Anna 164, 167  
 Koch z Krompách, Vavrinec 84  
 Kolár, Robert 9  
 Kollár, Jan 149, 155, 157  
 Kolovrat-Libštejnský,  
 František Antonín 120  
 Komenský, Jan Amos 52,  
 87, 103, 109–111  
 Konstantin I. Veliký 25  
 Konvičná, Jana 51  
 Kopečný, František 66–67, 72  
 Köpl, Karel 120, 122  
 Koranda z Plzně, Václav 17  
 Körner, Theodor 120  
 Korvín, Jan Daniel 139–140,  
 144, 147  
 Korybutovič, Zikmund 13  
 Kořalka, Jiří 120, 122  
 Kotzebue, August von 88, 119, 121  
 Kowalski, Waldemar 32  
 Kozák, František 131  
 z Kladrub, Prokop 35  
 Kracik, Jan 163, 167

- z Krakova, Matouš 48  
Kraszewski, Ignacy 160  
Kraus, Arnošt 108–109, 111, 118,  
122, 131, 147, 149, 152, 158  
Krejčí, František Václav 110,  
131–132  
Krejčová, Iva 9, 124  
Krmíčková, Helena 42, 51,  
165, 167  
Krofta, Kamil 129, 131, 133  
Krysowski, Olaf 157  
Kučera, Martin 122  
Kudláč, Antonín K. K. 126, 133  
Kulda, Beneš Metod 142, 144  
Kuropatwa, Jan 162  
Kuthen, Martin 92  
Kuzmány, Karol 87–88, 90  
Kvačala, Ján Radomil 88, 90  
Kybal, Vlastmil 131
- Labbé, Philippe 47, 51  
Ladislav I. Neapolský 24  
Ladislav Pohrobek 85  
Langmuir, Gavin I. 45–46, 52  
Lasker, Daniel J. 44, 52  
Lauber, Diebold 27  
Laurini z Račic, Ján 9, 82–83  
z Lažan, Jan 79  
Łazarz, Radosław 9  
Leiner, Oskar 120  
Lemann, Natalia 166–167  
Leminger, Emanuel 154, 158  
Lenau, Nikolaus 152, 154  
Lengauer, Hubert 158  
Libera, Alain de 43  
Limor, Ora 45, 52  
Linka, Jan 72  
Loserth, Johann 27, 30, 108  
Ludewig, Johann Peter von 19, 30  
Luther, Martin 86, 88  
z Lyry, Mikuláš 78
- Macůrek, Jozef 84  
Magni z Javoří, Mikuláš 35  
Mácha, Karel Hynek 147, 155  
Machar, Josef Svatopluk 138, 141, 144
- Machek, Václav 67, 72  
Malura, Jan 9  
Malý, Jakub 148, 157  
Marek, Jindřich 75, 79, 81  
Martínek, František 71–72  
Martínková, Dana 51  
Masaryk, Tomáš Garrigue  
107, 110, 112, 125, 131  
Meißner, Alfred 120  
Merback, Mitchell B. 49, 52  
Merhaut, Luboš 111–112, 146, 158  
Merkley, Paul 167  
Mickiewicz, Adam 154  
Milič z Kroměříže, Jan 48  
Minárik, Jozef 89  
z Mladoňovic, Petr 12,  
18, 22, 25, 96, 140  
z Mohelnic, Michal 35  
Mokrý, Otokar 137, 141, 144  
Molnár, Amadeo 22, 30  
Molnar, Enrico 165, 168  
Mourek, Václav 108, 112  
Mühlhausen, Jom-Tov Lipmann 44  
Mutlová, Petra 15, 32  
Myslík, Julius 126
- Nadobny z Rogowa, Jakub 162  
Nebeský, Václav 147–149, 157  
Nejedlý, Zdeněk 12, 32, 165, 168  
Nepomucký, Jan, sv. 126  
Neruda, Jan 109  
Newman, Barbara 48, 52  
Novák, Arne 109, 111–112  
Novák, Jan Václav 100  
Novák, Karel 104–105, 107,  
112–113  
Novák, Václav 96  
Novák, Viktor 156, 158  
Novopražský, Zachariáš Bruncvík 95  
Novotný, Robert 107, 112–113  
Novotný, Václav 12, 18, 25, 31, 62,  
87, 89, 91, 93, 101, 110, 112, 131
- Odložilík, Otokar 82, 90  
Okál, Miloslav 84  
Ondřej z Brodu 83

- Palacký, František 11–13, 22–23,  
30–31, 53, 103, 106, 112, 120–121,  
129, 141, 144, 147, 153, 155, 167  
z Pálče, Štěpán 38  
Palkovič, Juraj 87, 89  
Pánek, Jaroslav 92, 101  
Patynowska, Maria 162, 168  
Pavlíček, Ota 32, 62  
Pekař, Josef 13, 20, 32  
Pelcl, František Martin 149, 157  
z Pelhřimova, Mikuláš 16–17, 21  
Pelíšek, Jan 140, 144  
Peřina, Josef 152, 158  
Petkevič, Vladimír 135  
Petr (Pesach) 28  
Petr Comestor 80  
Piccolomini, Eneus Silvius 92  
Píša, Petr 9, 122, 124, 148  
Pišna, Jan 9  
Pišút, Milan 88  
Plecháč, Petr 9, 135–139, 143–144  
Plútarchos 39  
Pokorný, Jiří 125, 133  
Polách, Vladimír P. 72  
Polák, Michael 26  
Polo, Marco 40  
Považay, Matúš 88–89  
z Prahy, Pavel 82–83  
z Prachatic, Křišťan 17  
Procházka, František Serafínský 137  
Pražák, Albert 87  
Prokop Holý 149, 164  
z Příbrami, Jan 15  
Pseudo-Albertus Magnus 79  
Puchmajer, Antonín Jaroslav 129, 149  
Pumprla, Václav 92, 101
- Rak, Jiří 158  
Raňkův z Ježova, Vojtěch 48  
Rokycana, Jan 27  
Rothan, Pavol 84  
Royko, Kaspar 103, 117, 121  
z Rožmberka, Jan 76  
z Rožmberka, Jošt 76  
z Rožmberka, Petr I. 76  
z Rožmberka, Petr II. 76
- z Rožmberka, Oldřich 76  
Ruben, Christian 117  
Rubigal, Pavol viz Rothan,  
Pavol 84–85, 89, 90  
Rubin, Miri 44, 47, 52  
Rudolf II. 96  
Ryba, Bohumil 34–35, 38, 41  
Rychterová, Pavlína 55, 62  
z Rýzmburka, Jiří 149, 151
- Řezníková, Lenka 110, 113
- Sabina, Karel 103–104, 109,  
112–113, 119–120  
Sandová, George 152  
Sapkowski, Andrzej 9, 160–168  
Scott, Walter 147  
Sedlák, Jan 55, 62, 130–132  
Sedlák, Jan Nepomuk 130  
Segert, Stanislav 49, 52  
Seibt, Ferdinand 22, 32  
Seidlitz, Julius 120  
Seltzer, Joel 26, 32  
Shoulson, Jeffrey S. 52  
Schefer, Jean Louis 47, 52  
Schlesinger, Ludwig 108  
Sichálek, Jakub 42  
Silagová, Zuzana 51  
Sklenář, Karel 118–119, 122  
Skoumalová, Hana 135  
Skrbenský z Hříště, Lev 131  
Sladkovský, Karel 109  
Smil 149  
Socha, Oldřich 65, 72  
Sojka, Milan 65, 72  
Sokół, Grzegorz 162, 168  
Sopko, Július 84, 90  
Soukup, Daniel 8, 48, 50, 52–53  
Soukup, Pavel 42, 53, 55, 63, 113  
Soukupová, Helena 75, 81  
Sousedík, Stanislav 42, 48, 53  
Spunar, Pavel 55, 62  
ze St. Goar, Zalman 48  
Stein, Evžen 34, 41  
Steinová, Eva 48, 53  
Stejskal, Karel 27, 31

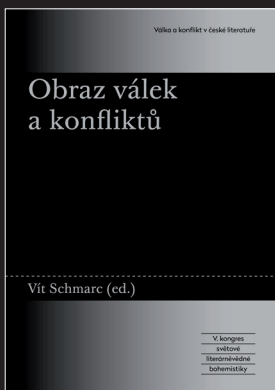
- Stroumsa, Guy G. 52  
ze Sušice, Václav 36  
ze Stříbra, Jakoubek 15, 17, 37,  
42, 49, 84, 164–165, 167  
Sušil, František 149, 157  
Svadbová, Blanka 138, 143–144  
Syrovy, Daniel 117, 121
- Šafařík, Pavel Josef 103, 112,  
115–116, 118–119, 148, 155  
Šalda, František Xaver 129  
Šaloun, Ladislav 124  
Šámal, Petr 101, 112, 122  
Šebek, Jaroslav 125, 133  
Šedinová, Hana 51  
Šedivý, Ivan 125, 133  
Šimek, František 26  
Šír, František 120  
Šmahel, František 26–27, 32–33,  
35, 41, 55, 62–63, 75, 81, 113,  
166, 168  
Šolc, Václav 129  
Štátný, Jaroslav 115, 122, 148, 158  
Štěch, Milan 10  
Štech, Václav Vilém 129  
ze Šternberka, Jaroslav 120  
Štítný ze Štítného, Tomáš 106, 150  
Štúr, Ludovít 87
- Tablic, Bohuslav 85–87, 89–90  
Táborský, Jan 86  
Tauler, Jan 165  
Terebelský, Jindřich (Johann) 116, 121  
Teufle, Helmut 53  
Theofrastos 37  
Thun-Hohenstein, Franz  
Anton 126, 131  
z Tišnova, Šimon 35  
Tobolka, Zdeněk Václav 101, 125, 132  
z Topoľčian, Jurík 82  
Trenkwalder, Josef 117  
Truhlář, Antonín 120, 122  
Tučková, Miroslava 120, 122  
Tureček, Dalibor 119, 122  
Turre, Bertrand de 78  
Tyl, Josef Kajetán 109, 121, 155
- Uličná, Lenka 53  
Urbánek, František 127, 132  
Urválková, Zuzana 146–147, 158  
z Úterý, Havel (Gallus) 37
- Václav I. 75  
Václav IV. 13, 19, 23, 39, 48, 153  
Varsik, Branislav 83, 90  
z Vartemberka, Kateřina 76  
Vejmelka, Oto 72  
z Velvar, Ctibor 37  
Verona, Albertinus de 79  
Viklef, Jan 19, 35, 42, 55, 59,  
61, 63, 106, 108, 127  
Viktora, Viktor 8, 40–41  
Virga, Samuel 96  
Visi, Tamás 42–43, 53  
Vlček, Jaroslav 87, 106–107, 112  
Vlček, Pavel 77, 81  
Vlhová-Wörner, Hana 26, 32  
Vocel, Jan Erazim 9, 115,  
118–119, 146–159  
z Vodňan, Johln 43  
Voit, Petr 27, 31  
Vojtěch, Daniel 112  
Voragine, Jacob de 78
- Waldhauser, Konrád 43  
Whelan, Mark 14, 33  
Wiedl, Birgit 49, 53  
Windecke, Eberhard 27–28  
Wögerbauer, Michael 115,  
120–122, 125, 133  
Wojciehowska, Beata 32  
Wolf, Jan 10  
Wolkan, Rudolf 108, 112
- Yuval, Israel Jacob 48, 52–53
- Zaháňský, Ludolf 27  
Zajíc z Hazmburka, Zbyněk 35, 49  
Zap, Karel Vladislav 117, 121  
ze Zbraslavi, Matouš 84  
ze Znojma, Stanislav 49  
Zikmund Lucemburský  
12–16, 18, 20, 27–28, 150

Zitte, Augustin 103, 108  
Ziwes, Franz-Josef 53  
ze Znojma, Stanislav 42, 49

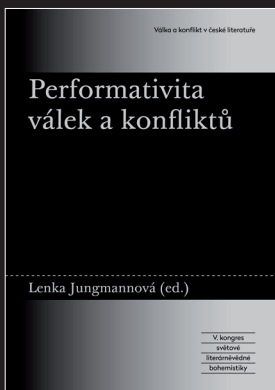
Žalanský Phaëton, Havel 9, 93, 95–101  
Žalud, Augustin 129, 132  
Želivský, Jan 15–17  
zo Žiliny, Mikuláš 82  
Žipek, Alois 125, 133  
Žižka, Jan 14, 16–17, 20–21, 26,  
28–29, 96, 98, 116, 120–121,  
143, 148–150, 152–153

V. kongres světové literárněvědné bohemistiky se uskutečnil ve dnech 29. června – 4. července 2015 v Praze. Zúčastnilo se celkem 150 účastníků z dvaceti zemí světa (Austrálie, Belgie, Bulharsko, ČR, Francie, Chorvatsko, Itálie, Japonsko, Jižní Korea, Kanada, Maďarsko, Německo, Polsko, Rakousko, Rusko, Slovensko, Švýcarsko, Turecko, USA, Velká Británie); z ČR bylo celkem 75 účastníků, čili přesně polovina (vše počítáno podle sídla instituce, kde působí).

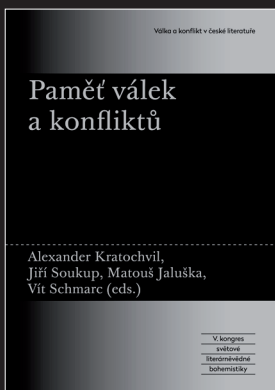
Hlavním pořadatelem byl Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, v. v. i., spolupořadatelé Ústav české literatury a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Ústav bohemistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, ve spolupráci s Ústavem slovenskej literatúry SAV a Památkem národného písennictví. Záštitu nad akcí přijali předseda Senátu Parlamentu ČR Milan Štěch, ministr kultury ČR Mgr. Daniel Herman, předseda Akademie věd ČR prof. Ing. Jiří Drahoš, DrSc., dr. h. c. a radní hl. m. Prahy Jan Wolf.



Sborník *Obraz válek a konfliktů* se zaměřuje na textový výzkum interpretující a mapující literární realizace motivu války v české literatuře, jeho různorodé tematologické podoby a souvislosti v proměnlivých literárněhistorických kontextech. Zkoumání podob války přímo v jednotlivých textech a poetikách napříč dekadami 19. i 20. století není v knize nijak metodologicky omezené, jeho cílem je pojmout co nejširší spektrum příspěvků, jejichž těžištěm je motiv války a jeho zakotvení v konkrétním textu a literární etapě. — Vychází za podpory Hlavního města Prahy.



Příspěvky obsažené v tomto sborníku pojednávají o způsobech a formách performativity v české literatuře s válečnou tematikou. Zabývají se jak performativitou v rámci textu/díla samého (jejím procesem a jejími prostředky), tak díly s válečnou tematikou, která implikují takovéto strategie rodu/genderu a jazyka, jakož i performativitou v rámci interpretace textu/díla: čtenářskou recepcí a především pak širokou oblastí reprezentace literatury s tématem války ve filmu, na divadle apod.



Střední a východní Evropa se ve 20. století stala dějištěm nesčetných krvavých konfliktů: v rovině paměti se tu navzájem prostoupily sociální a národnostní konflikty, revoluční zlomy, dobytvačné války s etnickými čistkami. Sborník obsahuje příspěvky, které se zabývají okolnostmi utváření historické paměti a kultury vzpomínání na válečné události, a to jak popularizací a komercializací kultury vzpomínání, tak sebereflexí oficiální paměti, která je spojena s paměťovým diskurzem ve vědě a politice. Předložené studie se zaměří na různé typy paměti, na prostředky konstruování a reflexe individuální a skupinové (sociální, národní) identity a pokusí se navázat na dosud méně zpracovaná témata, jakými jsou např. traumatizující válečné zážitky, transgenerační dopady války, zacházení s menšinami ve válce, konceptualizace prostorů války aj.



V. kongres světové literárněvědné bohemistiky  
Válka a konflikt v české literatuře  
Praha 29. 6. — 4. 7. 2015

Daniel Soukup, Matouš Jaluška (eds.)

# Jan Hus, husitství a husitské války a jejich dopad na českou kulturu

Vydal Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.  
(Na Florenci 3, 110 00 Praha 1,  
[www.ucl.cas.cz](http://www.ucl.cas.cz))  
v nakladatelství Filip Tomáš — Akropolis  
(5. května 1338/43, 140 00 Praha 4,  
[www.akropolis.info](http://www.akropolis.info))  
v roce 2016 jako 321. publikaci nakladatelství Akropolis

Ediční příprava Daniel Soukup a Matouš Jaluška  
Redakční spolupráce Magdaléna Jacková, Jan Pišna, Jiří Soukup  
Jazyková redakce a jmenný rejstřík Dominik Melichar  
Redakce slovenského textu Lubica Schmarcová  
Revize anglických resumé Erik Piper  
Grafická úprava a obálka Jan Šerých  
Sazba písmem Baskerville a Klavika Studio Lacerta ([www.sazba.cz](http://www.sazba.cz))

Tisk: Tiskárna Nakladatelství Karolinum, Pacovská 350, 140 21 Praha 4

Vydání první, 184 stran, TS 12.

ISBN 978-80-88069-16-4 (Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.)  
ISBN 978-80-7470-119-1 (Filip Tomáš — Akropolis)

Doporučená cena včetně DPH 199 Kč  
Distribuce [www.kosmas.cz](http://www.kosmas.cz)

**V 6599/3**

3239020161474

Soubor textů, které se v rámci 600. výročí upálení Jana Husa v Kostnici zaměřují na ohlas jeho učení a celého husitského hnutí v kultuře 15. věku, ale i následujících staletí, přináší interdisciplinární přesahy a kombinuje medicvistická témata se studiem druhého života Jana Husa a jeho následovníků. Předložené studie ukazují, že i přes devastační účinek husitských válek se stalo Husovo učení důležitým inspiračním zdrojem pro nově se formující reformační kulturu nejen českých zemí a poskytlo originální podněty pro literaturu či výtvarné umění budoucích dob, zejména v rámci dlouhodobého procesu konstrukce a emancipace českého národa.

V. kongres světové literárněvědné bohemistiky se uskutečnil ve dnech 29. června – 4. července 2015 v Praze. Zúčastnilo se celkem 150 účastníků z dvaceti zemí světa (Austrálie, Belgie, Bulharsko, ČR, Francie, Chorvatsko, Itálie, Japonsko, Jižní Korea, Kanada, Maďarsko, Německo, Polsko, Rakousko, Rusko, Slovensko, Švýcarsko, Turecko, USA, Velká Británie); z ČR bylo celkem 75 účastníků, čili přesně polovina (vše počítáno podle sídla instituce, kde působí).

Hlavním pořadatelem byl Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, v. v. i., spoluorganizátoři Ústav české literatury a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Ústav bohemistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, ve spolupráci s Ústavem slovenskej literatúry SAV a Památníkem národního písemnictví. Záštitu nad akcí přijali předseda Senátu Parlamentu ČR Milan Štěch, ministr kultury ČR Mgr. Daniel Herman, předseda Akademie věd ČR prof. Ing. Jiří Drahoš, DrSc., dr. h. c., a radní hl. m. Prahy Jan Wolf.

ISBN 978-80-7470-119-1



9 788074 701191